

קונטרס
מנחת שאול

הלכות ומנהגי
בין המצרים וחודש אב
❧ ☆ ❧

י"ז בתמוז. חודש אב. דינים שונים.
ערב תשעה באב. ליל תשעה באב.
יום תשעה באב. מוצאי תשעה באב.
תשעה באב שחל בשבת או ביום ראשון.
דיני תשעה באב בעידן מגיפת קורונה.
מאמר זכר לחורבן.

מהדורה מיוחדת לרפו"ש אסתר חנה בת דבורה אליסבט בתושח"י

מהדורה נוכחית יו"ל בסיוע בית הכנסת אורות חיים ומשה

לעילוי נשמת

ה"ה אברהם קדידה הלוי בן לטיפה ואשתו גראסיאלא בת שרה ע"ה

ה"ה ויקטור בן ריני [Rene] ואשתו אילסא בת ויקטוריא ע"ה

ה"ה יוסף בן וועלוול ע"ה. הרב משה בן מרים דיין ע"ה

ה"ה אהרון בן רוזה נחמוד ע"ה. מרת אסתר בת מזל ע"ה

ה"ה טופיק בן רחל ואשתו רג'ינה בת מרים ע"ה

ה"ה ציון בן נזהה ואשתו מלכה בת פרחח ע"ה

Esta edición ha sido editada en bendita memoria de

Sr. Natan Arie ben Shmuel Iaakov. Sr. Mordejai Moshe ben Natan Arie.

Sr. Ezra ben Nizha. Sr. Adolfo Zeev ben Bahie. Sr. Meir ben Sofia. Sra.

Jana bat Itzjak. Sr. Shmuel Iaakov ben Rajel. Sra. Sara Libe bat Ribká.

להצלחת

ה"ה יונתן הכהן בן בנימין הי"ו וה"ה אהרן נקצ'ה בן דוד הי"ו ומשפחתם

יה"ר שיראו נחת מכל יוצאי חלציהם, והקב"ה ישמרם ומכל צרה יצילם, ויאריך

ימיהם בטוב ושנותיהם בנעימים, וישלח להם ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם

לאורך ימים ושנים, ויזכו לראות בבנין גואל, אמן.

אשמח מאוד לקבל הגהות והערות

בכל עניני הקונטרס ניתן לפנות

minchatshaul@gmail.com

חובר ע"י הצעיר באלפי ישראל

שאול דניאל בהר"ר יעקב סעיד שליט"א

תמוז תשפ"א

י"ז בתמוז:

- א בשבעה עשר בתמוז מתענים (זכריה פרק ח' פסוק ט'), על כי אירעו בו צרות רבות לעם ישראל, [נשתברו הלוחות, בוטל התמיד, בחורבן בית שני הובקעה העיר, שרף אפוסטמוס את התורה והעמיד צלם בהיכל (משנה מסכת תענית פרק ד' משנה ו)]. וי"ז בתמוז שחל בשבת, אין מקדימים את התענית לפני השבת, אלא דוחים את התענית ליום ראשון, י"ח בתמוז, לפי שאקדומי פורענותא לא מקדמינן (ש"ע סימן תק"נ סעיף ג').
- ב צומות הללו [ג' בתשרי, י' בטבת וי"ז בתמוז], אין צריך להפסיק בהם מבעוד יום (ש"ע סימן תק"נ סעיף ב'), ובתלמוד ירושלמי (מסכת תענית פרק ד') הקשה מפני מה לא קבעו תענית בי"ז בתמוז כבר מהלילה, אמר רבי לוי, כתיב אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, אין מאור עיניו של אדם חוזר אלא לאחר ארבעים יום, ולכן אין מתענים פעמיים מעת לעת [גם בי"ז בתמוז וגם בט' באב] תוך ארבעים יום ע"כ, ואיזה יחיד שמרגיש בעצמו שיוכל לעמוד בזה, טוב לו שיפסיק באכילה מבעו"י בכל ארבע צומות (כף החיים סימן תק"נ ס"ק י"ד).
- ג מעיקר הדין כל ד' הצומות אסורים גם ברחיצה, סיכה, נעילת הסנדל ות"ה, אלא שלא נהגו בחומרות אלו בד' צומות, לפי שאין גוזרין גזירה על הציבור אלא אם כן רוב הציבור יכולין לעמוד בה, [ולא החמירו אלא בתשעה באב] [ר"ן מסכת ראש השנה דף ה' ע"א מדפי הר"ף בשם הרמב"ן, הובאו דבריו בב"י ובש"ע סימן תק"נ סעיף ב' ובמגן אברהם שם ס"ק ג'], ולכן בעל נפש שמרגיש בעצמו שיוכל לעמוד בחומרות אלו, טוב לו שיחמיר על עצמו בכל ד' הצומות, חוץ מת"ה בליל טבילה ומנעילת הסנדל משום חוכא וטלולה (משנה ברורה שם ס"ק ו' ובשער הציון שם ס"ק ט').
- ובשבת שחל בו י"ז בתמוז, דבר פשוט שאין צריך לפרוש מדברים שבצנעא, [שהרי אף תשעה באב שחל בשבת, נחלקו הש"ע והרמ"א (בסימן תקנ"ד סעיף י"ט) אם נוהגים דברים שבצנעא בשבת, והמשנה ברורה (שם בס"ק מ') כתב שבמקום צורך מקילים], [מפי הגרמ"ש קליין שליט"א].
- ולענין רחיצה, שמותר להתרחץ בכל הצומות [חוץ מט' באב] (ש"ע סימן תק"נ סעיף ב'), י"א דהיינו אף בחמין [אף ביום התענית], וכן המנהג פשוט (ב"י שם וכף החיים שם ס"ק י"ב), וי"א שעכשיו אין נוהגין לרחוץ בחמין בג' צומות [ג' תשרי, י' בטבת, י"ז בתמוז אף בליל התענית] [ב"ח שם], מיהו לרחוץ כל הגוף בצונן או פניו ידיו ורגליו בחמין, שרי (משנה ברורה בשער הציון שם ס"ק ח'), ורק בעל נפש יחמיר גם בצונן כמו בתשעה באב (כף החיים שם ס"ק י"ג בשם הש"ה).
- ד י"א שאין נכון כ"כ לעשות סעודת שבע ברכות בליל י"ז בתמוז, אלא א"כ ישנו קצת מרגילותם, אבל במוצאי התענית לית לן בה (הלכות שלמה מועדים פרק י"ח ס"ק ח').
- ה מי שדרכו לרחוץ פיו בשחרית [כמבואר בש"ע (סימן ד' סעיף י"ז) שטוב להדיח פיו קודם התפילה מחמת הרירים שבפה כדי להזכיר את שם ה' בקדושה וביטהרה], בתענית ציבור לא כשר למעבד הכי [מחשש שמא יבלע את המים] (ש"ע סימן תקס"ז סעיף ג'), ובמקום צער יש להתיר רחיצת פה במים בכל תענית ציבור, רק שיזהר ביותר לכפוף ראשו ופיו למטה שלא יבא לגרונו, [ואפילו בתשעה באב יש להתיר כשהוא לו צער גדול, וביום הכיפורים יש להחמיר גם בזה] (משנה ברורה שם ס"ק י"א).
- וכן מי שיש לו בפיו ריח רע, ורוצה לצחצח שיניו, ויש לו צער עקב כך, מותר לצחצחן [ויזהר שלא לבלוע כלום, ואם יש לו צער גדול, גם בתשעה באב מותר, אבל אם אין לו צער גדול אין להתיר בתשעה באב במים] (ש"ת מנחת יצחק חלק ד' סימן ק"ט).

ו"א שאע"פ שמותר לכבס בתענית, מ"מ בתענית של י"ז בתמוז ועשרה בטבת, אולי יש למעט משום משא ומתן של שמחה (ביאור הלכה סימן תקנ"א סעיף א' ד"ה מ"ח בשם האליה רבה), ו"א שאף בי"ז בתמוז ועשרה בטבת מותר (חוט שני הלכות שבת חלק ד' עמוד שפ"א בשם האחרונים).

ז תחילת הצום הוא בעלות השחר (שו"ע סימן תקס"ד סעיף א'), דהיינו שבעים ושתים דקות לפני הנץ החמה, ויש מחמירים תשעים דקות (עיין שו"ת אור לציון חלק ב' פרק ו' בהערה לתשובה ד').

ח ו"א שאף שבכל יום אסור להתחיל לאכול סעודה [דהיינו יותר מכביצה] תוך חצי שעה לעמוד השחר (משנה ברורה סימן פ"ט ס"ק ז"ך ע"פ דרך החיים ורעק"א), הכא שאני, דכיון שכל אכילתו השתא הוא משום שיש תענית מעלות השחר מידכר ולא חיישינן שמא ימשך באכילתו, ולכן מותר להתחיל לאכול סעודה אפי' תוך חצי שעה לעמוד השחר (שו"ת בצל החכמה חלק ג' סימן נ"ב), ו"א שאסור להתחיל לאכול סעודה תוך חצי שעה לעמוד השחר כשם שתמיד אסור להתחיל לאכול סעודה תוך חצי שעה לפני עלות השחר (הגר"ח קניבסקי בסוף ספר אשי ישראל, תשובה פ"ו וכך אמר לנו מהרש"א שטרן), [ועיין במשנה ברורה בשער הציון (בסימן רפ"ו ס"ק ז') שמבואר שכל שאוכל יותר מכביצה, הרי זה נחשב לסעודה, וכן מבואר במשנה ברורה (בסימן רל"ב ס"ק ל"ה) שאסור לשתות שתיה המשכרת. נמצא שתוך חצי שעה לעמוד השחר, מותר אף להתחיל לאכול אכילת עראי עד כזית לכו"ע, וכן אם התחיל לפני חצי שעה מעמוד השחר, מותר לו להמשיך לאכול אפי' יותר מכביצה עד עמוד השחר, והמחלוקת הוא, אם מותר להתחיל לאכול יותר מכביצה תוך חצי שעה לעמוד השחר, ונראה שהמנהג הוא להקל כמו שכתוב בצל החכמה].

ט אם הלך לישון בליל י"ז בתמוז שינת קבע, וקם משנתו קודם עלות השחר, אסור לו לאכול ולשתות, ורק אם קודם שהלך לישון עשה תנאי שבדעתו לאכול ולשתות קודם עלות השחר, [הריני מתכוון לאכול ולשתות קודם עמוד השחר], רשאי לאכול ולשתות, [והאשכנזים מקילים לשתות אף בלא תנאי, אבל לכתחילה יעשו תנאי], (שו"ע ורמ"א סימן תקס"ד סעיף א' ומשנה ברורה שם ס"ק ו', וחזון עובדיה ד' תעניות עמוד ט'), [ואם אחרי שאוכל חוזר לישון, א"כ קודם שאוכל, יטול ידיו ולא יברך על נטילת ידים (עיין שו"ע סימן ד' סעיף י"ד וכף החיים ס"ק נ"ב בשם הבן איש חי), ו"א שאף לא יברך ברכות השחר, ורק כשקם משנתו לגמרי אז הוא יברך ברכות אלו (מכתב ששלח לנו מהרש"א שטרן ביום ט' אדר תשפ"א), ו"א שצריך לברך ברכות השחר לפני שאוכל (עיין שו"ע או"ח סימן מ"ז סעיף י"ג משנה ברורה שם ס"ק ל' וביאור הלכה שם ד"ה המשכים, וכן כתב לנו הרה"ג משה חדיד ביום ט' אדר תשפ"א), ועיין מנחת שאול על הלכות ומנהגי חג שבועות].

ומ"מ, על פי הסוד אין לאכול בכלל לפני התפילה [דהוי כעובד עבודה זרה] (באר היטב סימן תקפ"א ס"ק י"ב, משנה ברורה סימן פ"ט ס"ק כ"ח וכף החיים בסימן תקפ"א ס"ק ט"ט בשם הזוהר וכתבי האר"י), ולכן אין לאכול לפני התפילה, ורק בשעת הדחק יש להקל כנ"ל, [ועיין במשנה ברורה ובכף החיים שם שלענין שתיה גם לפי הזוהר אפשר שמותר כשיש צורך בכך, ועיין בבאר היטב (סימן פ"ט י"א) דקצת לא משמע הכי], ו"א שאף לפי הזוהר אין איסור לאכול אלא למלאת תאוותו, אבל אם הוא חלש, מותר לאכול איזה דבר לחזק גופו (שו"ת אור לציון חלק ג' פרק ל"א תשובה ב').

י אם עבר ואכל לפני עלות השחר אע"פ שלא התנה על כך לפני שנתו, לא הפסיד תפילת עננו, וכן מותר לעלות לתורה ולישא כפיו, ולהיות שליח ציבור (עיין שבט הקהתי חלק א' סימן ק"פ).

יא אם טעה ושכח שהיום צום, ובירך על דבר מאכל, ועוד לא אכל, ו"א שאסור לו לאכול ממנו, אלא יאמר מיד ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד (שערי תשובה סימן תקס"ח ס"ק א'), ו"א שיטעום פחות מכזית כדי שלא

תהיה ברכתו לבטלה¹ (שו"ת יביע אומר חלק ב' חלק י"ד סימן ה'), וכדי לצאת לכל הדעות, י"א שנכון שעכ"פ יכניס מעט מאכל לפיו ולא יבלע אלא מיד יפלוט היטב (תשובות והנהגות חלק א' סימן שכ"ט).

אם שכח והתחיל לאכול, אסור לו להמשיך לאכול, שמי שאכל שום יחזור ואכל שום (משנה ברורה סימן תקמ"ט ס"ק ג' וסימן תקס"ח ס"ק ח'), ומ"מ אף שאכל או שתה ביום התענית בטעות, אינו צריך להתענות יום אחר, אלא א"כ כוונתו לכפרה (משנה ברורה סימן תקס"ח ס"ק ח'). ואף על פי שאכל, יכול לומר עננו בתפלתו [ולא דומה לחולה וקטן שאינם אומרים], דשייך לומר עננו ביום צום התענית הזה כמו שתקנו חכמים להתענות בו (משנה ברורה שם ס"ק ג', ועיין שו"ת שבט הלוי חלק ה' אר"ח סימן ס' אות ד').

יב י"א שאסור לעשן אפילו בד' צומות (משנה ברורה סימן תקנ"ה ס"ק ח' בשם כנסת הגדולה סימן תקס"ז), י"א שעישון סיגריות מעיקר הדין מותר בכל התעניות (חזו"ע ד' תעניות עמוד לב' בשם האחרונים, ועיין שו"ת אור לציון חלק ג' פרק כ"ט תשובה כ').

יג הפטורים מהתענית:

חולה אף שאין בו סכנה וכן זקן שהוא תשוש כח: פטורים מתענית זו ואינם רשאים להחמיר (שו"ע סימן תקנ"ד סעיף ו' ומשנה ברורה שם ס"ק ט"ז, רמ"א סימן תרפ"ו סעיף ב', משנה ברורה סימן תקנ"ג ס"ק ד', שער הציון סימן תרצ"ב ס"ק כ"ט וחזון עובדיה ד' תעניות עמוד סה' ופורים עמוד לט').

ובשנת תש"פ – פ"א, שמגיפת הקורונה משתוללת בעולם כולו ב"מ, אדם בריא שאינו בקבוצת סיכון [אנשים צעירים ללא מחלות רקע, כאשר ללא הקורונה היו צמים], אין מקום לחשוש שהצום יזיק וע"י זה יחלה מהנגיף, אלא יצום כרגיל, וכן ה"ה לאדם בריא שהיה לו חום במשך מספר שעות בלבד, ולא נבדק, וכעת מרגיש טוב, אינו בגדר חולה, וצריך לצום, ואם בהמשך לא ירגיש טוב, יפסיק, וכן אם היה לו חום פחות משלושים ושמונה מעלות במשך פחות מארבעים ושמונה שעות, בלי תסמינים, יתחיל לצום, אך אם היה לו חום מעל לשלושים ושמונה מעלות, אף שהיה פחות מארבעים ושמונה שעות, הרי הוא בגדר חולה שלא גזרו בו רבנן, ואינו צריך לצום, רק אם כבר עבר שבוע מחלוף החום, יכול לצום.

מי שאינו חולה מאומת, אך לא מרגיש טעם באוכל ובריא, [כידוע אלו הם מתסמיני מחלת הקורונה] ואין לו תסמינים אחרים, יכול לצום, וכן חולה מאומת, שלא היו לו תסמינים כלל, ומרגיש טוב, יכול לצום, אך אם היו לו תסמינים, אך כבר עבר למעלה משבוע מחלוף התסמינים, ומרגיש טוב, ואין כל השלכה רפואית, יתחיל לצום, וחולה מאומת שאינו חש בטוב או מרגיש חולשה [שגורמת לו ליפול למשכב], לא יצום בכל אופן, וכן אדם שיש לו חום, אינו צריך כלל להתחיל את התענית.

חולה מאומת שקיבל תשובה אחת שלילית, ומרגיש טוב שבוע ימים, יתחיל לצום, ואינו צריך להמתין לבדיקה שלילית נוספת, ואם אינו מרגיש טוב, או שעדיין חלש [שנופל למשכב], או שתוקפים אותו קשיי נשימה, לא יצום (מתוך מכתב ששלח לנו מהרש"א שטרן שליט"א ביום י"ג תמוז תש"פ וע"פ הנחיות בית הוראה שערי הוראה), וי"א שגם תסמינים שאינם מחלה, כגון חוסר טעם וריח, אף שאינם מחלה, מ"מ הם סימנים מובהקים שהנגיף בגופו, וגופו מתמודד עם המחלה, ולכן עליו לשתות כדי שיוכל להתמודד כראוי עם הנגיף (הרה"ג שמואל יוסף שטיצברג במכתב ששלח ביום י"ג תמוז תש"פ).

¹ ומחלוקת זו תליא במחלוקת הראשונים האם איסור ברכה לבטלה הוא מהתורה או מדרבנן, שלפי הרמב"ם (בהלכות ברכות פרק א' הלכה ט"ו) איסור ברכה לבטלה הוא מן התורה, וכך פסק השו"ע (בסימן רט"ו סעיף ד'), ולכן בנידון דידן, יטעום מעט פחות מכזית כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה, ואילו לפי התוס' במסכת ראש השנה (דף ל"ג ע"א ד"ה הא רבי יהודה) איסור ברכה לבטלה הוא מדרבנן, וכן ס"ל לרוב הפוסקים, ולכן בנידון דידן מוטב שיתקן הברכה ע"י שיאמר בשכמל"ו ולא יאכל אפילו כל דהו.

חתן וכלה בתוך שבעת ימי המשתה וכן שלושה בעלי ברית, [אבי הבן ביום המילה, הסנדק והמוהל]: אם התענית הוא בזמנו חייבים להתענות, ואם חל בשבת ונדחה ליום ראשון, י"א שג"כ חייבים להתענות (משנה ברורה סימן תקנ"ט סעיף ט' וביאור הלכה ד"ה ונדחה ס"ק ל"ה ושער הציון ס"ק ל"ד בשם המגן אברהם), י"א שפטורים מלהשלים התענית, ורשאים לאכול אחר תפילת מנחה גדולה (שער הציון שם בשם הבית יהודה, ועיין שער הציון סימן תרפ"ו ס"ק ט"ז וחז"ע ד' תעניות עמוד מו'), וי"א שנהגו להחמיר (ש"ת שבט הלוי חלק ו' סימן ע' אות ג').

ילדים קטנים שלא הגיעו לגיל מצוות: פטורים מהתענית [אפילו תענית שעות] (עיין משנה ברורה סימן תקנ"ט סעיף א' ס"ק ה' וביאור הלכה שם ד"ה הכל חייבים), ומכל מקום יש למנוע מהם לאכול ממתקים ושאר תפנוקים (משנה ברורה שם וחזון עובדיה ארבע תעניות עמוד סו'), ואם חל י"ז בתמוז ביום ראשון, ונשאר אוכל משובח משבת, ואם לא יאכלו ביום ראשון, יתקלקל וזרקוהו, מותר להאכילו לקטנים, כיון שאין מאכיל אותם בזה לשם תענוג, אלא רק כדי שלא לזרוק את האוכל (הגר"י אריה הלוי דינר בשם הגר"ח קניבסקי בעלון מים חיים גיליון 437).

קטן שהגדיל ביום י"ח תמוז בשנה שחל י"ז בתמוז בשבת, י"א שביום ראשון י"ח תמוז חייב לצום, שאע"פ שבשבת י"ז תמוז לא היה חייב לצום, מ"מ מתחדש חלות חיוב ביום ראשון, וכיון שביום ראשון הרי הוא גדול, חל עליו חיוב לצום כמו כל כלל ישראל (ש"ת שבט הלוי חלק ד' סימן ע"ב וחלק ו' סימן ע"א), י"א שאינו מתענה כיון שהתענית ביום ראשון הוא תשלומין ליום שבת, והוא היה פטור בשבת (ש"ת אבני נזר סימן תכ"ו וש"ת מהרש"ם חלק ג' סימן שס"ג), י"א שאף שהוא תשלומין, מ"מ כיון שכל הציבור מתענים, אסור לו לפרוש (הלכות חג בחג הלכות ומנהגי בין המצרים פרק ח' הערה 9 בשם הגר"ש אלישיב), וי"א שאם יש בכוחו של הנער לצום, טוב שיתענה עם הציבור, אבל אם הוא חלש, יכול לסמוך על המיקילים (ילקוט יוסף מועדים הנדפס מחדש תשע"ט, סימן תקנ"ג סעיף ל"ט, עמוד צח').

מעוברות: פטורות מד' תעניות [ג' תשרי, י' בטבת, י"ז בתמוז ותענית אסתר] (ש"ע סימן תקנ"ד סעיף ה' ורמ"א סימן תקנ"ג סעיף א'), אף שאינה מצטערת כלל (משנה ברורה סימן תרפ"ו ס"ק ד'). י"א דהיינו אף בחודשים הראשונים להריון (אור לציון חלק ד' פרק נ"ג תשובה ב'), וי"א דאשה בהריון עד סוף החודש השלישי, חייבת להתענות (משנה ברורה שם ובסימן תקנ"ג ס"ק ג' וחז"ע ד' תעניות עמוד נט'), ומכל מקום אם ההריון אינו תקין, או שהיא אחרי מ' יום להריון וסובלת מהקאות, צער, מיחושים או חולשה רבה, הרי היא פטורה. ומתחילת החודש הרביעי ואילך, פטורה בכל אופן (משנה ברורה שם, חזון עובדיה שם ומנחת שאול נדה עמוד קג'), וי"א שאף שמעוברות אינן מחויבות להתענות, מ"מ נהגו להחמיר (רמ"א שם).

יולדת [או מפתל]: פטורה מלהתענות תוך שלושים יום מהלידה [או מההפלה], (ש"ע שם סעיף ו', משנה ברורה סימן תרפ"ו ס"ק ד' וביאור הלכה סימן תר"ז סעיף ד' ד"ה יולדת).

מינקת: פטורה מלהתענות (ש"ע סימן תקנ"ד סעיף ה'), וי"א שאם אינה מצטערת נהגו להחמיר (רמ"א סימן תקנ"ג סעיף א'). והא דפטורה מן התענית היינו כל שמניקה בפועל אפילו מעט, אבל אם פסקה מלהניק [אפילו תוך כ"ד חודש מהלידה] ומרגישה שהיא מסוגלת להתענות, תתענה, ואם באמצע התענית מרגישה חולשה וצער, תאכל, ואם מרגישה חולשה יתירה הרי היא פטורה מהתענית (אור לציון חלק ג' פרק כ"ה תשובה ז' וחלק ד' פרק נ"ג תשובה ב' וחז"ע ד' תעניות עמוד סב').

יד מי שצריך ליקח תרופה, מותר לו ליקח תרופה מרה בתענית (באר היטב סימן תקס"ז ס"ק ז'), וכן הדין במי שצריך לבלוע גלולות לרפואתו, אם הם מרים מותר לו לבלוע, ואם צריך לגמוע מעט מים כדי לבלוע יערב במים תבלין מר עד שנפסלים מהנאת החיך, ואם אין באפשרותו לבלוע הכדורים אלא עם מעט מים רגילים, וכן

במקרה שצריך לבלוע גלולות שיש בהם מתיקות ויש בהם הנאת החיך או סירופים ממותקים וכל כיוצא בזה, אין להתיר אלא באופן שאם ימנע מלקחת התרופה יגיע לידי מצב של חולי שיהיה פטור מלהתענות (עיין אגרות משה חלק ג' סימן צ"א).

טו חייב כל איש לשום אל לבו ביום התענית, כי אין התענית אלא הכנה לתשובה (משנה ברורה סימן תקמ"ט ס"ק א'), וכן נוהגים לתת צדקה במנחה ביום התענית, דאמרינן אגרא דתעניתא צדקתא, ויש נוהגים לשער מה שהיה אוכל ביום התענית, ליתן לעניים בערב (גמרא מסכת ברכות דף ו' ע"ב משנה ברורה סימן תקס"ו ס"ק י"ב וכף החיים שם ס"ק ט"ו).
טז אם אין רוב מנין שמתענים בבית הכנסת בתענית ציבור, אין להוציא ספר תורה לקרות פרשת ויחל [בשחרית ובמנחה, ואם חל התענית בימי שני וחמישי, יקראו בפרשת השבוע בשחרית], וכן הש"ץ לא יאמר עננו בחזרה ברכה בפני עצמה, אלא יאמר עננו בשומע תפילה, מיהו אם יש שש שמתענים, שהם רוב מנין, המנהג הוא להוציא ספר תורה לקריאת ויחל, וכן הש"ץ אומר עננו בחזרה ברכה בפני עצמה (חזון עובדיה פורים עמוד מד').

יז חולה שאוכל ביום תענית ציבור, אינו יכול להיות שליח ציבור² (ש"ע סימן תקס"ו סעיף ה'), אך אם רק נוטל תרופות ביום התענית, שפיר נחשב שהוא צם (באר היטב סימן תקס"ז ס"ק ז' הנ"ל), [ונראה שה"ה אם שכח ואכל פחות מכשיעור].
יח חולה שאוכל ביום תענית ציבור, אינו יכול לעלות לתורה, שאין להעלות לתורה אלא מי שצם, ולכן אם הכהן אינו מתענה, והוא כהן יחיד, יצא הכהן מבית הכנסת ועומד לקרוא במקומו ישראל המתענה (רמ"א סימן קל"ה סעיף ה' וש"ע סימן תקס"ו סעיף ו' ומשנה ברורה שם ס"ק כ"א), ואם יש שם רק עשרה, ואם הכהן יצא לא יהיה מנין, י"א שלא יצא הכהן, כיון שמה שצריך לצאת החוצה זהו רק לכתחילה, כדי שלא יאמרו שהוא פגום, והכא אפילו אם הוא בבהכ"נ אין לחוש, דליכא פגם, שהכל יודעים שיש בני אדם שאינם צמים, ולכן לא העלוהו לס"ת, וכן אם הלוי לא צם, לא יעלה הלוי, אלא יש לקרוא לכהן המתענה (ש"ת יביע אומר חלק ט' אר"ח סימן ג' אות ג', וחזון עובדיה פורים עמוד מה'), וי"א שאם אינם יוצאים מבית הכנסת יעלו לתורה אף שאינם צמים [ובפרט אם יש להם יארציט] (ש"ת רבבות אפרים חלק ח' סימן רפג'), ועיין חזו"ע (ימים נוראים עמוד שמט'), ומנחת שאול (דיני מעוברת ומניקה ביום כיפור).

ואם קראו אותו לעלות, והוא איש תלמיד חכם ומחמת איזה אונס אירע שלא התענה, וצר לו לומר להם שלא התענה כדי שלא יהא חילול ה' בדבר, יכול לסמוך בשעת הדחק על המקילים, ויעלה (משנה ברורה סימן תקס"ו ס"ק כ"א).

יט חולה שאכל ביום תענית ציבור, אינו אומר עננו בתפילה [ולא דומה לבריא ששכח ואכל שאומר], (ביאור הלכה סימן תקס"ה סעיף א' ד"ה בין יחיד), וכן ה"ה קטן שאוכל ביום התענית, אינו אומר עננו (ש"ת שבט הלוי חלק ח' אר"ח סימן קל"ב).
לדעת השו"ע (בסימן תקס"ו סעיף א') אין מפטירין בתענית ציבור, ואילו לדעת הרמ"א (שם) מפטירין במנחה אבל לא בשחרית, ומ"מ, ספרדי שהתפלל מנחה בבית כנסת אשכנזי, ועלה לתורה שלישי, נראה שיכול לברך ברכות ההפטר (עיין חיד"א בחיים שאל חלק א' סימן צ"ט וש"ת אגרות משה חלק ב' סימן צ"ד).

כ כשמתפללים מנחה [של תענית] בציבור, מחצי שעה לפני השקיעה עד השקיעה, הכהנים נושאים את כפם (ש"ע אר"ח סימן קכ"ט סעיף א' ובן איש חי א' תצוה סעיף כ"ג), ואם הוא כהן שלא התענה, אפי' מחמת אונס, או ששגג

² ואם כל הציבור לא צם, מותר למי שלא צם להיות ש"ץ, אך יאמר עננו בשומע תפילה (שער הציון סימן תקס"ו ס"ק י"ט). בתענית ציבור לא יהיה ש"ץ מי שלא נתמלא זקנו (משנה ברורה סימן נ"ג ס"ק כ"ב).

ואכל, הרי זה לא ישא את כפיו [שמא יהא הכהן שיכור], ויש לו לצאת מבית הכנסת לפני רצה (עוד יוסף חי פרשת ויקהל אות ז' וכף החיים סימן קכ"ט ס"ק ה').

כא סיום הצום, הוא אחר צאת הכוכבים (שו"ע סימן תקס"ב סעיף א', ועיין בהגהות מיימוניות הלכות תענית פרק א' הלכה י"ד).

כב צריך ליזהר מ"ז בתמוז³ עד ט' באב שלא לילך יחידי מסוף ד' שעות עד סוף ט' שעות [משום שבהם קטב מרירי שולט] (שו"ע סימן תקנ"א סעיף י"ח ומשנה ברורה ס"ק ק"ב), וי"א מתחילת ד' שעות עד סוף שעה ט' (לבוש שם). י"א דהיינו אפי' בתוך העיר (שו"ת התעוררות תשובה סימן שמ"ח), וי"א דהיינו דוקא בדרך ולא בעיר (ערוך השלחן סעיף ל"ט, חזו"א דינים והנהגות פרק כ' הלכה ה' וחזו"ע ד' תעניות עמוד קכ"ז), ולא יכו התלמידים [או הבנים] בימים ההם, [אע"פ שעושה כן לצורך חינוך הילדים], (שו"ע שם סעיף י"ח וקיצור שו"ע סימן קכ"ב סעיף ב').

וכן ראוי להימנע, מטיולים ונסיעות בדרכים או באמצעים שיש בהם סכנה, וכן בטיסות שאינן הכרחיות ובפרט אחרי ראש חודש, (עיין שדי חמד חלק ה' פאת השדה, מערכת בין המצרים סימן א' אות י', הליכות שלמה פרק י"ד אות כ' וקובץ מבית לוי חלק י"ג עמוד כ"ב), ולצורך מצוה או לקברי צדיקים או לביקור בארץ ישראל, אין לחוש (התעוררות תשובה סימן שמ"ח).

כג יתאבל בימים ההם [מ"ז בתמוז] אחר חצי היום, ויבכה כמו חצי שעה, (משנה ברורה סימן תקנ"א ס"ק ק"ג בשם האר"י ז"ל), וענין חצות הלילה אין צריך להזכירו, כי אפי' בכל שאר הלילות צריך להתאבל על החורבן⁴, ומכ"ש בלילות בין המצרים שצריך להוסיף בבכיה, ועליו נאמר שמחו את ירושלים וכו' (כף החיים סימן תקנ"א ס"ק רכ"א), ולכן יש לומר תיקון חצות אחר חצי היום ואחר חצי הלילה, אלא שבחצי היום אומרים רק תיקון רחל, ובחצי הלילה אומרים תיקון רחל ותיקון לאה (כף החיים שם ס"ק רכ"ב).

ועיין בשו"ת רב פעלים (חלק א' או"ח סימן א') ובעוד יוסף חי (פרשת וישלח בשאלה רביעית) שכתב, לאדם אחד שביקש להימנע מלומר תיקון חצות, מאחר שהוא לא היה מתעורר לבכיה וצער בעת אמירתם, ולכן שאל את הבן איש חי אולי מוטב שלא יאמרנה כלל מאשר לומר בלא כוונה, והשיב לו הבן איש חי, בזה"ל, הנה כי כן אתה השואל, אפילו אם יהיה לבך טרוד הרבה, אל תבטל אמירת תיקון חצות, ואל תמנע עצמך מלהתפלל התפילות והבקשות המיוסדים מן הראשונים, ואע"פ שאינם מחיוב התפילה שתיקנו אנשי כנסת הגדולה, אך ודאי שצריך להתשדל ולהתאמץ בשלימות הכוונה ונקיות וזכות המחשבה, והשי"ת יהיה בעזרך ע"כ, רואים אנו מכאן עד כמה חשוב אמירת תיקון חצות למרות שאין אנו מרגישים כ"כ את צער חורבן בית המקדש.

בימים שאין אומרים תחנון, וכן ראש חודש אב, וערבי שבתות אחר חצות, אין עושים תיקון חצות (כף החיים שם).

כד ואף שיש להתאבל בימי בין המצרים, מ"מ בשבת אין להתאבל, ואדרבה, שלש השבתות שבימי בין המצרים גדולים משאר שבתות השנה, וכמו שכתוב רב לך שבת בעמק הבכא, והיינו שימי המצרים בין י"ז בתמוז

³ ולפי מה שמבואר בגמרא במסכת פסחים (דף ק"א ע"ב) יותר יש ליזהר מחד בתמוז עד שיתסר בו, דודאי שכיחי ע"ש, אלא שיש לדון אי איירי רק באלו הדברים או בסכנה באופן כללי כמו הליכה לים וכדומה.

⁴ הרואה ירושלים בחורבנה, אומר ציון היתה מדבר שממה, וקורע. וכשרואה בית המקדש אומר בית קדשנו ותפארתנו אשר הללך בו אבותינו היה לשריפת אש וכל מחמדנו היה לחרבה, וקורע (שו"ע סימן תקס"א סעיף ב'), ויש ללמד זכות על כך שרבים לא נוהגים לקרוע קריעה כשבאים לכותל המערבי, כי משום אריכות הגלות כבר הורגלו, ואפילו רואים את ירושלים ומקום המקדש לא מתרגשים ואין להם עגמת נפש יתרה, וא"כ למה יקרעו, ואדרבא, אם יקרעו תהיה להם עגמת נפש על הבגד שנקרע ולא על המקדש וירושלים (שו"ת משנה הלכות חלק ו' סימן ק"ו), ועיין בשו"ע (שם) יתר שאר דיני זכר לחורבן.

לתשעה באב המה עמק הבכא, ואז רב לך שבת, יום השבת קודש בימי בין המצרים הוא יותר גדול מכל ימות השנה, וזאת מפני שבימי החול גדול הצער, לכן בשבת קודש נתרבה השמחה למעלה, וכמו שכתוב ביום השביעי נתעלה וישב על כסא כבודו, הגם שבני ישראל המה בצער, אבל ה' יתברך אין לו בשבת קודש שום צער כלל (תפארת שלמה). ושלוש השבתות של בין המצרים הן כנגד שלושת הרגלים, פסח שבועות וסוכות (ספר שער יששכר, מאמרי חודש תמוז אב אות ט' בשם הרה"ק החוזה מלובלין זיע"א).

חודש אב:

א חודש זה נקרא חודש אב, על שם שהוא עתיד להיות אב לכל חדשים, מאחר שנעשו בו רבות רעות, מוכרח שיהיו בו טובות מרובות יותר מכל חדשים, על דרך מה שאמר הכתוב (תהלים פרק צ' פסוק ט"ו) שמחנו כימות עניתנו (בן איש חי שנה א' בפתיחה לפרשת דברים), ויש עוד טעמים, ואכמ"ל.

ב משנכנס אב ממעטין בשמחה (ש"ע סימן תקנ"א סעיף א'), וכתב המגן אברהם (שם ס"ק א') דר"ל שאין שמחין בו כלל, אמנם, לדעת רוב הפוסקים ממעטים רק בדברים שתיקנו חכמים⁵, כדלהלן, ובכל אופן ובכל עת פיקודי ד' ישרים משמחי לב, ועבדו את ה' בשמחה, [פרט ללימוד תורה ביום תשעה באב עצמו], ותמיד יש לקיים את מצוות הבורא יתברך, באהבה ובשמחת הלב, בשלימות.

ג בר ישראל דאית ליה דינא בהדי כותי, לישתמיט מיניה דריע מזליה, (ש"ע שם), ו"א שיש לדחות את הדין עם הגוי עד אחרי תשעה באב (משנה ברורה שם ס"ק ב' ושער הציון ס"ק ב' בשם הקרבן נתנאל), ו"א עד ט"ו אב, כי בט"ו באב צריך לעשות שמחה, מפני שיש עילוי לשכינה כמו שכתוב בזוהר, וכיון שעלה חודש זה ביום ט"ו לא ירד, דמעלין בקודש (בן איש חי שנה א' פרשת דברים אות א'), ו"א עד ראש חודש אלול (מגן אברהם שם ס"ק ב').

ד מראש חודש עד התענית ממעטים במשא ובמתן ובבנין של שמחה, כגון בית חתנות לבנו או בנין של ציור וכיור, ובנטיעה של שמחה, ואם היה כותלו נוטה ליפול, אף על פי שהוא של שמחה מותר לבנות (ש"ע שם סעיף ב').

יש מן הפוסקים דס"ל דהיינו שלא ישא במשא ומתן של שמחה, כגון לקנות כלי כסף או צרכי חופה וכדומה, אבל סתם משא ומתן, אין צריך למעט כלל אפי' ביש לו מעות, משום שיש עלינו מס מלך ושרים (ט"ז סימן תקנ"א ס"ק א'), ויש נהגו למעט כל משא ומתן בעת הזאת, ולא יעסוק אלא כדי פרנסתו, ורק אם הוא יריד, ו"ל דהוי דבר האבד ושרי לכו"ע אם הוא מוצא אז בזול יותר (עיי' מגן אברהם שם ס"ק ז'), ובזמנינו נהגו להקל בכל זה משום דהכל נחשב כעת כדי פרנסתו (בן איש חי שם אות ב' ומשנה ברורה שם ס"ק י"א), ואפילו צרכי חופה אם רוצה לקנות דבר שלא יוכל לקנותו אחר תשעה באב, או דבר שאין שהות לעשותו אחר תשעה באב, מותר, וה"ה דבר שיוכל לקנותו אחר תשעה באב, אלא שעתה נמצא לו בזול שא"א לקנות בערך זה אח"כ, מותר לקנות קודם תשעה באב (בן איש חי שם אות ב'), ומאידך, ו"א שראוי להימנע מריבוי משא ומתן בימים אלו, דהיינו לעסוק בסחורה ובעסקאות כספים וכדומה, וכמשמעות דברי הש"ע, ומי שאפשר לו שלא לפתוח חנותו עדיף טפי (ש"ת אור לציון חלק ג' פרק כ"ו בביאורים לתשובה א').

⁵ עיי' בספר מכתב מאליהו (חלק ב' עמוד 123) שכתב להסביר ענין משנכנס אדר מרבין בשמחה, וכמו באב שממעטין בשמחה שפירושו ממעטים והולכים, מראש חודש אב ואילך, שבוע שחל בו תשעה באב, ערב תשעה באב, וכתב שחל בו תשעה באב, כן בחודש אדר מרבין והולכים בשמחה מיום ליום, וזוהי עבודה פנימית מיוחדת, הצמחת השמחה, א"כ יוצא לדבריו שממעטים היינו השמחה מתמעטת יותר ויותר מראש חודש אב עד תשעה באב, ובספר דרכי חיים ושלום (מונקאטש, סימן תרס"ד) כתב שזה ברור שלא יהיה ח"ו בעצבות ומרה שחורה ע"ש.

ה הא דממעטין בבנין של שמחה אינו אלא להתחיל לבנות מר"ח בנין שאינו דבר הכרחי, אבל אם התחיל קודם אין מפסיקין, וכן אם הוא דבר הכרחי שיש לחוש להפסד וכ"ש סכנה, מותר להתחיל מראש חודש, אבל ציור וכיור [או אפ"ל שאר בנין שאינו של ציור, אם הבנין הוא להרווחה בעלמא] אפילו התחיל קודם אסור לעשות מראש חודש עד תשעה באב (בן איש חי שם אות ג), ואם שכר לנכרי קודם ראש חודש בקבלנות, י"א שמותר בכל, ואפילו בתשעה באב עצמו, דנכרי אדעתא דנפשיה עביד, וה"ה אם קצץ עם הנכרי בקבלנות לצייר ביתו מותר לצייר מטעם זה, ומ"מ אם יכול לפייסו בדבר מועט שימתין עד אחר תשעה באב תבא עליו ברכה (משנה ברורה סימן תקנ"א ס"ק י"ב), וי"א שאפילו בקבלנות טוב להיזהר (בן איש חי שם).

וסיוד עקב רטיבות או עובש, צביעה אחרי שריפה ר"ל ותיקוני אינסטלציה, מותרים בכל אופן (קובץ מבית לוי חלק י"ג, עמוד כ"ג).

ז ולענין לגמור הדבקת הנייר [טפט] על הכותלים, י"א שאף שאין בזה איסור ברור אף בשבוע שחל ט' באב בתוכה, מ"מ יש להחמיר שיגמרו קודם שבת חזון ולא יעשו בשבוע שחל ט' באב בתוכה (שו"ת אגרות משה אר"ח חלק ג' סימן פ"ב).

ח לצורך מצוה הכל שרי (שו"ע שם), וכן מעקה מותר להתחיל גם אחר ראש חודש, וכן בית הכנסת יכולים לבנות אפילו ערב תשעה באב, ואפילו ציור וכיור דצורך מצוה הוא (בן איש חי שם).

ט אין חותמים חוזה על קניית או שכירת דירה אלא א"כ יש חשש הפסד או שמא יקדים אחר, ויחתמו על זיכרון דברים בלבד. וכן אין נכנסים לדירה חדשה אלא א"כ יש צורך גדול, כגון מחמת שכירות יקרה, ובתנאי שיקדימו הכנסת חפצים לפני ראש חודש (שו"ת לבושי מרדכי אר"ח מהדורא קמא סימן ק"א).

י מראש חודש אב אין נושאים נשים ואין עושין סעודת אירוסין, אבל ליארס בלא סעודה מותר, ואפילו בט' באב עצמו מותר ליארס, שלא יקדמנו אחר (שו"ע סימן תקנ"א סעיף ב'), וי"א שמ"מ נוהגים שאין עושים אירוסין ושידוכין בין ראש חודש אב לתשעה באב (בן איש חי שם אות ד), ונוהגים להחמיר שאין נושאים נשים מ"ז בתמוז ואילך עד אחר תשעה באב (רמ"א שם), וכמה קהילות [ספרדיות] נהגו להחמיר כבני אשכנז בנישואין מ"ז בתמוז, מהטעם דלא מסמנא מילתא (גר"ח פלאגי' בספרו מועד לכל חי פרק ט' סעיף כ"ו).

יא אסור לעשות ריקודים ומחולות מן י"ז בתמוז עד אחר תשעה באב (משנה ברורה סימן תקנ"א ס"ק ט"ז), ואף הספרדים נהגו שלא שומעים שירים בימי בין המצרים, והטעם שהחמירו בזה יותר מבשאר מנהגים של בין המצרים, לפי שלכתחילה ראוי להימנע במשך כל השנה לשמוע שירים, ולכן אפ"ל המיקל לשמוע בכל השנה, אין לו לשמוע בימים אלו, לפי שהם ימי בין המצרים (שו"ת אור לציון חלק ג' פרק כ"ה תשובה ב').

יב ובכלל זה לשמוע נגינה מטייף וכדומה⁶, וראוי להזהיר את מנגנים ישראלים שלא ישוררו אצל הגוים, וההולכין בעבור שכרם אין רואין סימן ברכה, (בן איש חי שם אות ה'), ואם מותר להביא מנגנים לכבוד מצות מילה, יש מתירים ויש אוסרים, ומקום שנהגו היתר, יש להם על מה לסמוך (כף החיים סימן תקנ"א ס"ק מ'), וי"א שכל שהיא שמחת מצוה, יש להקל בדבר [לכתחילה] (חזון עובדיה ארבע תעניות עמוד קנ"א), וי"א שרק לכבוד שמחת

⁶ ובשנת תש"פ שמגיפת קורונה השתוללה בעולם, הורה הגר"ח קניבסקי שבעקבות הקושי הרב של הסגורים בבידוד, שאינם יכולים לצאת מבתיהם, ולעיתים רבות הם שוהים בבידוד בתוך חדר מסוים בבית, כדי לא להדביק את בני הבית, שמותר להם לשמוע מוזיקה, כיון דשמיעת מוזיקה עשויה לסייע להם להירגע מעט ולהתמודד עם הקושי, [יש להדגיש שהוראה זו לא היתה לכלל הציבור, אלא רק למי ששהה בבידוד] (הפותח בכל ים כ"ג תמוז תש"פ).

חתן וכלה (ש"ת אור לציון חלק ג' פרק כ"ה תשובה א'), וסעודות מצוה הנ"ל המתקיימות לאחר ר"ח אב לכו"ע אין לזמר (פסקי תשובות סימן תקנ"א ס"ק י"ג).

לשמוע שירה או קטעי חזנות מדסקים וקלטות וכיוצא, יש מחמירים אף ללא כלי נגינה (ש"ת שבט הלוי חלק ח' סימן קכ"ז אות ב').

שירה בפה, כשהיא דרך הודאה להשם יתברך, בלי כלי נגינה, מותרת אף בימים אלה (חזון עובדיה ארבע תעניות עמוד קנד'), ו"א שלכתחילה יש להמנע מלשיר בפה מראש חודש עד תשעה באב (ש"ת אור לציון חלק ג' פרק כ"ה תשובה ב').

ילדים ששומעים קלטות של סיפורי צדיקים וכדומה, ולפעמים שומעים ליווי של שירים, אפשר להקל להם לשמוע קלטות האלו בימי בין המצרים (מפי הרה"ג אביגדור נבנצאל, ועיין משנה ברורה סימן תקנ"א ס"ק ע' ובש"ת אגרות משה חלק ד' סימן כ"א אות ד').

לאחר התענית, אין לשמוע נגינה מכלי שיר עד חצות יום עשירי, [אפי' בסעודה שעושים בלילה שלפני החתונה] (משנה ברורה סימן תקנ"ח ס"ק ב' וכף החיים שם ס"ק ה').

שבת שלפני תשעה באב נקראת שבת חזון, על שם ההפטרה שמפטירים בה חזון ישעיהו בן אמוץ (ישעיה פרק א'), בה מובאת תוכחה קשה על חטאי עם ישראל, לקח ומוסר לבני דורו שסרחו וחייבים להיטיב את דרכם (תשובות הגאונים דף קמג'), ו"א שנקראת שבת חזון, משום שאז חוזים ורואים את הביהמ"ק שחרב ושם, ואז רואים באמת ומרגישים את החורבן, [וזהו הטעם שיש קהילות שלא לבשו בגדי שבת בשבת חזון⁷], ולפי זה נמצא, שבשבת חזון, מי שראוי ועיניו זכות וטהורות, זוכה ורואה בית ראשון ושני בחורבן, והבית השלישי בתפארתו (קונטרס תפארת שמואל).

שבת חזון היא עת רצון גדולה, שכמו שבזמן מנחה של שבת קודש, מפני שהיא עת דין, השבת קודש מהפכת הדין לרחמים, ולכן זהו זמן רעוא דרעווין, כך כל השבת קודש הזה, ע"י שהזמן הוא עת דין, כל השבת קודש היא בחינת רעוא דרעווין (רבי צדוק הכהן מלובלין ז"ע), ו"א ששבת חזון גדולה יותר במעלה מכל שבתות השנה, ובפרט כשחל יום תשעה באב בשבת (ספר אוהב ישראל להרה"ק מאפטא), וכן צריך להיזהר לכוון בתפילות של שבת חזון, כי היא מעלה את התפילות של כל השנה, וזאת מכיון שהיא בבחינת תפילת העני, ואיתא בזה"ק שתפילת העני כשצר לו, מעטפת ומעלה את כל התפילות, [ומטעם זה כל התפילות של ימי בין המצרים מתקבלות יותר, כי עם ישראל בצרה ובבחינת עני], (תכלת מרדכי למהרש"ם מברעזאן, חלק ב' תהילים פרק קט"ז, בשם הרה"ק מסטרליסק).

לפני תשעה באב יש שלש הפטרות דפורענותא, ונקרא כך לפי שמוזכר בהפטרות אלו תוכחה, ואלו הן, שבת ראשונה דברי ירמיהו וכו', שבת שניה שמעו דבר ה' וכו', ובשבת שלישית שלפני תשעה באב, חזון ישעיה. וטעם שקוראים בהפטרות אלו דוקא, כתוב בספר אהבת יונתן לרבי יהונתן אייבשיץ, כיון שבשלשה אופנים יכול האדם לעבוד את בוראו ולהשיגו, בראיה, ושמיעה ובדיבור, אך תחת זאת חטאו ישראל בשלשה אלו, בדיבור עסקי לשון הרע, בראיה ושמיעה, על כן אנו מפטירים בדברי ירמיהו על

⁷ עיין רמ"א (סימן תקנ"א סעיף א') ומשנה ברורה (שם ס"ק ו') שיש מנהגים שונים בזה אצל האשכנזים, אך אצל הספרדים, כתב הכף החיים (שם ס"ק י"ג) שנהגו כולם ללבוש בגד שבת כרגיל, ולא לשנות אפי' בגד אחד.

עסקי דיבור, שמעו דבר ה' על עסקי שמיעה, וחזון ישעיה על עסקי ראייה, מלשון חזית איש מהיר במלאכתו (משלי פרק כ"ב פסוק כ"ט).

ואחר תשעה באב יש שבע הפטרות דנחמתא, וטעם לסדר ההפטרות על דרך הצחות, אמרו כי תקנו לומר בתחלת ההפטרות מן הנחמות נחמו נחמו עמי, כלומר שהקב"ה אומר לנביאים נחמו נחמו את עמי וגו', ובשבת שנייה משיבה כנסת ישראל ותאמר ציון עזבני ה', כלומר אינו מתפייסת בנחמת הנביאים כי חפצים לנחמת הש"י בעצמו, ובשבת שלישית אומרים ענייה סוערה לא נוחמה, כלומר חוזרים הנביאים לפני הקדוש ברוך הוא, ואומרים לפניו יתברך הנה כנסת ישראל לא נתפייסה בתנחומין שלנו וזהו ענייה סוערה וגו', ר"ל כנסת ישראל הענייה סוערה על הגלות ואומרת לא נוחמה וגו', ואח"כ בשבת רביעי חוזר הקדוש ברוך הוא ומשיב ואומר אנכי הוא מנחמכם וגו', כלומר בעצמי אני מנחם אתכם ולפיכך את כנסייתי רני עקרה וגו' בשבת חמישי, וקומי אורי כי בא אורך בשבת ששי, ואח"כ בשבת שביעית משיבה כנסת ישראל שוש אשיש בה' וגו', כלומר עתה יש לי לשוב ולשמוח ותגל נפשי באלקי וגו' (לבוש אר"ח סימן תכ"ח סעיף ח' בשם אבודרהם).

יב יום ט"ו באב הוא כיום טוב, ואין אומרים בו ובמנחה שלפניו וידוי ונפילת אפים (שור"ע סימן קל"א סעיף ו'), והוקבע לדורות להתעסק בחיתונים ביום ט"ו באב, לפי שביום זה הותרו השבטים להתחתן זה בזה (בני יששכר מאמר בתולה במחול ב').

דינים שונים:

כיבוס:

א לפי דעת השו"ע (בסימן תקנ"א סעיף ג') האיסור לכבס הוא רק בשבוע שחל בו תשעה באב, ואילו לפי הרמ"א (שם) יש להחמיר מתחילת ראש חודש. ולהכניס בגדים למכונת כביסה בערב ראש חודש כדי שיגמר כיבוסם לאחר השקיעה, ו"א שאם יגמר בבין השמשות מותר, אבל לאחר מכן אסור (קובץ מבית לוי חלק י"ג עמוד כ"ז הערה א'), ו"א שאף אם יגמר בלילה מותר (ספר תורת המועדים סעיף נ"ט בשם הגר"ש אלישיב). ומי שאין לו אלא חלוק אחד יש להתיר לכבס [אף ע"י יהודי] מראש חודש עד השבת (משנה ברורה שם ס"ק כ"ט).

מי שתכפוהו אבלות של מת ושל שבת זו [דהיינו ששלמו יום שלשים של אבלות בתוך שבוע שחל תשעה באב להיות בתוכה] מכבס כסותו במים אבל לא בנתר ובחול (שור"ע שם סעיף ט"ו), ומי שנוהג להחמיר לא לכבס מראש חודש אב ותכפוהו אבלות של מת מראש חודש עד שבוע שחל בו, ו"א שמותר לכבס כיון שתכפוהו אבליו (משנה ברורה ס"ק פ"ז בשם הט"ז), ו"א שאין להקל (משנה ברורה שם בשם אליה רבה והאחרונים).

ב וכתב עוד הרמ"א (שם) אסור ליתן כלים לכובסת אינה יהודי לכבס מראש חודש ואילך, אבל קודם ראש חודש מותר לתת, אף על פי שכובסת אחר ראש חודש [וה"ה לפי השו"ע לענין שבוע שחל בו תשעה באב], מיהו אם חל תשעה באב ביום חמישי, וא"א לכבס ביום ששי [מחמת קוצר זמן וכיוצא], התיר הגאון רב יעב"ץ ז"ל (סידור יעב"ץ עמוד ס"ח ע"ב) לכבס ע"י גוי, כיון דא"א לו לכבס בערב שבת, אבל ע"י ישראל אסור (בן איש חי שם אות ז').

- ג אם חל תשעה באב יום ראשון או חל בשבת ונדחה, סתם השו"ע (בסימן תקנ"א סעיף ד') להתיר לכבס בשתי השבתות, בין שקודם התענית בין אחריו, ואף על גב דכתב יש מי שאומר דנהגו לאסור כל שבוע שלפניו חוץ מיום חמישי וששי, קיי"ל כסתם מר"ן ז"ל, ולכן מותר לכבס בשבוע שלפניו (בן איש חי שם אות י"ב).
- ד כיבוס לצורך מצוה, כגון לבישת לבנים בז"נ, מותר לכבס וללבוש לבנים [מכובסים] ולהציע תחתיה, אבל בט' באב עצמו לא תלבש לבנים [מכובסים] רק לובשת חלוק בדוק ויפה, וכן לכבוד שבת לובשים כלי פשתן ומציעין לבנים [מכובסים] כמו בשאר שבתות (רמ"א סימן תקנ"א סעיף ג'), וי"א שאף בתשעה באב עצמו תלבש לבנים נקיים (חזון עובדיה ארבע תעניות עמוד רלג' בשם הב"י אר"ח סימן תקנ"ד, ועיין בכף החיים סימן תקנ"א ס"ק ב' ובספר מנחת שאול הלכות נדה עמוד קכה').
- ה ובשנת תש"פ – פ"א שמגיפת קורונה משתוללת בעולם, וע"פ ההנחיות חייבים לחבוש מסיכה כדי להימנע מלהדביק אחרים וכן להידבק, א"כ מי שיש לו מסיכה מבוד, ואין לו אפשרות לקחת מסיכה חד פעמית, מותר לכבס את המסכה במקום הצורך כדי למנוע הדבקה ותחלואה, כי אין זה כיבוס לצורך תענוג, (עיין פתחי תשובה יו"ד סימן שפ"ט ס"ק ב' בשם שו"ת שלמי תודה סימן ל'), ולכאורה גם מותר להחליף ולקנות מסכה חדשה, כי אין זה נחשב כבגד חשוב שמביא שמחה.
- ולפי הנ"ל, יש לדון כיון שע"פ המומחים, נגיף הקורונה עובר מאדם לאדם גם ע"י נגיעה בבגדים, א"כ יש לחוש שאם לא יכבסו את הבגדים, זה יכול לגרום להדבקה בין האנשים, ואולי אפשר שאין זה נחשב לכיבוס של תענוג, וצ"ע למעשה.
- ו האיסור לכבס הוא, אפילו אינו רוצה ללבושו עתה אלא להניחו לאחר תשעה באב, ואפילו אין לו אלא חלוק אחד, אסור, [ונראה שאם הבגד לא יכובס מיד, לא יתנקה הלכלוך מן הבגד לעולם, מותר לנקותו, ולא ילבשו אלא לאחר תשעה באב].
- וכן המכובסים מקודם, בין ללבוש בין להציע בהם המטה, ואפי' מטפחות הידיים והשולחן, אסור (שו"ע שם), וי"א שאפי' הבגדים הפנימיים בכלל האיסור (בן איש חי שם אות ו' ושו"ת אור לציון שם), וי"א שמן הדין מותר להחליף הלבנים שעל הגוף, [כגון הגופייה, התחתונים והגרביים], בשבוע שחל בו תשעה באב, ובפרט מי שדרכו להחליף בגדי הלבנים בכל יום מפני הזיעה (חזון עובדיה שם עמוד רכט' בשם הגרש"ז והגר"ש"א).
- ז גיהוץ [פירוש, מעבירין על הבגדים אבן חלק להחליקו] שלנו, אסור (שו"ע שם סעיף ג' ושו"ת אור לציון שם פרק כ"ז תשובה ב'), ואפשר שבגדים שאינם לבנים מותר לגהץ (שו"ת אור לציון שם בביאורים לתשובה ב'), וי"א שמותר לגהץ במגהץ את בגדיו אפי' בשבוע שחל בו תשעה באב, ולכן בגד מכובס שכבר לבש אותו קודם לכן, מותר לגהץ אותו (חזו"ע שם עמוד רלח' ע"פ המשנה ברורה בסימן תקמ"א ס"ק ט' והכף החיים שם ס"ק י"ב), וי"א.
- ח ניקוי יבש, הרי הוא בכלל איסור כיבוס (שו"ת אגרות משה אר"ח חלק ג' סימן ע"ט ושו"ת אור לציון חלק ג' פרק כ"ז בביאורים לתשובה א'), מיהו להברישי בגד או כובע מאבק שעליו, מותר אפי' בשבוע שחל בו תשעה באב (שו"ת אור לציון חלק ג' פרק כ"ז תשובה א').
- ט צחצוח נעליים, י"א שאינו בכלל כיבוס (שו"ת אור לציון חלק ג' פרק כ"ז תשובה א'), וי"א שמותר להשחירם אבל לא להבריקים (שו"ת אגרות משה חלק ג' סימן פ'), ועיין בספר חזון עובדיה (שם עמוד ר"י באריכות גדולה).
- י חפיפת פאה נוכרית, י"א שאסור דהוי בכלל כיבוס (ספר רבבות אפרים חלק ו' סימן רצ"א אות ג' בשם הגר"ש"א), ולסרוק או לחתוך ולתקן, מותר רק בישינים, אבל חדשים, אסור לתקנם (ספר הליכות אבן ישראל עמוד שלט' בשם הגר"י פ"ש),

וכן אם היא רטובה, מותר לייבשה במאוורר וכיוצא (ספר בני אברהם או"ח עמוד רסב), ומאיך, י"א דחפית פאה נכרית, לאו בכלל כיבוס ומותר (ספר רבבות אפרים שם בשם הגרשז"א).

יא ללבוש כיפה או פאה נכרית מכובסת בימים אלו, י"א שאין לאיש ללבוש בימים אלו כיפה מכובסת (ספר נשמת ישראל פרק י"ט סעיף י"ח בשם הגר"ח קניבסקי), ולפי זה ה"ה שאין לאשה ללבוש פאה נכרית מכובסת (אליבא דהילכתא חלק צ"ז עמוד כ"א הערה 29), וי"א שמותר ללבוש פאה נכרית, כיון שאינו מורגש כ"כ כמו בגדים מכובסים, ואולי ה"ה בכיפה (אליבא דהילכתא שם בשם הגר"ש קמינצקי), ולמעשה, אם יכולה, תמנע מזה (אליבא דהילכתא שם בשם הרה"ג אביגדור נבצאל).

יב אסור לגדול לכבס כסות של קטן בשבת שחל תשעה באב להיות בתוכה (שו"ע שם סעיף י"ד), מיהו בגדים שמלפפין בהם הקטנים לגמרי, שמוציאים בהם ריעי ומשתינין בהם [י"א דהיינו עד גיל שנתיים שלש (חיי אדם סימן קל"ג סעיף י"ח)], י"א דהיינו עד גיל שלש וארבע (פרי מגדים אשל אברהם ס"ק ל"ט), י"א עד גיל חמש (קרא עלי מועד פרק ד' הערה ד' בשם הגר"נ קרליץ) וי"א עד גיל שמונה (הלכות ומנהגי בין המצרים עמוד מח' בשם הגר"ש אלישיב), הני ודאי משרא שרי, ואפילו בגדי שאר קטנים נוהגים להקל (רמ"א שם וש"ת אור לציון שם פרק כ"ז תשובה א'), ונראה שאף אפשר להקל בתשעה באב לאחר חצות לכבס בגדי תינוקות (שו"ת אור לציון בביאורים שם).

יג במקומות שיש חום הרבה בזמן זה שמזיעין הרבה ומוכרחים להחליף הכתונת⁸ ובפרט הנשים, כיצד יעשה, ילבש קודם שבת את הכתונת המכובסת שיש לו שיעור שעה אחת ויפשטנה, ויצניענה ללבוש אחר שבת בתוך שבוע זה שחל בו תשעה באב (בן איש חי שם אות ו'), וי"א דסגי אף שישתמש בהם מעט, אף באופן שילבש כמה בגדים יחד, שע"י זה מתקמטים קצת, ואם יביאו בגד זה לאדם אחר היה מאוס בעניו (שו"ת אור לציון שם פרק כ"ז תשובה א').

אם שכח לעשות תקנה זו קודם שבת ונזכר ביום שבת, לא יעשה כן ללבוש המכובסת שעה אחת ויפשטנה כדי ללבוש אחר שבת, דא"כ נמצא הוא מכין משבת לצורך חול, כיצד יעשה יפשיט הכתונת שעליו שלבש אותה בליל שבת וילבש במקומה המכובסת ותשאר עליו ולא יפשטנה ביום ההוא, ואז אותה כתונת שפשט ביום שבת ילבשנה אחר שבת, כי עדיין לא נעשה בה זיעה ולכלוך מאחר שלא לבש אותה זמן הרבה (בן איש חי שם אות ו'), אלא שיש ליזהר שלא לומר בפיו שמחליף בגדיו לצורך חול (שמירת שבת כהלכתה פרק כ"ח הג"ה קפ"ו), מיהו אם ניכר שבגדים אלו הם בגדי חול, אין לעשות כן בשבת בשום אופן (שו"ת אור לציון שם פרק כ"ז בביאורים לתשובה א').

אם שכח להכין בגדים גם בשבת, ונזכר בשבוע שחל בו תשעה באב, י"א שצריך להישאר עם בגדי השבת, או ללבוש את הבגדים שלבש לפני שבת ולא כבסם, אף שהם מלוכלכים, ולא מועיל ללכלך בגד מכובס על ידי שפשופו ברצפה וכדומה כדי שייחשב אינו מכובס (שו"ת אור לציון שם), וי"א שבשעת הדחק יש להקל בתנאי שיניחם על הרצפה [שעה אחת] באופן שיהיה ניכר הלכלוך שמרגישים שצריך לכבסם (קרא עלי מועד פרק ד' הערה ט' בשם הגר"נ קרליץ וחזון עובדיה שם עמוד רלב').

יד אורח שמתארח במלון או בבית חבירו, מותר לו לישון על הסדינים המכובסים, רק שלכתחילה יניחם על הקרקע לשעה אחת (שו"ת מנחת יצחק חלק י' סימן מ"ד).

⁸ חולצה הנוגעת בבית השחי [כגון כשלוששים גופיה קיצרת שרוולים], אפשר שאין חובה להכניסם, כיון שנוגעות בבית השחי, ועל כן יש שנהגו להקל [למי שסובל מהזיעה] להחליף למכובסים במקומות החמים (שו"ת קנין תורה חלק א' סימן ק"ט ומועדים וזמנים חלק ח' סימן של"ח, ועיין בערוך השולחן י"ד סימן שפ"ט סעיף ו' ופתחי תשובה י"ד סימן שפ"ט ס"ק ב').

טו לאחר התענית מותר לכבס מיד (ש"ע סימן תקנ"א סעיף ד'), וכך הוא מנהג הספרדים (ש"ת אור לציון שם פרק כ"ט תשובה כ"ו וחזון עובדיה שם עמוד תטו'), ומ"מ אין להכניסם למכונת כביסה עד מוצאי תשעה באב (ש"ת אור לציון שם פרק כ"ז בביאורים לתשובה א').

ו"א שמצד המנהג יש לזהר ביום עשירי עד חצות היום (משנה ברורה שם ס"ק ל"ז), ורק כשחל תשעה באב ביום חמישי, שאז יום עשירי הוא ערב שבת, מותר בכל זה לכבוד שבת (משנה ברורה שם ס"ק ל"ז וסימן תקנ"ח ס"ק ג' וכף החיים סימן תקנ"ח ס"ק ו'), ו"א דהיינו מיד לאחר התענית (היעב"ץ בסידור בית יעקב שער שלכת דלת ב' חלון ה', הגר"ש ואזנר בקובץ מבית לוי בן המצרים עמוד לט' והגר"נ קרליץ בספר חוט שני שבת חלק ב' עמוד שכח', וכן משמע מסתימות דברי המשנה ברורה שם), ו"א שרק בשעת הדחק אפשר לכבס בלילה (הגר"ש אלישיב בספר אשרי האיש חלק ג' פרק ע"א סעיף מ"א), ומאיך, ו"א דהיינו רק מהבוקר (קיצור ש"ע סימן קכ"ד סעיף כ', ועיין בספר שמירת שבת כהלכתה פרק מ"ב הערה ט"ו דאפשר שאף הקיצור ש"ע מודה דאפשר לכבס בלילה, וכתב כן בשיגרא דלישנא). ו"א שמותר לכבס אף שלא לצורך שבת (קרא עלי מועד שם בשם הגר"נ קרליץ), ו"א שמותר רק לצורך שבת, אלא א"כ אין רגילות לכבס כמות קטנה, אז מותר להוסיף כביסה אף שלא לצורך שבת (שמירת שבת כהלכתה שם הערה ט"ז בשם הגרש"א).

וכבר הזכרנו לעיל, ש"א דכשחל תשעה באב ביום חמישי וא"א לכבס ביום ששי [מחמת קוצר זמן וכיוצא], התיר הגאון רב יעב"ץ ז"ל (סידור יעב"ץ עמוד ס"ח ע"ב) לכבס בשבוע שחל בו תשעה באב ע"י גוי, כיון דא"א לו לכבס בערב שבת, אבל ע"י ישראל אסור (בן איש חי שנה א' פרשת דברים אות ז'). ולענין ללבוש מכובסים [למנהג האשכנזים, ביום שישי קודם חצות, או בליל שישי לפי המתירים לכבס מיד], ו"א שבלילה אסור, ורק ביום מותר ללבוש בגדי שבת לאחר הרחיצה לכבוד שבת, אבל אין ללבוש בגדי חול אלא לאחר חצות (הגר"נ קרליץ בספר קרא עלי מועד פרק ח' ס"ק מ"א).

תיקון קניית ולבישת בגדים, קניית רהיטים וברכת שהחיינו והטוב והמטיב:

א ו"א שאסור לתקן בגדים חדשים ומנעלים חדשים רק בשבת זה [היינו שבוע שחל בו תשעה באב], ויש להחמיר בזה מראש חודש (ש"ע סימן תקנ"א סעיף ז'), וה"ה דאסור לקנותן (רמ"א שם), וה"ה לבגדים שאינם חשובים כל כך שאין צריך לברך עליהם שהחיינו (משנה ברורה שם ס"ק מ"ה), [ומבואר מכל הפוסקים שעד ראש חודש אין שום מניעה לקנות בגדים אף שהם חשובים].

ב נשי דנהיגי דלא למשתי עמרא מדעייל אב, [פירוש לסדר ולערוך החוטין שהולכין לארכו של בגד והוא מלשון או בשתי או בערב], מנהגא (ש"ע שם סעיף ח'). ותפירת בגדים וכיוצא אסור בשבוע זו, ויש להחמיר מראש חודש, ודבר קרוע, וכן בגד שהותרה תפירתו מותר לתפור, וכן ה"ה דמותר לתפור טלאי על הבגד (בן איש חי שם אות ט' ואות י').

ואומן ישראל שעושה לצורך אחרים, יש להתיר רק עד שבוע שחל בו תשעה באב, וגם בזה יש להחמיר מראש חודש אם אפשר (עיין רמ"א סימן תקנ"א סעיף ז' ומשנה ברורה שם ס"ק נ"א וס"ק נ"ב ובביאור הלכה ד"ה ונהגו להקל), ומ"מ אם יש לו פועלים שמקבלים שכרם מדי חודש בחודשו, ואם ישבית אותם ממלאכתם בימים אלו, יצטרך לשלם להם משכורתם בשלימות מכיסו, נראה כדבר האבד שהתירו חז"ל אף בתשעה באב עצמו, ורשאי בעל המפעל לתת לפועליו לעסוק במלאכתם, וטוב לעשות הכל בצינעא עד כמה שאפשר (חזון עמוד רז' ועמוד רח'), ומ"מ העושה מלאכה בתשעה באב אינו רואה סימן ברכה (ש"ע סימן תקנ"ד סעיף כ"ד).

ג ו"א דהאיסור דעשיית בגדים, הוא רק בבגדים ולא בכלים של עץ וכדומה, דאין שייכים לאיסור דלא למשתי עמרא הנ"ל (עיין מגן אברהם סימן תקנ"א ס"ק כ"ג), ומ"מ נראה שהוא רק לענין העשייה, אבל להביא לבית, יש לאסור מראש חודש שהוא כלבישה דבגדים, ואסור מטעם שמחה (ש"ת אגרות משה אורח חיים חלק ג' סימן פ"ב וש"ת אור לציון חלק ג' פרק כ"ו תשובה א'), וי"א שאם הריהוט אינו כלי חשוב כ"כ לקישוט הבית, שאין לברך שהחיינו, א"כ אין השמחה בזה גדולה, ואפשר שיש להתיר אף להביא לבית (ש"ת אגרות משה שם), ועיין עוד להלן.

ד מותר לישראל לתת לאומן עכו"ם לתקן כלים חדשים תוך זמן זה, כדי שיהיו מוכנים לאחר התענית, וטוב למעט בזה במקום דאפשר (רמ"א סימן תקנ"א סעיף ז'), כלומר, מותר להזמין ריהוט מאומן עכו"ם אף אחרי ראש חודש ע"מ לקנותו אחרי תשעה באב, דכיון דעדיין אינן שלו, לא נקרא שמו עליו (משנה ברורה שם ס"ק נ"ג), אך אין לקנות דברים שיש בהם שמחה, כגון רהיטים וכיוצא, אף שלא יקבל מה שקנה אלא לאחר תשעה באב (ש"ת חלק ג' אור לציון פרק כ"ו תשובה א'), ובמקום הצורך יש להקל (הליכות שלמה פרק י"ד אות כ"ב).

וכן ה"ה איפכא, מי שקנה כלים בזמן ההיתר, אין לו לקבל אותם בתשעת הימים, [אפי' באופן שאינו חייב לברך עליהם שהחיינו], אלא א"כ יש חשש דבר האבד בדבר, דבכה"ג מותר לקבלם בימים אלו, ויברך שהחיינו לאחר תשעה באב (ש"ת אגרות משה חלק ג' סימן פ"ב), ואם הזמין ע"מ לקבלו לפני ראש חודש או אחרי תשעה באב, והגיע בתשעת הימים, אפשר שמותר לקבלו בתנאי שיכוון שלא לזכות בו אלא לאחר תשעה באב (ש"ת אגרות משה אור"ח חלק ג' סימן פ"ה).

ה מותר לשלוח בגד למעבדת שעטנז לבדוק שאין בו שעטנז, ואע"פ שהבודקים צריכים לתפור את הבגד, אין העיקר בשביל לתקן, אלא לבדוק את הבגד שאין בו שעטנז (מהרש"א שטרן שליט"א במכתב ששלח לנו ביום ז' אב תשע"ט).
ו מותר לתת מתנות לנער בר מצוה וכדומה, אף אחרי ראש חודש [שבזה מתקן את השנאת חינם], חוץ מתשעה באב עצמו (הליכות לשמה פרק י"ד אות כ"ב).

ז שבוע שחל בו תשעה באב אסור מדינא ללבוש בגדים חדשים (ש"ע סימן תקנ"א סעיף ו'), ואפילו מנעלים חדשים אסור ללבוש בשבוע זו (בן איש חי שם אות ח'), וי"א שנעל חדשה אינה בכלל בגד מכובס, ואם קנאה לפני ראש חודש רשאי לנעול בשבוע זה (ש"ת אור לציון פרק כ"ז תשובה א').

ח טוב ליזהר מלומר שהחיינו בבין המצרים⁹ על פרי או על מלבוש, אבל על פדיון הבן אומר, ולא יחמיץ המצוה (ש"ע סימן תקנ"א סעיף ז'), [וכן בפרי שלא ימצא אחר ט' באב, מותר לברך ולאכלו בין המצרים (רמ"א שם)], וי"א שחומרא יתירא היא לא לברך שהחיינו בבין המצרים (ט"ז סימן תקנ"א ס"ק י"ז והגר"א על הש"ע שם סעיף י"ז), [וכבר נהגו בכל תפוצות ישראל לא לברך שהחיינו בימי בין במצרים].

ט ו"א שמותר לברך שהחיינו בשבתות שבינתיים (מגן אברהם שם ס"ק מ"ב ומשנה ברורה סימן תקנ"א ס"ק צ"ח), ובפרט כשיש צורך בדבר משום כבוד שבת, (ש"ת יחיה דעת חלק א' סימן ל"ז), ויש חסידים שנוהגים להחמיר אף בשבתות (מגן אברהם שם בשם האר"י ז"ל, כף החיים שם ס"ק ר"ה, ש"ת אור לציון שם פרק כ"ה בבאורים לתשובה ג' בשם האר"י ז"ל, וחזון עובדיה ארבע

⁹ ו"א שהטעם הוא משום דהזמן ההוא זמן פורענות, ואין לברך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, אבל אין הטעם משום אבלות, דהא לא מצינו שאבל אסור לברך שהחיינו (מגן אברהם סימן תקנ"א ס"ק מ"ב), אך ו"א שהוא משום אבלות (ביאור הגר"א על הש"ע שם), ולכן כתב לחלוק על הש"ע, וכתב שדין זה הוא חמורה יתירא.

ומצאנו מחלוקת הפוסקים לענין אם דין זה מתחיל בליל י"ז בתמוז או ביום י"ז בתמוז, ו"א שכבר מליל י"ז בתמוז מתחיל זמן הפורענות דבין המצרים (חיד"א בש"ת חיים שאל חלק א' סימן כ"ד), וי"א שאפשר לברך שהחיינו בליל י"ז בתמוז (ספר רבבות אפרים חלק ד' סימן קל"ה אות י'), ובש"ת שבט הלוי (חלק ח' סימן קס"ח אות ז') ורוב הפוסקים נקטו כהחיד"א.

תעניות עמוד קכט), אולם לאחר ראש חודש אב, אין ללבוש בגדים חדשים אף בשבת (יחזה דעת שם, ועיין מגן אברהם שם ס"ק כ"א).

מי ששכח בימי בין המצרים שפרי זה חדש הוא, וטעה ובירך עליו בימות החול ברכת הנהנין, ולפני שטעם נזכר שהוא פרי חדש, יברך שהחיינו ויאכל מהפרי, כיון שכבר מחוייב לאוכלו (כף החיים סימן תקנ"א ס"ק ר"ד ושו"ת יביע אומר חלק ב' י"ד סימן ה' אות ו').

אשה מעוברת שרואה פרי חדש ומתאוה לו, ו"א שרשאית לברך עליו שהחיינו ולאוכלו (ברכי יוסף סימן תקנ"א ס"ק ח', כף החיים סימן תקנ"א ס"ק ר"א וס"ק ר"ד, אור לציון חלק ג' פרק כ"ה תשובה ג' וחזון עובדיה שם עמוד קלח'), ו"א שאף שרשאית לאכול, מ"מ לא תברך עליו ברכת שהחיינו (משנה ברורה שם ס"ק צ"ט), וה"ה מי שנעשה בר מצוה בימי בין המצרים, ילבש חליפה חדשה, אך לא יברך שהחיינו, דדומה לחולה ומעוברת שכתב המשנה ברורה שאוכלים בלי לברך שהחיינו (שו"ת אור לציון שם).

ו"א שאין לברך ברכת הטוב והמטיב בבין המצרים (כף החיים סימן תקנ"א ס"ק י"א בשם הלק"ט), ו"א שכל חומרת השו"ע היא דוקא לגבי ברכת שהחיינו, אבל ברכת הטוב והמטיב, אפשר לברך, ואפי' בתשעה באב (שערי תשובה סימן תקנ"א ס"ק י', מחזיק ברכה שם ס"ק י' ושו"ת אור לציון חלק ג' פרק כ"ה תשובה ד'), וכן ה"ה שאפשר לברך ברכת הגומל בבין המצרים, [אבל לא בתשעה באב], (שו"ת אור לציון שם).

ו"א שאין לברך ברכת שהחיינו כל יום עשירי, שאף שמעיקר הדין אין בו אבלות, מ"מ הוא יום מר שבו היה עיקר שריפת בית המקדש, והוא זמן פורענות, ואיך יברך שהחיינו לזמן הזה (החיד"א בשו"ת יוסף אומץ סימן נ"ו ובמחזיק ברכה סימן תקנ"ח ס"ק ג'), ו"א דתיכף אחר עבור התענית במוצאי תשעה באב, שפיר דמי (מאמר מרדכי סימן תקנ"א ס"ק ט"ו), ולמעשה, נכון להמנע מלברך על פרי חדש ובגד חדש, ברכת שהחיינו גם בעשירי באב (חזון עובדיה שם עמוד קכט' ושו"ת אור לציון שם פרק כ"ה בביאורים לתשובה ג').

אכילת בשר ושתיית יין:

יש נוהגים שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין בשבת זו [כי ביטלו הקרבנות ובוטל ניסוך היין, ולא משום אבלות, דהא אבל ר"ל מותר בבשר ויין, כמו שכתוב תנו יין לאובד וגו'], ויש שמוסיפין מראש חודש עד התענית, ויש שמוסיפין מ"ז בתמוז (שו"ע סימן תקנ"א סעיף ט', ועיין בכף החיים שם ס"ק קכ"ו בשם ספר פרי האדמה), ולמעשה, יש [ספרדים] נוהגים שלא לאכול מראש חודש אב, אבל ראש חודש עצמו אוכלים (בן איש חי שם אות ט"ו, כף החיים שם ס"ק קכ"ה ואור לציון חלק ג' פרק כ"ו תשובה ג'), ובני אשכנז נהגו שלא לאכול אף בראש חודש אב (משנה ברורה שם ס"ק נ"ח), ויש ספרדים שנהגו סלסול בעצמם שלא לאכול בשר בראש חודש אב, שכן היה מנהג האר"י ז"ל (אור לציון שם), ומאידך, יש שנוהגים שלא אוכלים בשר רק בשבוע שחל בו תשעה באב [כך הוא מנהג יוצאי דמשק בק"ק אגודת דודים בארגנטינה, מיהו בספר שערי עזרא מסלתון טארב, (או"ח עמוד קלו') כתוב שמנהג דמשק כמנהג קוסטא לאכול בשר ולשתות יין בראש חודש, ומר"ח ואילך נמנעים], ויש שלא אוכלים בשר רק בסעודת המפסקת שאז אסור מדינא (כמבואר בשו"ע סימן תקנ"ב סעיף א').

ב כל מי שאוכל בשר במקום שנוהגים בו איסור, פורץ גדר הוא וינשכנו נחש (שו"ע שם סעיף י"א).

ג מי שבטעות לקח בשר ובירך שהכל, ו"א שיאכל כל שהוא, שלא תהא ברכה לבטלה (פסקי תשובות סימן תקנ"א אות מ' בשם שדי חמד), ו"א שאם היה דעתו לאכל גם מאכל אחר שברכתו שהכל, יאכל ממנו (מפי הגר"א גינוחובסקי), [ויש לעיין בנמצא בבית של אדם אחר, האם עדיף שיבקש מבעה"ב מאכל אחר ויפטר ע"י דעת בעה"ב, דהא חזינן דדעת

בעה"ב כמכוין להדיא לפטור, וכמו שכתב הביאור הלכה (בסימן ר"א סעיף ה' ד"ה ובלבד) בשם תשובת גינת ורדים דלא שייך בכה"ג דינא דהרשב"א ע"ש, או דנימא דלא מהני בזה דעת בעה"ב, דהא חזינן דבנפל מידו אע"פ שהיה לפניו, דצריך לברך שוב, דכיון שהפרי נפל מידו, אזדא ליה ברכתו, עיין שו"ע ורמ"א (או"ח סימן ר"ו סעיף ו').

ד איסור שתיית יין, היינו אפי' יין תוסס (שו"ע שם סעיף י') שהוא מתוק ואינו חזק ופסול לגבי מזבח (משנה ברורה שם ס"ק ס"ו), ושתיית מיץ ענבים בכלל המנהג (שו"ת מנחת שלמה חלק א' סימן ד', שו"ת אור לציון שם פרק כ"ו תשובה ח' ותשובות והנהגות חלק ב' סימן רנ"ט, ועיין משנה ברורה סימן תקנ"ב ס"ק ז'), וכן ה"ה תבשיל או עוגה שיש בהם יין, [אם טעם היין מורגש] אסורים, אבל שאר משקאות חריפים, כגון ארק ובירה וכדומה, מותר לשתות בימים אלו, כי לא נוסכו ע"ג המזבח, (שו"ת אור לציון שם).

ה מותר לשתות יין הבדלה וברכת המזון (שו"ע שם סעיף י'), ויש אומרים שנוהגין להחמיר שלא לשתות יין בברכת המזון ולא בהבדלה, אלא נותנים לתינוק, ובמקום דליכא תינוק, מותר בעצמו לשתות הבדלה (רמ"א שם).

ו יש מי שאומר שהנוהגים שלא לאכול בשר בימים הנזכרים, מותרים בתבשיל שנתבשל בו בשר, ואסורים בבשר עוף ובשר מלוח (שו"ע שם סעיף י'), [ובשר דגים מותר (שו"ת אור לציון שם פרק כ"ו בביאורים לתשובה ג)], ויש אומרים שנוהגים לאסור אף תבשיל של בשר, מיהו תבשיל פרווה שנתבשל בקדירה בשרית בת יומא פשיטא שמותר לאוכלו, וכן ה"ה בתבשיל פרווה שנפל בו בשר ויש בו שישים לבטלו (משנה ברורה שם ס"ק ס"ג), ואף אם אין בו שישים, כל שהישראל טועמו ואין בו טעם בשר מותר (שער הציון שם ס"ק ס"ח).

ז הרגיל בטעימת התבשיל בכל ערב שבת, רשאי לטעום גם מתבשילי הבשר בערב שבת חזון (שו"ת אור לציון שם).

ח בשבת חזון מותר לאכול בשר, ואדרבה, עדיף לאכול בשר כדי לא להראות אבלות בשבת (שו"ת אור לציון שם בביאורים לתשובה ג'), ואף בסעודה שלישית מותר לאכול בשר אף מי שאינו רגיל בכך (שו"ת אגרות משה או"ח חלק ד' סימן ק"ד אות א').

ט בשר הנשאר משבת חזון, י"א שאם יכול ליתנו לקטנים פחותים מגיל בר מצוה או לשומרו בהקפאה עד לאחר עשירי באב, יעשה כן, ואם אינו יכול, ויש בבשר שיעור סעודה אחת לפחות, יש להקל לאוכלו, וכן הרגיל בכל השנה לאכול בשר בסעודה רביעית, רשאי לאכול בשר אף במוצאי שבת חזון, והמיקל לאכול שירי סעודת שבת בסעודה רביעית בכל אופן, יש לו על מה לסמוך (הגר"ע יוסף בשו"ת יביע אומר חלק י' או"ח סימן מ' באריכות ובספר חזו"ע ד' תעניות עמוד קעז' ושו"ת אור לציון שם תשובה ז'). ותבשיל שהתבשל בו בשר שנשאר משבת, וכעת אין בו בשר או שומן, מותר לאוכלו אחר השבת. ואין להערים לבשל כמות גדולה יותר של בשר, כדי שישתייר ממנו לימות החול (שו"ת אור לציון שם), וי"א שאסור בכל אופן (שערי תשובה סימן תקנ"א ס"ק י"א בשם הברכי יוסף שם ס"ק ו' וכן כתוב בפתחי תשובה יו"ד סימן שמ"א ס"ק י"ב).

י בסעודת מצוה, כגון מילה ופדיון הבן וסיום מסכת וסעודת אירוסין, אוכלים בשר ושותין יין כל השייכים לסעודה¹⁰, אבל יש לצמצם שלא להוסיף [דהיינו שמותר באכילת בשר כל מי שהיה קרוא לסעודה זו גם אם לא היתה

¹⁰ ולגבי סיום מסכת של קטן, י"א דקטן שסיים מסכת, הוא סעודת מצוה, משום דקנה ידיעת התורה (שו"ת צפנת פענח חלק ב' סימן י'), וכן י"א דלא מיבעיא לשיטות (מהר"ם שו"ת או"ח סימן רס"ט) דס"ל שהקטן מקיים מצוה דאורייתא כשלומד, שדבר פשוט שאפשר לסמוך כל הסיום שעושה, אלא גם לשיטת הרמב"ם (בהלכות תלמוד תורה פרק א' הלכה א') דס"ל שאינו מקיים מצוה, מ"מ אביו מקיים המצוה, והרי זה שמחה גדולה, ובפרט שגם מי שאינו מצווה ועושה קיים מצוה, ולכן מותר לגדולים לאכול בשר בימים אלו (הגר"י זילברשטיין בספרו חשוקי חמד על מסכת בכורות דף כ"ז ע"א), ומאידך, י"א דאף דהוי סעודת מצוה לקטן לכמה פוסקים, מ"מ לא שרי לגדולים לאכול בשר בימים אלו בכה"ג (חשוקי חמד שם בשם הגר"ש אלישיב), ורק לגבי האב אפשר להתיר (מהרש"א שטרן שליט"א תמוז תש"פ), ועיין מנחת שאול על הלכות פסח (דיני תענית בכורות). ולענין בחור שמסיים מסכת בהיותו גדול, אך חלק מלימודו למד בהיותו קטן, זה מאוד שכיח

חלה בימים אלו, וכגון הבאים מחמת קורבה או רעות, אבל אין להתיר לבאים כדי לאכול בשר בימים אלו, (ש"ת אור לציון שם פרק כ"ו תשובה ד'), ובשבוע שחל ט' באב בתוכה, אין לאכול בשר ולשתות יין רק מנין מצומצם, וזה אפילו בערב תשעה באב שרי, ובלבד שלא יהיה בסעודה שמפסיק בה (רמ"א שם), וי"א שלגבי סיום מסכת, אם סיים מסכת בימים אלו לאחר ראש חודש, [ולא כיוון לסיים דוקא בימים אלו¹¹], מותר לאכול בשר בסעודה זו כשרגיל תמיד לעשות סעודה בבשר כשמסיים מסכת, ומותר אף למי שלא סיים את המסכת להשתתף בסעודה זו, ומכל מקום, כשיש כבר מנין עשרה מתוך המסיימים, לא יביאו עוד אנשים לסעודה זו [אף לפני שבוע שחל בו ת"ב], ורק אם חסר מנין לסעודה, יביאו אחרים להשלים המנין (ש"ת אור לציון שם), ובשר הנשאר מסעודת מצוה, כגון סעודת ברית מילה וכדומה דינו כבשר הנשאר משבת חזון כנ"ל (ש"ת אור לציון שם), ויש שנהגו שגם בסעודת מילה אין אוכלים בשר בימים אלו (בן איש חי שם אות ט"ו).

יא חולה או יולדת מותרים באכילת בשר בימים אלו, וכן אדם חלש שצריך לאכול בשר, מותר לו לאכול בשר, ואף בשבוע שחל בו תשעה באב, ועדיף שיאכל בשר עוף אם די לו בכך, ואם יש לו חוסר דם וצריך בשר בהמה, יאכל בשר בהמה. ומעוברות ומניקות אינן מותרות בבשר ויין אלא אם הן חלשות וצריכות לכך. וקטנים פחותים מגיל בר מצוה מבני ספרד, מותרים בבשר בימים אלו, ולבני אשכנז אין לתת אלא לקטנים שעדיין לא הגיעו לגיל שיודעים להתאבל על ירושלים (ש"ת אור לציון שם תשובה ו' ע"פ הרמ"א בסימן תקנ"א סעיף ט', מגן אברהם שם ס"ק ל"א ומשנה ברורה שם ס"ק ס"א וס"ק ס"ד).

יב מותר לישראל בעל מסעדה כשרה למהדרין לספק מאכלי בשר ללקוחותיו גם אחרי ראש חודש, ובפרט אם יש מקום לתלות שהלקוח אינו בקו הבריאות, ואם אפשר עדיף בשר עוף, והנכון שבעל המסעדה יתלה מודעה שכתוב מנהג ישראל לא לאכול בשר בימים אלו (חזון עובדיה שם עמוד רג'), ויש שמצריכים לבעלי המסעדה להכין גם מאכל פרווה כדי שיהיה בחירה ביד הלקוח לא לקנות בשר.

יג מצניעים מראש חודש ואילך הסכין של שחיטה, שאין שוחטים כ"א לצורך מצוה כגון לחולה או שבת או מילה או פדיון הבן וכיוצא בו (רמ"א שם סעיף ט'), ומובן ממילא, דבעיר גדולה שיש בה תמיד כמה חולאים וכמה יולדות והרבה חלושי הבריאות לא שייך להצניע הסכין (ערוך השולחן סימן תקנ"א סעיף כ"ה). וכתב המשנה ברורה (שם ס"ק ס') שיש להצניע את הסכין עד עשירי באב, ורק במקום הדחק יש להקל ולשחוט בתשעה באב אחר חצות, וי"א שאף ביום תשעה באב נוהגין לשחוט טבחי מתא (בן איש חי שם אות ט"ו), ואם חל תשעה באב ביום חמישי, לכו"ע מותר לשחוט אחר חצות לכבוד השבת (משנה ברורה שם).

יד מותר לקנות בשר בימים אלו לאחר תשעה באב (ש"ת אגרות משה חלק ד' סימן קי"ב אות ג').

טו לאחר התענית, י"א שאין לאכול בשר ואין לשתות יין בליל עשירי וביום עשירי (ש"ת אור לציון ח סעיף א', כף החיים שם ס"ק ו' וחזון עובדיה שם עמוד תיג'), ואפשר לכוון לסיים מסכת ביום זה כדי לעשות סעודת סיום מסכת ולאכול בשר (ש"ת אור לציון חלק ג' פרק כ"ט תשובה כ"ו), וי"א שמותר לאכול בשר מיד (משנה ברורה סימן תקנ"א ס"ק ל"ו וסימן תקנ"ח ס"ק ג', בן איש חי שם אות ט"ו וכף החיים שם ס"ק ע"ד), אלא שמצד המנהג יש לזהר ביום עשירי עד חצות היום (משנה ברורה שם ס"ק ל"ז), וכן נוהגים הרבה ספרדים [בארגנטינה], לאכול בשר לאחר חצות יום עשירי.

בסיומים שעושים בבר מצוה, נראה שנחשב כסיום וסעודת מצוה [אף שאין הסעודה ביום שנעשה בר מצוה] אף להמחמירים בסיום שנעשה על ידי קטן, משום שעיקר השמחה היא על מסכת שנלמדת, אף בלא קיום המצוה, והיומא טבא לרבנן נקבע רק בסיום דבר שלם שאז השמחה מרובה.

¹¹ ומ"מ מותר להקדים את הסיום אם אינו משנה סדר לימודו בהבנה ובעיון, רק שמרחיב את הזמן, דהיינו שהיה לומד שתי שעות ביום, ועתה שלש, כדי לסיים מקודם (כף החיים סמן תקנ"א ס"ק קס"א).

וה"ה בכל הנ"ל אף אם חל תשעה באב ביום חמישי (ערוך השלחן סימן תקנ"ח סעיף ב' והגר"ש ואזנר בקובץ מבית לוי בין המצרים עמוד לט').

תספורת:

א תספורת שבוע זה, אחד ראשו ואחד כל שיער שבו, אסור (ש"ע סימן תקנ"א סעיף י"ב), ויש מחמירים לא להסתפר מיום ל"ז בתמוז (רמ"א שם סעיף ד' ובן איש חי שם אות י"ב וכך מובא באליבא דהליכתא חלק צ"ז עמוד ו' שכך העיד הרה"ג יהודה למאליח זלה"ה שכך היה מנהג עיר טיטואן יע"ה), ואפילו אבי הבן וסנדק אסורין להסתפר בשבוע זו (בן איש חי שם).

מי שתכפוהו אבלות של מת ושל שבת זו [דהיינו ששלמו יום שלשים של אבלות בתוך שבוע שחל תשעה באב להיות בתוכה] והכביד שערו, מקיל בתער [משום שאין זה יפוי] אבל לא במספרים (ש"ע שם סעיף ט"ו), ומי שנוהג להחמיר לא להסתפר מ"ז בתמוז ותכפוהו אבלות של מת מ"ז בתמוז עד שבוע שחל בו, י"א שמותר לספר כיון שתכפוהו אבליו (משנה ברורה ס"ק פ"ז בשם הט"ז), וי"א שאין להקל כי אם כשחל יום שלשים לפני ראש חודש (משנה ברורה שם בשם אליה רבה והאחרונים), [ומי ששלמו יום שלשים של אבלות בתשעה באב עצמו, אין לו להסתפר בתשעה באב עצמו בשום אופן (עיין בן איש חי שנה א' פרשת דברים סעיף י"ג)].

ב ובזקן, כל שמעכב את האכילה מותר (ש"ע סעיף י"ג), וכן ה"ה בשפם שמעכב האכילה, מותר לגלחו (חזון עובדיה שם עמוד ריח'), וי"א דהיינו דוקא עד שבוע שחל בו תשעה באב, אבל בשבוע שחל בה תשעה באב יש לאסור בכל אופן (קיצור ש"ע סימן קכ"ב סעיף ד'), ואסור לגדולים לספר לקטנים (ש"ע סעיף י"ד).

ג י"א שאפי' שאסור לאיש לסרוק ראשו במסרק בלא חפיפה, [ואפי' שיער יבש] (בן איש חי שם אות י"ד וכף החיים שם ס"ק מ"ו), וי"א שמותר אפי' לאיש (משנה ברורה שם ס"ק כ' וחזון עובדיה שם עמוד רטז').

ד אם חל תשעה באב יום ראשון או חל בשבת ונדחה, סתם השו"ע (בסימן תקנ"א סעיף ד') להתיר להסתפר בשתי השבתות, בין שקודם התענית בין אחריו, ואף על גב דכתב יש מי שאומר דנהגו לאסור כל שבוע שלפניו חוץ מיום חמישי וששי, קי"ל כסתם מר"ן ז"ל, ולכן מותר לספר בשבוע שלפניו, מיהו ראוי להורות לעם כמנהג הזקנים שכתב הכל בו, שלא להסתפר כלל לפני אותה שבת כדי שיכנס ליום התענית כשהוא מנוול, ופה עירנו אין אנחנו גוערים ביד המקילין בזה בחזקה (בן איש חי שם אות י"ב).

ה י"א שאיסור זה תספורת הוא גם על הנשים, אם לא שיש לה ריבוי שערות ויש בזה חוסר צניעות (משנה ברורה שם ס"ק ע"ט), וי"א שנשים מותרות להסתפר בשבוע שחל בו תשעה באב, ומכל מקום, טוב לדחות את התספורת לאחר תשעה באב אם לא מוכרחות להסתפר כעת (שו"ת אור לציון חלק ג' פרק כ"ז תשובה ג'), וכן הנוהגת תמיד לגלח שיערה לטהרתה, מותרת לעשות כן בימי בין המצרים (מנחת שאול נדה עמוד רב', פרק ז' הערה ח').

ו אין לקצץ ציפורניים בשבוע שחל בו תשעה באב, (בן איש חי שנה א' פרשת דברים אות י"ג), ומכל מקום מותר לקצץ אותן בשינוי, וכגון בידים או בשיניים (שו"ת אור לציון שם תשובה ד'), וי"א שמותר אף בלי שינוי (חז"ע שם עמוד רכז'). ואם הן עודפות על הבשר, מותר אפי' בתשעה באב (בן איש חי שם ועיין בשו"ת אור לציון שם).

ז לאחר התענית, מותר להסתפר מיד (ש"ע סימן תקנ"א סעיף ד', יחיה דעת חלק ה' סימן מ"א ושו"ת אור לציון חלק ג' פרק כ"ט תשובה כ"ו).

וי"א שמצד המנהג יש ליזהר ביום עשירי עד חצות היום (משנה ברורה שם ס"ק ל"ז), וכשחל תשעה באב ביום חמישי, שאז יום עשירי הוא ערב שבת, מותר לכבוד שבת (משנה ברורה שם ס"ק ל"ז וסימן תקנ"ח ס"ק ג' וכף החיים סימן

תקנ"ח ס"ק ו'), ו"א דהיינו מיד לאחר התענית (היעב"ץ בסיודור בית יעקב שער שלכת דלת ב' חלון ה' ושו"ת אבן ישראל חלק ז' סימן כ"ז, וכן משמע מסתימות דברי המשנה ברורה שם), ו"א דהיינו רק מהבוקר (הגר"ש ואזנר בקובץ מבית לוי בן המצרים עמוד לט' והגר"נ קרליץ בספר חוט שני שבת חלק ב' עמוד שכח').

רחיצה:

א יש נוהגים שלא לרחוץ מראש חדש (בן איש חי שם אות ט"ז), ויש שאין נמנעין אלא בשבת זו (שו"ע סימן תקנ"א סעיף ט"ז), ויש נוהגין שלא לרחוץ, אפילו בצונן, מראש חודש ואילך (רמ"א שם ובן איש חי שם אות ט"ז), ומנהג הספרדים לא להתרחץ בחמין רק בשבוע שחל בו תשעה באב (שו"ת יביע אומר שם ושו"ת אור לציון חלק ג' פרק כ"ז תשובה ה'), אבל נוהגים להתרחץ בצונן אפי' בשבוע שחל בו תשעה באב, ונהרא נהרא ופשטיה (כף החיים שם ס"ק קפ"ו ושו"ת יביע אומר חלק ה' או"ח סימן מ"א ע"פ הרמב"ם), ו"א שאפשר גם לערב מעט מים חמים כדי שהגוף יוכל לקבלם, ובלבד שלא יהיה בהם שום חמימות שיקראו חמים או פושרים (אור לציון חלק ג' פרק כ"ז תשובה ה', ובביאורים שם).

ב אפילו מצטער בזיעה אין לו לרחוץ, אלא אם כן אינו יכול לסבול את ריח הזיעה שבו, או שריח הזיעה נודף ומורגש בסביבתו, או שיש עליו לכלוך ממש, כגון פועל או הבא מן הדרך וכדומה. וכן מי שיש לו פצעים ברגלים וכדומה. ואף הוא לא ירחץ אלא במים קרים. ורשאי להוסיף מעט מים חמים בכדי להפשיר מעט את קרירות המים. ורשאי לרחוץ אף עם סבון (שו"ת אור לציון שם וחז"ע שם עמוד רמג').

ג מותר לטבול במקוה במים קרים או פושרים לטבילת עזרא או לכתובת סת"ם אם הוא רגיל בכך כל השנה (שו"ת אור לציון שם), וכן הסנדק מותר לטבול (בן איש חי שם אות ט"ז).

ד ילדים פחותים מגיל בר מצוה, ו"א שמותרים ברחיצה בשבוע זה אף אם הגיעו לגיל חינוך (שו"ת אור לציון שם), ו"א שמותר רק אם יש להם חטטין בראשן (משנה ברורה שם ס"ק צ"ג).

ה רחיצת פניו [כולל הראש] ידיו [כל היד והזרוע] ורגליו [מכף הרגל עד הברך], ו"א שמותר רק בצונן (משנה ברורה שם ס"ק צ"ד וס"ק צ"ו וכף החיים ס"ק קצ"ט), ו"א שאם קשה לו בקרים, יכול להפשירם במעט מים חמים כדי להפיג את הקרירות (שו"ת אור לציון חלק ג' פרק כ"ז תשובה ה'), ו"א שמותר אף בחמין (מטה יהודה סימן תקנ"א ס"ק ל"א לדעת הרמב"ם הנ"ל, ועיין שו"ע סימן תקע"ה סעיף ג'), ואם התלכלך שאר חלקי הגוף, מותר לרחוץ אותם מקומות (שו"ע סימן תקנ"ד סעיף ט'), ואם התלכלכו הרבה מקומות ויש טורח לרחוץ כל מקום בפני עצמו, מותר להיכנס למים כולו בפעם אחת (משנה ברורה סימן תר"ג ס"ק א'), וכאמור לעיל, ו"א שאפשר להקל אף בסבון (שו"ת אור לציון חלק ג' פרק כ"ז תשובה ה' וחזון עובדיה שם עמוד רמג'), ו"א שעדיף להשתמש בסבון בלי ריח (מכתב מהרש"א שטרן ראש חודש אב תש"פ).

ו רחיצה לצורך מצוה, שרי, ולכן נדה רוחצת וטובלת, ואפי' אם טובלת ליל י' באב, מותר לה לרחוץ בערב ט"ב אם א"א לה לרחוץ ליל י', ונראה דה"ה הלו בשבת לבנים [בימי שבעה נקיים] יכולה לרחוץ מעט כדרכה בשאר [ימות ה]שנה, הואיל ואינה עושה לתענוג רק לצורך מצוה (רמ"א סימן תקנ"א סעיף ט"ז), ונראה שאינה מותרת לרחוץ רק פלג גופה התחתון], ו"א שרחיצה לנשים מותרת אף בשבוע שחל בו, כדי שלא תתגנה על בעלה (חז"ע שם עמוד רמג' בשם המהריק"ש). וכן מותר להתרחץ לצורך מצות עונה אם נודף ממנו ריח או אם גופו מלוכלך מהזיעה (חוט שני יו"ט עמוד שמז' אות ה').

ז שחיה בברכה או בים, אם עושה כן רק לתענוג או מטעמי בריאות אין להתיר, אך אם עושה כן לצורך רפואה מותר (הגרש"א בהליכות שלמה פרק י"ד הגה 61), וכן בתקופת מגיפת קורונה, ניתן להקל ברחיצת פניו ידיו

ורגליו במים פושרים שנוטים לצונן, וכן ה"ה למי שנחוץ לו לרחוץ גופו לצורך בריאות, [וינקה בסבון רק במקום זיעה], (מהרש"א שטרן שליט"א במכתב ששלח לנו בראש חודש אד תש"פ).

ח לאחר התענית, לדעת השו"ע (בסימן תקנ"א סעיף ד') מותר להתרחץ מיד (שו"ת אור לציון חלק ג' פרק כ"ט תשובה כ"ו וחזון עובדיה שם עמוד תטו').

ו"א שאין לרחוץ במרחץ עד חצות של יום עשירי (משנה ברורה סימן תקנ"א ס"ק ל"ז), וכשחל תשעה באב ביום חמישי, שאז יום עשירי הוא ערב שבת, מותר להתרחץ אף לפני חצות (משנה ברורה סימן תקנ"ח ס"ק ג', כף החיים סימן תקנ"ח ס"ק ו' והגר"נ קרליץ בספר קרא עלי מועד בין המצרים פרק ח' ס"ק מ"א).

ערב תשעה באב:

א יש אומרים שהאיסור ללמוד תורה בתשעה באב, חל כבר מערב התענית מחצות היום, לפי שכל מה שאדם לומד מחצות היום ואילך, דעתו עליו ומהרהר עליו בלילה, ונמצא שנכנס לתשעה באב כשהוא שמח (רמ"א סימן תקנ"ג סעיף ב' ושו"ת חתם סופר א"ח סימן קנ"ו), ו"א שלמרות שאסור ללמוד תורה גם בערב תשעה באב אחר חצות היום, מכל מקום מותר לקרוא תהילים, דכיון אינו מעיין בהם דרך לימוד אלא אומרם דרך בקשה, אין חשש שיבוא להרהר בהם בליל תשעה באב (קובץ אורייתא כרך י"ד עמוד קמא), אולם מי שקשה לו בכך, ויש חשש שיתבטל משום כך מלימודו, יש לו להקל ללמוד בכל מקום שירצה (עיין ביאור הלכה סימן תקנ"ג סעיף ב' ד"ה ולכן אם ושו"ת אור לציון חלק ג' פרק כ"ח תשובה ה'), וידוע שבישיבת ראדין נהגו ע"פ הוראת החפץ חיים, ללמוד ביום זה כבכל יום אחר (החפץ חיים, חיינו ופעליו חלק ג' עמוד תתמח'), וכן י"א שלכתחילה אפשר ללמוד עד בין השמשות (חזו"ע שם עמוד רמח').

ב אין אומרים תחנון במנחה ערב תשעה באב (שו"ע סימן תקנ"ב סעיף י"ב).

ג י"א שאין אומרים תיקון חצות בחצות היום ערב תשעה באב (ביאור הלכה סימן תקנ"א סעיף ח"י ד"ה צריך בשם הפרי מגדים), ו"א שבערב תשעה באב יש לאומרו לאחר חצות היום (בן איש חי שנה א' פרשת דברים אות כ"ה בשם החיד"א).

סעודת המפסקת:

א הסעודה האחרונה שלפני התחלת צום יום הכיפורים וצום תשעה באב נקראת סעודת המפסקת, לפי שהיא מפסיקה וחוצצת בין הזמן המותר באכילה לזמן האסור באכילה (כנסת יחזקאל).

ב בסעודה המפסקת, שאוכלה אחר חצות, אסור לאכול מדינא בשר, וכן אין לאכול בשר עופות ודגים, ולא ישתה יין, ולא יאכל שני תבשילין (שו"ע בסימן תקנ"ב סעיף א' וסעיף ב'), אך אם אוכל קודם חצות, אפילו דעתו שלא לאכול עוד מותר לאכול שני תבשילין, וכן אפילו אוכל אחר חצות, אם דעתו לאכול אחריה סעודת קבע מותר לאכול שני תבשילין, ולא נאסר בשני תבשילין אלא כשאוכל אחר חצות, ואין דעתו לאכול אחריה סעודה אחרת (שו"ע שם סעיף ט'), ונוהגים להתפלל מנחה לפני סעודת המפסקת (רמ"א שם סעיף ט').

ג לאכול סלט ירקות חיים עם תבשיל אחר, י"א שלא נחשב לשני תבשילין ומותר (חזו"ע שם עמוד רנו'), ו"א שיש להחמיר, וכן אע"פ שמותר לתת לבן ע"ג התבשיל [עדשים עם אורז], מ"מ טוב להתרחק מזה למעט הנאותיו (כף החיים שם ס"ק י"א וס"ק י"ב).

ד מיני מאפה, אינם חשובים כתבשיל, ומותר לאכול אף כמה מיני עוגות גם אם אכל תבשיל אחד בסעודה זו, ובלבד שלא יאכל אותם לתענוג אלא לשבוע מהם, כמו כן אין לשתות משקאות של תענוג, כגון קולה וכדומה (ש"ת אור לציון שם פרק כ"ח תשובה ג').

ה מי שאפשר לו, לא יאכל בסעודת המפסקת אלא פת חריבה במלח וקיתון של מים (ש"ע שם סעיף ו'), ונראה שסעודת המפסקת היא דוקא בפת, דבלא זה אין על זה שם סעודה (ש"ת אור לציון שם פרק כ"ח תשובה א').

ד נהגו לישיב על גבי קרקע בסעודה המפסקת (ש"ע סימן תקנ"ב סעיף ז'), כדי שסעודה זו תראה כסעודה עניה, שפלה ובזויה (תרומת הדשן סימן קנ"א), ויש לתת בגד שמפסיק בינו לבין הקרקע (חז"ע שם עמוד רע"ג), ואין צריך לחלוץ מנעליו (רמ"א שם), ויש לחלצם קודם שהולכים לבית הכנסת ועכ"פ קודם בין השמשות (משנה ברורה סימן תקנ"ג ס"ק ה').

ה בסעודה המפסקת בערב תשעה באב, יש שנוהגים לאכול עדשים עם ביצים (ש"ע שם סעיף ה'), או ביצים קשות¹² (רמ"א שם), ויש שנוהגים לאכול ביצה או לחם טבולים באפר, על שם הנאמר באיכה (פרק ג' פסוק ט"ז) ויגרס בחצץ שני הכפישני באפר (רמ"א שם סעיף ו'), ויש נוהגים לאכול לחם עם ביצה קשה, כמנהג האבל, והרבה נוהגים לאכול מאכל עדשים ואח"כ לחם עם ביצה, אך יש להם ליזהר לעשות הפסק בין הסעודות, כגון לצאת לחדר מדרגות, או לעשות צרכיהם, כדי שלא תהיה ברכה שאינה צריכה (עיין פסקי תשובות סימן תקנ"ב ס"ק ז' הערה 22).

ו בסעודה המפסקת לא ישבו מספר אנשים לאכול יחד, אלא ישב כל אחד לבדו ויברך לעצמו, כדי שלכל הדעות לא יתחייבו בזימון, וגם על שם הנאמר באיכה (פרק ג' פסוק כ"ח) ישוב בדד וידום (ש"ע שם סעיף ח').

ז אין מזמנים בברכת המזון שלאחר הסעודה המפסקת, משום שחובת זימון חלה כאשר שלושה אנשים קובעים לאכול יחד, ואילו עתה, מחמת האבלות, אין דעתם לקבוע (מגן אברהם סימן תקנ"ב ס"ק ט').

ח אף על פי שאכל סעודה המפסקת, מותר לחזור ולאכול, אלא אם כן קבל עליו בפירוש שלא לאכול עוד היום, וקבלה בלב אינה קבלה, אלא צריך להוציאו בשפתיו (ש"ע ורמ"א סימן תקנ"ג סעיף א').

¹² בענין אכילת ביצים בסעודת המפסקת, אם הוי בלי מלח או אפשר עם מלח, חיפשתי בפוסקים בהלכות תשעה באב (א"ח סימן תקנ"ב) ובהלכות אבלות (י"ד סימן שע"ח סעיף ט'), ובספרי האחרונים שם, ולא ראיתי כלל ענין מלח, מזה נראה ברור שאין נפקא מינה בזה, ויכול לאוכלה כרצונו. ואצטט מה שכתב לנו ידידנו הרה"ג יוסף פרץ שליט"א מפנמה יע"א במוצאי תשעה באב תש"פ, וז"ל, באשל אברהם (א"ח סימן תקנב סעיף ו') כתב בזה"ל, סעיף ו' בהגה, באפר מה שנוהגים לאכול ביצה ואפר בסעודה המפסקת ערב תשעה באב, "ל שהוא גם כן רמז למה שאמרו חז"ל סוף הוריות (דף י"ג ע"ב) שפחמים מחזירים הלימוד, וכן ביצה מגולגלת ע"ש, ותשעה באב הוא נגד בחינת גיד הנשה בשס"ה גידין, וכן הוא תשעה באב בשס"ה ימים, ובחינת הנשה היינו שכחה, כמו שאמר הכתוב (בראשית פרק מ"א פסוק נ"א) נשני אלקים כו', וממנו גדר השכחה, ועל ידי זה אנו מקדימים מה שבו כח הזכרון להקדים להנצל לטובה עכ"ל, ועל פי זה מבואר שיש לאוכלה בלי מלח, שהרי שם בהוריות כתוב שבלי מלח מביא זכרון, ועיין ערובין (דף מ"א ע"א) שרע"ק אכל ביצה בלי מלח בתשעה באב שחל בערב שבת.

אמנם יש להעיר, שהרי פירוש ביצה מגולגלת היינו צלויה רכה, כמו שפירש רש"י בברכות (דף מ"ד ע"ב ד"ה מגולגלתא) ובמסכת עירובין (דף מ"א ע"א) וכן פירש הערוך ערך גלגל, וע"ש בערוך השלם, ועכ"פ חזינן שצריך ב' תנאים כדי שישב הלימוד, שתהיה רכה וצלויה, והנה בתשעה באב כתב הגמ"י הב"ד הב"י שצריכות להיות קשים וקרים, והביאו מהר"א אזולאי בהגה ללבוש, וכן פסקו הרמ"א בהגה שצריכות להיות קשים, ומהרי"ק ש בערך לחם ב"ד כתב שיהיו קלויים וקלופים, והביאו גם מהר"א אזולאי שם, באופן שלכ"ע ביצת אבלים היא קשה, ויש אומרים גם צלויה, וכיון שהיא קשה תו אין הסגולה להחזיר הלימוד, וצ"ע דברי אשל אברהם.

ובמנהגי טיטואן, כתב מו"ה יהודה אלמאליח מפי מו"ה משה הלוי (נדפסו מן הגנזים י') מנהג טיטואן שהיו אוכלים תבשיל של עדשים עם בצלים ועם קרא, שאומרים שכן מנהג תבשיל זה בעיר טיטואן, אבל בעיר מראקיש לא ראיתי מבשלים אלא עדשים לבד בשמן בלי שום תערובת, ומברכין ברכה"ז ואח"כ הולכין הנה והנה, וכשאני רוצה לבא לבית הכנסת אני לוקח ביצה קשה ומטבל אותה באפר ואוכלה ע"כ, [ובענין המנהג לאכול הביצה אחר ברכת המזון, עיין שדי חמד פאת השדה מערכת בין המצרים סימן א' אות ו'], וחזינן שהיו אוכלים העדשים עם שמן ועוד דברים, הרי שאינו דוקא לבדו, וכן נראה בבן איש חי (שנה א' פרשת דברים) שהיו אוכלים אורז עם עדשים, וא"כ ה"ה הביצה שאין ריעותא אם אוכלה עם מלח.

ועוד נקודה אעיר שכיון שלמעשה אוכלים או ביצים או עדשים, מנהג רוב הספרדים הוא לאכול עדשים, וכן מוכח בטור, ועיין ש"ת שלמת חיים (מהדורה חדשה עמוד 293 סימן שמ"א) בענין מה דאמרי אינשי שלא טוב לבריאיות לאכול ביצה בלי מלח, ואיך יעשה הסגולה, והשיב שהמקיים דברי חכמים אינו ניוזק.

מסקנא דמילתא, אין נפק"מ איך יאכל, עם מלח או בלי מלח. אב תש"פ פנמה. בברכה ובידידות. יוס"ף. עכ"ל.

ט הרוצה שלא ירוק תדיר בבית הכנסת, ילעוס קודם כניסתו שורש מתוק שקורין לאקעריץ [ואף בבוקר שרי דלא שייך בזה גאווה, וגם אין מכניס לגופו], אבל בערב יום הכיפור ובערב תשעה באב אסור, שישאר המתיקות בפיו וכשבולע הרוק בולע המתיקות (משנה ברורה סימן צ' ס"ק מ"ה).

תשעה באב:

ליל תשעה באב:

א. תשעה באב אסור ברחיצה וסיכה [של תענוג]¹³ ונעילת הסנדל ותשמיש המטה, ואסור לקרות בתורה נביאים וכתובים, ולשנות במשנה ובמדרש ובגמרא בהלכות ובאגדות, משום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב (תהילים פרק י"ט פסוק ט'), ותינוקות של בית רבן בטלים בו, אבל קורא הוא באיוב ובדברים הרעים שבירמיה, ואם יש ביניהם פסוקי נחמה, צריך לדלגם (שו"ע סימן תקנ"ד סעיף א').

ב. יושבים בבית הכנסת לארץ (שו"ע סימן תקנ"ט סעיף ג'), וצריך להפסיק בבגד בינו לקרקע ע"פ הקבלה, כי אין לשבת על הקרקע אפילו עם בגדיו אלא בגד שאינו מיוחד למבושיו, ומדברי מהרי"ל שהביא המגן אברהם (בסימן תקנ"ט) שכתב שהיה לו סרבל גרוע שלא להפסיד בגדיו, מבואר דלא חש להא, מ"מ נראה כיון שמותר לשבת על השק, יש לעשות כן לחוש לדברי קבלה (שערי תשובה סימן תקנ"ב ס"ק ח'), וי"א שדברים אלו לא נאמרו אלא ע"ג קרקע מרוצפת אבנים, ומ"מ היכן שאפשר יש להחמיר (כף החיים שם ס"ק ל"ט).

ולאו דווקא בבית הכנסת, אלא גם בבית ובשאר מקומות נוהגים כל ישראל מקדמת דנא שלא לישב על כסא רגיל, דזיל בתר טעמא דתשעה באב דיננו כאבלים, (כך מתבאר בדברי הבי"ר ריש סימן תקנ"ט, וכן מבואר בחיי אדם כלל קל"ה סעיף כ'), ומותר לשבת על המדרגות שלפני הארון קודש, כי דינו כיושב על הארץ (פסקי תשובות שם ס"ק ד'), ומותר לישב ע"ג נסר שאינו גבוה טפח, [דהיינו בין 7,5 ס"מ ל 9 ס"מ] (בן איש חי שם אות כ'), וי"א שבשעת הדחק יש להקל לישב על כסא שאינו גבוה ג' טפחים, [דהיינו בין 23,5 ס"מ ל 28 ס"מ] (טעמי המנהגים סימן תתרט"ד), והשתא נהיגי עלמא להקל בכל גווני לישב על ספסל או כסא נמוך פחות מג' טפחים, כשם שנוהגים האבלים תוך ז' ימי אבלותם להקל לישב על כסא פחות מג' טפחים (פסקי תשובות שם), וי"א דסגי בשיבה על כסא נמוך אף שאינו פחות מג' טפחים (משנה ברורה שם ס"ק י"א וחזו"א באורחות רבינו חלק ב' הלכות ט' באב עמוד קלח').

זקנים וחלושים, יולדות ומעוברות שקשה להם ישיבה על כסא נמוך רשאים לישב על כסא רגיל מאחר שאינו אצלם לשם תענוג (ערוך השלחן י"ד סימן שפ"ז סעיף ג' וספר תורת היולדת פרק מ"ח סעיף י"ב), וכן הנוסעים ברכב או באוטובוס רשאים לישב, כיון שאין כוונתם לתענוג ולנוחיות גרידא, אלא מטעם בטיחות הנסיעה (שו"ת רבבות אפרים חלק א' סימן שפ"ב וספר תורת היולדת שם הערה י"ז בשם הגריש"א).

אין צריך לשנות מקומו בתשעה באב (רמ"א סימן תקנ"ט סעיף ד') כי מה שיושבים על הארץ זהו השינוי (כף החיים שם ס"ק מ"ט), ולפי זה, זקנים וחלושים שלא יושבים על הארץ, צריכים לשנות מקומם.

¹³ וסיכה שאינה של תענוג מותר (שו"ע סימן תקנ"ד סעיף ט"ו), ולפי זה פשוט דלהעביר הזוהמא מותר (ביאור הלכה שם ד"ה סיכה), ולכן מותר להתזיז חומר ריחני על הגוף נגד ריח רע דזיעה (הגר"מ פינשטיין בשמעתתא דמשה עמוד תלג' פסקי תשובות שם ס"ק י"ד). וכן ה"ה שמותר רחיצה להעביר את הזוהמא, [שהרי רחיצה קלה מסיכה], (כף החיים סימן תקנ"ד ס"ק מ"ה), וכן ה"ה לרחיצה לשם רפואה ולהקלה על כאבים, וכן הנעשית להעברת רוח רעה, או לנקיות לצורך לימוד ותפילה, שמותרות, וכן בתקופת קורונה יכול לנקות ידיו באלכוהול (מהרש"א שטרן במכתב ערב ראש חודש אב תש"פ).

- ג. יש נוהגים לומר נחם בתשעה באב בכל התפילות (ש"ע סימן תקנ"ז סעיף א' ושר"ת אור לציון שם תשובה כ"א), ויש נוהגים רק בתפילת מנחה (רמ"א שם).
- ד. אין מדליקין נרות בלילה, כי אם נר אחד לומר לאורו קינות ואיכה (ש"ע סימן תקנ"ט סעיף ג').
- ה. בשעת הקינות אסור לספר דבר ולצאת חוץ, כדי שלא יפסיק לבו מן האבל, וכל שכן שלא לשיח עם עובד כוכבים (ש"ע שם סעיף ה'), דבזה ודאי מסיח דעתו מן האבלות (משנה ברורה שם ס"ק כ"ג וכף החיים שם ס"ק נ"א).
- ו. יש נהגו שהחזן עומד ומכריז בכל שנה בליל תשעה באב בבית הכנסת אחר הקינות לפני שהולכים מבית הכנסת את מנין השנים שעברו מחורבן בית שני, ואומר, אחינו בית ישראל שמעו, היום כך וכך שנים¹⁴ לחורבן בית מקדשנו ותפארתנו, נפלה עטרת ראשנו. וקודם ההכרזה המנהג לכבות הנרות על שם הכתוב במחשכים הושיבני.
- ז. ימעט אדם מכבודו ומהנאתו בתשעה באב בכל מה שאפשר (רמ"א סימן תקנ"ה סעיף ב'), ולענין לבישת תכשיטים, עיין באשל אברהם (בוטשאטש, ריש סימן תקנ"א) שמותר לנשים ללבוש תכשיטים שרגילות בהם בימות החול, אך לא בתכשיטים המיועדים לשבת ויו"ט, מיהו מנהג בנות ישראל שלא ללבוש כלל תכשיטים בתשעה באב, מלבד טבעת שרגילה בה תמיד, ומלבד כלה בתוך ל' כ יום שמותרת להתקשט אפי' בתכשיטים המיוחדים לשבת (נטעי גבריאל פרק ע"ג סעיף ח' וסעיף ט').
- ח. י"א שאסור לעשן אפילו בד' צומות, וכ"ש בתשעה באב, ומי שמעשן בתשעה באב היה ראוי לנדונו, ויש מאחרונים שמקילין, וע"כ מי שדחוק לו שמורגל בו ביותר, יש להקל אחר חצות בצנעא בתוך ביתו (משנה ברורה סימן תקנ"ה ס"ק ח' בשם כנסת הגדולה סימן תקס"ז), וי"א שעישון סיגריות מעיקר הדין מותר בכל התעניות [חוץ מכיפור], ומ"מ בתשעה באב טוב להחמיר, ומי שיש לו צער במניעתו, יש להתיר לו לעשן בתשעה באב **בצינעא** (חז"ע ד' תעניות עמוד לב' בשם האחרונים).
- ט. תשעה באב, לילו כיומו לכל דבר, ואין אוכלים אלא מבעוד יום, ובין השמשות שלו אסור כיום הכיפורים (ש"ע סימן תקנ"ג סעיף ב'), וי"א שצריך להוסיף מיום חול על תשעה באב (עיין כף החיים שם ס"ק ט').
- י. **עוברות ומיניקות:** מתענות בט' באב כדרך שמתענות ומשלימות ביום כיפור (ש"ע סימן תקנ"ד סעיף ה'), אלא שאם יש להן בעיות רפואיות, כגון שמירת הריון, חוסר דם, לחץ דם גבוה וכדומה י"א שאין להן להתענות (שר"ת אור לציון חלק ג' פרק כ"ט סעיף ב' וחזון עובדיה שם עמוד רע"ט), וי"א שהיות דנשי דידן חלשות הן אין להן להתענות בתשעה באב כלל, וכך סיפר לי הגר"י עדס שליט"א שכשאימו ע"ה היתה בהריון לבן הראשון, חמיה [אביו של הרה"ג יעקב עדס זצ"ל] אמר לה להפסיק את התענית מיד על אף שהיא הרגישה טוב, וכן דעת עוד אחרונים, מיהו דעת הגר"י עדס להחמיר קצת בענין זה, שתתענה ותאכל בשיעורים כדרך שמצאנו בביאור הלכה (בסימן תקנ"ד סעיף ו' ד"ה דבמקום חולי) שכתב בשם ספר פתחי עולם דבמקום שאין המחלה של חלערי"א חזקה ח"ו יאכל פחות מככותבת בכדי אכילת פרס וכן בשתייה כמו שכתוב השיעורים בש"ע (סימן תר"ח), וכך יש להורות לשואל בתשעה באב שבזה לא נעקר התענית לגמרי ורחמנא ליבא בעי עכ"ל, ודעת הרה"ג מאיר בראנדסאפער (שליט"א) [זצ"ל] ועוד פוסקים היא דיש להם להתחיל את התענית מבעוד יום ככל אדם, ולמחרת בחצי הבוקר אם לא מרגישות טוב יכולות להפסיק את התענית, וכן אמר לי הרה"ג גבריאל גברא

¹⁴ בשנת תש"פ 1952 שנים לחורבן ביהמ"ק שיבנה במהרה בימינו.

[מארץ ישראל], והגר"י גנס סיפר לנו שהרב מבריסק זצ"ל ועוד גדולי פוסקי הדור הקודם כשהיו באים אליהם אנשים לבית שלהם אחר חצות, בכלל לא היו שומעים את השואל, אלא מיד היו אומרים להם להפסיק את התענית, שהיו אומרים אם באו לבית לשאול סימן שהמצב קשה, וע"כ כל אחד ישאל רבותיו מה עליו לעשות [ובפרט במקומות שתשעה באב הוא בחורף, דאפשר שיש להחמיר יותר מבא"י], וח"ו חלילה לזלזל בזה כמו שכתב השו"ע (ברי"ש סימן תקנ"ג), הכל חייבים להתענות ארבע צומות הללו ואסור לפרוץ גדר.

ודין מעוברת לענין זה, הוא משעה שיודעת מהריונה אפילו שעדיין לא עברו ארבעים יום להריונה (משנה ברורה בסימן תר"א בשער הציון ס"ק א' מסתפק בהריון פחות מארבעים יום, ובשו"ת שבט הלוי חלק ז' סימן פ' העלה ע"פ הראשונים להקל במקום הצורך אף בפחות מארבעים יום, וע"ש שהסכים עמו הגר"מ הלברשטאם זצ"ל).

יא. יולדת: תוך שלשה ימים אסור לה להתענות, משלשה ועד שבעה י"א שמותר לה להתענות אך עדיף שלא תתענה (שו"ת אור לציון שם פרק כ"ט תשובה ד') וי"א שאסור לה להתענות (חזון עובדיה עמוד רפ'), ומשבעה ועד שלשים יום [720 שעות] פטורה מלהתענות, (שו"ע סימן תקנ"ד סעיף ו', ועיין שו"ת יביע אומר חלק ז' אר"ח סימן מ"ט לענין חישוב הימים), ויולדת שהסתיימו שלשים היממות במהלך תשעה באב, אינה חייבת לצום עד סוף היום (חוט שני שבת חלק ד' עמוד רס'), וכבר נהגו להתענות [אף לפני שלשים יום] כל זמן שאין להם חולשה ונתרפאו מלידתן (רמ"א שם ושו"ת אור לציון שם).

יב. מפלת: אשה שעברה הפלה אחר מ' יום להריונה דינה כדין היולדת (ביאור הלכה סימן תר"ז סעיף ד' ד"ה יולדת וחזון עובדיה שם עמוד רפח'), ולפעמים אפשר שאף המפלת לפני מ' יום להריונה פטורה מלהתענות (מנחת שאול הלכות יום הכיפורים).

אשה שהפילה את עוברת פעמיים אחר תענית, והרופאים מזהירים אותה שלא תתענה בזמן הריונה, מותר לה לאכול בתשעה באב, אלא א"כ היא בסוף חודש התשיעי להריונה (חזון עובדיה שם עמוד רפח') ומנחת שאול הלכות יום הכיפורים).

יג. מינקת: לאחר שלשים יום מהלידה חייבת להתענות (שו"ע סימן תקנ"ד סעיף ה'), י"א שחייבות להתענות אף שהחלב שלהן מתמעט, ויתנו לתינוק תחליפי חלב, ואם התינוק מוכרח דוקא לחלב אמו, פטורה מהתענית (אור לציון חלק ג' פרק כ"ט תשבה ב'), וי"א שאם התינוק הוא עד חצי שנה, והאשה מרגישה שאין לה חלב, מותר לה לשתות בשיעורים, ואע"פ שתינוק זה מידי פעם שותה גם בקבוק מתחליפי חלב, גם יש להקל (גר"י גנס שליט"א), והיכא שהתינוק חולה והרופא אומר שמזיק לו תענית מניקתו, וכן שמזיק לו שינוי החלב, ברור שבמצב כזה לא מחויבת [וגם לא רשאית] האשה לנסות בתשעה באב, ולא קודם לכן, להאכילו ולהרגילו לחלב רגיל, דבר שלוקח זמן ושאי אפשר לשער מראש, וכמו שפסק החזו"א ז"ל (בהלכות שבת סימן נ"ט ס"ק ג' וס"ק ד') דבתינוק כל שיש ספק שיגרום לו קלקול מעיים לעצור או לשלשל, או גרם כאב מעיים או חום כל שהוא, הוא בכלל ספק סכנה יעו"ש, וכן פסק בשו"ת ציץ אליעזר (חלק כ' סימן מ"ה).

יד. חולה אף שאין בו סכנה: אוכל כהרגלו, ואין צריך לאכול פחות מכשיעור, דבמקום חולי לא גזרו רבנן (שו"ע ורמ"א סימן תקנ"ד סעיף ו', כף החיים שם ס"ק ל"א, שו"ת אור לציון שם תשובה ה', שו"ת שבט הלוי חלק ד' סימן נ"ו וחזון עובדיה עמוד רפח'), וי"א שיאכל פחות מכשיעור [שו"ת המרחשת (חלק א' סימן י"ד), וע"ש שכתב שכשהיה חולה וקשתה עליו התענית, נהג בעצמו לאכול פחות מכשיעור, כדי שלא לאבד את התענית של אותו יום שהיא מדברי קבלה, וחמורה כיום כיפור ע"ש, וכך אפשר להבין מדברי הביאור הלכה (בסימן תקנ"ד סעיף ו' ד"ה דבמקום), אך עיין בפוסקים דלעיל ובספר נשמת אברהם

(סימן תקנ"ד ס"ק ו') שכתבו לבאר דברי הביאור הלכה דוקא במי שעדיין אינו חולה, אלא דקיים חשש שידבק ממחלה המתהלכת].

גדר חולה הוא, כל מי שיש לו חום למעלה מהרגיל, וכן מי שיש לו סכרת למעלה מהרגיל, [כשרמת הסוכר היא מאה ושמונים - מאתיים מיליגרם אחוז]. וכן מי שיש לו לחץ דם, אם הלחץ דם גבוה. ויש להתייעץ בזה עם רופא. וכן מי שיש לו דלקת פנימית, כגון דלקת שקדים [דלקת גרון - אנגינה], דלקת כליות¹⁵, דלקת פרקים וכדומה. וכן אולקוס בקיבה [ULSERA] כשיש שם פצע. וכן קלקול קיבה הגורם שלשולים. וכן חולי לב שהתענית מזיקה להם, וחולים במחלה ממארת ל"א, הרי אלו פטורים מהתענית (ש"ת אור לציון שם תשובה ה'). וכן ה"ה מי שהיה חולה ונתרפא, אלא שעדיין הוא חלש כתוצאה מהמחלה, פטור מהתענית, ועל כן, אף שמי שהיה לו חום שאינו גבוה אינו פטור אלא באותו היום, מכל מקום מי שהיה לו חום משלשים ושמונה מעלות ומעלה במשך שלשה ימים, או חום עם דלקת או שלשולים והבריא, פטור במשך שלשה ימים לאחר שהבריא, שעדיין חלש הוא בימים אלו. ואם היה זה חום גבוה, כגון שלשים ותשע - ארבעים מעלות, פטור מלהתענות במשך שבעה ימים לאחר שהבריא אם עדיין הוא חלש. ומי שעבר ניתוח, אם היה זה ניתוח קל, כגון שבר וכדומה, פטור שלשה ימים לאחר הניתוח, ואם עדיין חלש, פטור עד שבעה ימים. ולאחר שבעה ימים חייב להתענות אלא אם כן מרגיש חולשה מיוחדת. ואם היה זה ניתוח קשה, כגון אולקוס וכדומה, פטור שלשים יום לאחר הניתוח, ואם עדיין מרגיש חולשה, פטור אף לאחר מכן מהתענית (ש"ת אור לציון שם תשובה ו'), וכן מי שעבר ניתוח להוצאת גידול ממאיר בריאות ב"מ, אפשר שגם אחרי כמה חודשים פטור מהתענית (מהרש"א שטרן שליט"א במכתב ששלח לנו ביום ז' אב תשע"ט).

ובשנת תש"פ - פ"א התפשט בכל רחבי תבל נגיף הקורונה, הבעיה מתחזקת בשל ההערכה שהרופאים עצמם אינם בקיאים דיים במהות הנגיף, ובוודאי שאינם בקיאים בהלכה הנגזרת מכך, ולכן אין ביכולתם להתייחס בצורה נכונה לגדרי סכנה וספק סכנה, ולמעשה, הורה הגר"י זילברשטיין שליט"א ע"פ הביאור הלכה (בסימן תקנ"ד סעיף ו' ד"ה במקום חולי, הנ"ל, וע"פ קובץ תשובות חלק א' סימן נ"ז), שאף שבחולה אין צריך אומד, דבמקום חולי לא גזרו רבנן, אולם במקום שהוא בריא, ואכתי המחלה לא פגעה בו, דהיינו שאינו בגדר חולה, ורק שקיים חשש שמא ייפגע ממחלה המתהלכת, על זה כתב הביאור הלכה שיאכל בשיעורים, שהתענית לא נעקר בזה, ולכן האנשים שמרגישים טוב, ואינם נמצאים בבידוד, יכולים לצום רגיל, [ואנשים מבוגרים ישתדלו לשהות בבית, ולא לצאת לחוץ], אבל מי שכבר נדבק במחלה, לא יצום כלל, כי במקום חולי לא גזרו חכמים, למרות שאין בו סכנה¹⁶, וכל שכן כשנמצא בסכנה, ויאכל כרגיל, [אך לא מעדנים], (גר"י זילברשטיין שם), ו"א שאם יש לו רק תסמינים קלים, [כגון חוסר טעם וריח] עליו להתחיל לצום, ואם חש ברע יפסיק (מפי מהרש"א שטרן והגר"י יוסף במכתב ז' אב תש"פ).

והנמצא בבידוד, ויש ספק אם נדבק במחלה, מבואר בדברי הקובץ תשובות (שם) שאם יש חשש שמא ייפגע ממחלה המתהלכת, יאכל פחות מכשיעור, [היינו כשני שליש ביצה, בערך 23 גרם], וישתה שיעור של פחות

¹⁵ מי שיש לו חולי בכליות, ולכן צריך לשתות הרבה, מעיקר הדין יכול גם לאכול, שהרי חכמים פטרו אותו לגמרי מהתענית, כי במקום חולי לא גזרו חז"ל, וכ"ש בשנה שתשעה באב דחוי, אלא שאם הוא מחמיר על עצמו רק לשתות בלי לאכול, לא צריך לעשות הבדלה, שהרי מעיקר הדין מותר לשתות מים בלי הבדלה (הגר"י יוסף בשיעור מוצ"ש פרשת מטות מסעי תשע"ח).
¹⁶ אמנם מחלת הקורונה לא דומה למחלת החולירע [שמביא הביאור הכלה שם] שהיא נגיף במעיים, והצום מזיק לחולי ומגביר את מחלתו, לעומת זאת קורונה יתכן שלא מזיקה כמו החולירע, בכל זאת מאחר שבמקום חולי לא גזרו רבנן, וחכמים רק הטילו על עם ישראל עינוי, אבל לא נזקי הגוף, וגם הקורונה הוא אויב של הגוף, ויש שם של חולי על מי שנדבק בו.

ממלא לוגמיו [40 ס"מ"ק] כל תשע דקות, ואם קשה לו, יכול להקל כל ארבע דקות¹⁷ (קול ברמה מנחם אב תש"פ), אך י"א שכיון שמי שנמצא בבידוד אינו חולה ודאי, אלא ספק חולה, לכן יש לו לשתות [בשיעורים כנ"ל], כי בלי לשתות מגביר את החשש לקרישיות יתר, אך יש להימנע מאכילה, כי בדרך כלל האכילה לא מעלה ולא מורידה לגבי רוב סוגי המחלות (הרה"ג שמואל יוסף שטיצברג), וי"א שמי שנמצא בבידוד מחמת שהיה בקרבת חולה מאומת, עליו להתחיל לצום, ואם מרגיש לא טוב, יפסיק (מפי מהרש"א שטרן ביום ה' אב תש"פ).

טו. זקן: זקן שהוא תשוש כח [מגיל שמונים], י"א שיאכל פחות פחות מכשיעור ואינם רשאים להחמיר על עצמם (חזון עובדיה שם עמוד רע"ט), וי"א שפטור מהתענית ויאכל כהרגלו (ש"ת אור לציון שם תשובה ה').

טז. המתענה בתשעה באב, וצריך לבלוע גולות לרפואה, ישתדל לבלוע אותה בלי מים, ואם אינו יכול לבלוע אותם בלא מים, יתן במים דבר מר, כגון תמצית תה מרוכזת או אבקת סודה וכדומה, וישתה את המים להעביר הגלולה (ש"ת אור לציון שם תשובה י"א).

יז. בריא המתענה בתשעה באב, ותוך כדי הצום קיבל חום גבוה עד לערך 39 מעלות, או שהתעלה, או שמרגיש חולשה גדולה וסחרחורות עד שקרוב לעלפון ורואים שפניו משתנים, או שנחלש כל כך עד שאינו יכול לרדת ממיטתו ונראה לבני אדם הסובבים אותו שהוא מסוכן, או שהקיא וכיוצא, מאכילים אותו מיד (ערוך השלחן סימן תר"ח סעיף א' ופסקי תשובות שם סוף ס"ק א').

יח. חולה שאין בו סכנה, ואכל בתשעה באב, ובאמצע היום מרגיש שנהיה בריא לגמרי, י"א שחייב לצום את חצי הנשאר (ש"ת שבט הלוי חלק ט' סימן קל"א ס"ק ב'), וי"א שאינו חייב לצום, אלא דמ"מ יש לו להחמיר להצטער עם הציבור (חו"ט שני שבת חלק ד' פרק צ"ג ס"ק ח').

יט. ילדים קטנים שלא הגיעו לגיל מצוות: פטורים מהתענית [אפילו תענית שעות], (עיין משנה ברורה סימן תקנ"ג סעיף א' ס"ק ה' וביאור הלכה שם ד"ה הכל חייבים), ומכל מקום יש למנוע מהם לאכול ממתקים ושאר תפנוקים, (חזון עובדיה ארבע תעניות עמוד סו'), וכן אינם אסורים בנעילת הסנדל, ומותרים לנעול נעלי עור בתשעה באב (ש"ת אור לציון שם תשובה ט"ז), וי"א שבזמנינו ששכיח נעלי גומי נוחים, ראוי לחנכם (גריש"א בספר אשרי האיש פרק ע"א אות י"ד).
 כ. כל מי שאוכל בתשעה באב, [מחמת חולי וכיוצא], אינו מזכיר עננו בתפילה, ומזכיר נחם בתפילה בברכת בונה ירושלים, וי"א שאף בברכת המזון יאמר נחם (רמ"א סימן תקנ"ז סעיף א'), וי"א שלא יאמר נחם בברכת בונה ירושלים בברכת המזון, וטוב שיאמר נחם בלא חתימה בהרחמן במקום שמזכירים שאר מועדים (ש"ת אור לציון שם תשובה ז' וחזון עובדיה עמוד רפ"ח).

כא. בליל תשעה באב, אומרים תיקון רחל בלבד, ולא תיקון לאה (בן איש חי שם אות כ"ה).
 כב. נכון הדבר שלא יישן בליל תשעה באב עם אשתו במטה, משום לך לך אמרינן נזירא (שו"ע סימן תקנ"ד סעיף י"ח), ואפשר שיש להחמיר בלילה אף ליגע בה, [וביום אפשר להקל] (מגן אברהם שם ס"ק י"ט), וי"א שיש להחמיר גם לענין להושיט דבר מיד ליד (כף החיים שם ס"ק קפ"ה בשם הבן איש חי), וי"א שזו חומרא יתרה, שאפי' באבל אין להחמיר בזה, ולכן למסור דבר מידו לידה או איפכא מותר (חזון עובדיה שם עמוד שו').

כג. יש מי שנוהג לשכב בליל תשעה באב מוטה על הארץ, ומשים אבן תחת ראשו (שו"ע סימן תקנ"ה סעיף ב'), ויש לאדם להצטער בענין משכבו בליל תשעה באב, שאם רגיל לשכב בב' כרים לא ישכב כי אם באחד, ויש

¹⁷ ובכל מקרה של אי ודאות לגבי הצום, יש להתייעץ עם רופא לאיזה קבוצה הוא שייך, ואם הרופא אומר שהוא בגדר חולה, יאכל כרגיל אך לא מעדנים, ואם הוא עדיין לא בגדר חולה, אלא בגדר חשש שייפגע מהחולי, יאכל פחות מכשיעור, ואם אין בו גם חשש, יצום.

בני אדם משימים אבן תחת מראשותיהם, זכר למה שנאמר ויקח מאבני המקום (בראשית פרק כ"ח פסוק י"א) שראה החורבן (מרדכי במסכת מועד קטן), מיהו עוברות שאינן יכולין להצטער, אינן חייבות בכל אלה (רמ"א שם).

יום תשעה באב:

- א ו"א שבתשעה באב שחרית משכימין קצת לבית הכנסת (מגן אברהם סימן תקנ"ט ס"ק ה'), וי"א שטוב יותר לילך שלא בהשכמה ולהאריך עד קרוב לחצות, אם לא במקום שמאריכין (פרי מגדים א"א שם ס"ק ג' וס"ק ה').
- ב נוטל אדם ידיו שחרית ומברך על נטילת ידים, ויזהר שלא יטול אלא עד סוף קשרי אצבעותיו [ולא יכוין להנאת רחיצה רק להעביר הרוח רעה מעל הידים] (שו"ע סימן תר"ג סעיף ב'), ואע"פ שבכל השנה צריך ליטול כל האצבעות והכף עד פרק הזרוע, מ"מ ביום הכיפורים וביום תשעה באב סגי עד קשרי אצבעות, והיינו טעמא כתב מהר"י צמח ז"ל, כי ביום כפור אינה שולטת כ"כ הרוח רעה, וביום תשעה באב אינה מקפדת על דבר מועט כזה, כי כל היום הוא שלה בעוונותנו הרבים עכ"ד (בן איש חי שנה א' פרשת תולדות אות ב').
- ג ו"א שאין מברכין שעשה לי כל צרכי, משום דכולם יחפים (בן איש חי שם אות כ"ג), וי"א שאפ"ה מברכים (משנה ברורה סימן תקנ"ד ס"ק ל"א וחזון עובדיה שם עמוד שס"א).
- ד בשחרית של תשעה באב מותר לקרות כל סדר היום, ופרשת הקרבנות, ומשנת איזהו מקומן, ומדרש רבי ישמעאל (שו"ע סימן תקנ"ד סעיף ד').
- ה נוהגים שלא להניח תפילין בתשעה באב שחרית, ולא טלית, אלא לובשים טלית קטן תחת בגדיו בלא ברכה (שו"ע סימן תקנ"ה סעיף א'), והוא ע"פ המדרש שכתוב בצע אמרתו, בזע פורפירא דיליה [זה הטלית], השליך משמים ארץ תפארת ישראל [זו תפילין], (משנה ברורה שם ס"ק א').
- דייק השו"ע לכתוב תחת הבגדים [על אף שבהלכות ציצית (סימן ה' סעיף י"א) כתב עיקר מצוות ציצית ללבושו על בגדיו], ללמדנו שיש להצניע הציצית עד חצות, ומכאן מנהג העולם שאין אוחזין הציצית בברכת ברוך שאמר ובקריאת שמע בשחרית [וכן יש נוהגים להכניס את חוטי הציצית מתחת למכנסיים], ואין מנשקין אותם (פסקי תשובות שם ס"ק ב' בשם שו"ת רבבות אפרים חלק א' סימן שפ"ג), ויש שנהגו לאחוז הציציות של טלית קטן (שו"ת רבבות אפרים שם מהר"ץ דושינסקיא).
- ו יש מקומות המניחים תפילין בתשעה באב בתפילת שחרית בבית הכנסת כבכל יום, יש שמניחים שחרית בביתם, ויש שאין מניחים בשחרית כלל אלא במנחה, וכל מקום רשאי להמשיך במנהגו (עיין שו"ע סימן תקנ"ה סעיף א' וכף החיים ס"ק ד'), [ואף תפילין דרבינו תם מניחים בתשעה באב כמו של רש"י].
- י"א שהנוהג להניח בשחרית ונזדמן למקום שאין מניחים, לא ישנה ממנהגם, אלא יניחם בביתו קודם שיצא לבית הכנסת, ויקרא בהם קריאת שמע, וכן הנוהג שלא להניחם בשחרית ונזדמן למקום שמניחים, יניח תפילין כמותם, וכן לענין תפילת מנחה, הנוהג להניחם בשחרית, ונזדמן למקום שמניחים במנחה, יניחם שוב, והנוהג שלא להניח בשחרית ונזדמן למקום שאין מניחים במנחה, יניחם בביתו קודם תפילת מנחה, ויש להמנע מלהתפלל במקום שחלק מהמתפללים מניחים תפילין וחלקם אין מניחים (שו"ת אור לציון חלק ג' פרק כ"ט תשובה כ"ב וספר חזון עובדיה שם עמוד שט"ז, ועיין גם בשו"ת אור לציון חלק ב' פרק ה' תשובה י"א ופרק ז' תשובה ל"ח), אך יש נוהגים להתפלל אף במקום שחלק מהמתפללים מניחים תפילין וחלקם אין מניחים, דכיון שכל אחד מגיע מעיר אחרת ועתה נתקבצו למקום אחד, ס"ל שאין בזה איסור לא לתגודדו, כיון שהמחלוקת ביניהם

לא היתה בב"ד אחד, אלא שכל אחד בא עם מנהגו ממקומו הראשון, ולכן אף כשנתקבצו לבית הכנסת אחד, יכולים להמשיך במנהגם כפי שירצו, ועוד, שאיסור לא תתגודדו אינו נוהג אלא במי שמורה הלכה לאחרים לנהוג כסברתו, ומורה אחד פוסק לאיסור ומורה אחד פוסק להיתר, אבל אנשים שעושים לעצמם כמנהגייהם ואינם מורים לאחרים, לא נאמר בכה"ג כלל האיסור דלא תתגודדו (עיי' באר היטב סימן תצ"ג ס"ק ט' בשם תשובת נאמן שמואל סימן י', מובא גם בספר יד מלאכי כללי הדינים אות שס"ח, וכן עיי' בשו"ת תומת ישרים סימן ק"ע, שו"ת אגרות משה אר"ח חלק א' סימן קנ"ט, שו"ת יחווה דעת חלק ג' סימן ל"ו וחלק ד' סימן ל"ו, שו"ת שבט הלוי חלק ד' סוף סימן ע' וספר מצות ספירת העומר עמוד כב' בשם המהרשד"ם והגרשז"א), [וכן ראינו נוהגים כן אצל הגר"י עדס שליט"א בישיבת קול יעקב, וכן נהגו בבית הכנסת שובה ישראל מקדמת דנא ובעוד כמה מקומות].

ז **י"א שאין קוראים את המגילה ביום (עיי' רמ"א סימן תקנ"ט סעיף ב' וסעיף ד'), וטוב שיחיד יקרא איכה גם ביום (מגן אברהם שם בשם הש"ה), והמנהג היום לקרוא את המגילה בציבור גם ביום (ערוך השלחן סעיף ב' וכפ החיים סימן תקנ"ה ס"ק ד'), ויש שקוראים אותה לאחר קריאת התורה, כי תדיר ואינו תדיר, תדיר קודם (עיי' שו"ע סימן תרצ"ג סעיף ד'), ויש שקוראים אותה לפני קריאת ספר תורה (שו"ת זבחי צדק החדשות חלק ג' סימן כ"ב).**

ח **י"א שאינו מן הראוי לברך ביום תשעה באב לפני קהל ועדה ברכת הגומל, [אף שבבין המצרים אפשר לברך, וכנ"ל], (כפ החיים סימן תקנ"ט ס"ק ל"ח ושו"ת אור לציון חלק ג' פרק כ"ה תשובה ד'), ואפשר דבמנחה יש להקל, משום דאז קורין פסוקי דנחמות (כפ החיים שם), וי"א שרשאי לברך ברכת הגומל (חזו"ע ד' תעניות עמוד שפט'). ובשחרית אין אומרים מי שברך לנקרא מפני האבלות (כפ החיים שם ס"ק מ').**

ט **חולה שאוכל ביום תשעה באב, י"א שאפ"ה יכול לעלות לתורה (תשובות והנהגות חלק ב' סימן רס"א וגר"ח קופשיץ בשם שו"ת חתם סופר חלק א' אר"ח סימן קנ"ז), וז"ל, ביום תשעה באב תקע"א החליתי והוצרכתי לשתות בעו"ה והרהרתי בדעתי אם ישאלוני התלמידים המתפללים בביהמ"ד שבביתי, האם יקראוני להעלות אותי לס"ת למנחה בקריאת ויחל מה אשיב להם, ונ"ל פשוט דיכולתי לעלות לתורה לקרות ויחל כמו שאר כל אדם, דהנה דין זה דמי שאינו מתענה לא יעלה לתורה לא נמצא מפורש בשום מקום, ואדרבא מסברא נותן הדעת שיכול כל אדם לעלות ולקרות ולברך על חיוב הצבור, וכמו שכתב להדיא הב"ח בטור (אר"ח סוף סימן תקס"ו) וכו', והרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם, הוא יחלימני ויחיני וינחמני בנחמת ציון וכו' ע"כ], וי"א שאף בתשעה באב אין להעלות לתורה אלא מי שמתענה, דומיא דשאר תעניות, וכדקיי"ל (ברמ"א סימן קל"ה סעיף ה' ובשו"ע סימן תקס"ו סעיף ו'), [וכן ה"ה למי שעודנו בתענית וחושב שלא יוכל להשלים את התענית, דינו כמי שאינו מתענה, ולא זאת בלבד, אלא שמעתי שהגרא"י סאלאבייצי"ק שליט"א העיד שהגרי"ז היה נמנע מליתן עליה לכהן חולה בתשעה באב אף שהלה החמיר על עצמו והתענה, משום דלאו בר תענית הוא כלל, ותענית שלו לא חשיב אלא תענית נדבה], ולכן אם הכהן אינו מתענה, יצא הכהן מבית הכנסת ועומד לקרוא במקומו ישראל המתענה, ואם יש שם רק עשרה, ואם הכהן יצא לא יהיה מנין, לא יצא הכהן, כיון שמה שצריך לצאת החוצה זהו רק לכתחילה, כדי שלא יאמרו שהוא פגום, אבל אפילו אם הוא בבהכ"נ אין לחוש, דליכא פגם, שהכל יודעים שיש בני אדם שאינם מתענים, ולכן לא העלוהו לס"ת, וכן אם הלוי לא מתענה, לא יעלה הלוי, אלא יש לקרוא לכהן המתענה (עיי' בשו"ת רעק"א מהדורא קמא סימן כ"ד, שו"ת יביע אומר חלק ט' אר"ח סימן ג' אות ג', חזון עובדיה ד' תעניות עמוד קח' וחזון עובדיה פורים עמוד מה', ועיי' חזון עובדיה ימים נוראים עמוד שסט' ומנחת שאול דיני מעוברת ומניקה ביום כיפור).**

ואם קראו אותו לעלות, והוא איש תלמיד חכם ומחמת איזה אונס אירע שלא התענה, וצר לו לומר להם שלא התענה כדי שלא יהא חלול ה' בדבר, יכול לסמוך בשעת הדחק על המקילים, ויעלה (משנה ברורה סימן תקס"ו ס"ק כ"א).

- י אגרא דתעניתא צדקתא (גמרא מסכת ברכות דף ו' ע"ב משנה ברורה סימן תקס"ו ס"ק י"ב וכף החיים שם ס"ק ט"ו), וביום תשעה באב יש להרבות בצדקה יותר משאר תעניות (מועד לכל חי סימן י' סעיף ס"ח).
- יא יושבים [בבית הכנסת] לארץ עד תפלת מנחה (ש"ע סימן תקנ"ט סעיף ג'), וי"א שעכשיו נהגו לישוב על ספסליהם מיד אחר שיצאו מבית הכנסת שחרית, ומאריכין עם הקינות עד מעט קודם חצות (רמ"א שם).
- יב כשם שאסור לאכול קודם קיום מצוה, ה"ה שאין לישון קודם קיום מצוה (משנה ברורה סימן רל"ה ס"ק ט"ז וס"ק י"ז), ולכן אם לא הניח תפילין בבוקר כנ"ל (ע"פ הש"ע בסימן תקנ"ה סעיף א'), י"א שאסור לישון ביום תשעה באב קודם שמניח תפילין [במנחה] (נחלת אליהו להגר"א דושניצר סימן י"ט), וי"א שמותר לישון, כיון שבתשעה באב אנו פטורים מתפילין עד שעת מנחה (בהלכות ומנהגי בין המצרים פרק ז' הערה 71).
- יג העושה מלאכה ביום תשעה באב, אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה (ש"ע סימן תקנ"ד סעיף כ"ד), י"א דהיינו אפי' במקום שנהגו לעשות מלאכה (מגן אברהם שם ס"ק כ"ז וכף החיים שם ס"ק קי"א), וי"א דהיינו דוקא במקום שלא נהגו לעשות מלאכה (חזון עובדיה שם עמוד שכ"ב), ופרקמטיא להרויח ולהשתכר, במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה, אסור, ובמקום שנהגו לעשות, מותר אלא שממעט שאפילו משנכנס אב ממעטין מלישא וליתן (ש"ע שם סעיף כ"ב), ואם יש יריד שהוא יום השוק, ואם לא יקנה או ימכור, יפסיד, הוי ליה דבר האבד שמותר בכל מקום בתשעה באב (חזון עובדיה שם עמוד שכ"ג).
- יד אין שאלת שלום לחבירו בתשעה באב (ש"ע סימן תקנ"ד סעיף כ'), וה"ה לומר צפרא טבא נמי אסור (משנה ברורה שם ס"ק מ"א), ומ"מ מותר לשיאול בשלום החולה או במקום שיש תועלת (הליכות שלמה בין המצרים פרק ט"ו ארחות הלכה הערה 30).
- והדיוטות שאינם יודעים ונותנים שלום, משיבים להם בשפה רפה ובכובד ראש (ש"ע שם), וה"ה שאסור לשלוח דורון לחבירו בתשעה באב (משנה ברורה שם).
- לאחל מזל טוב וכיוצא לחבירו, י"א שמותר [ואף בלחיצת יד], כיון שאין זה שאילת שלום אלא ברכה (הליכות שלמה שם), וי"א שאין לאחל מזל טוב וכיוצא אלא רק לאחר חצות (הגר"מ פיינשטיין בספר שמעתתא דמשה עמוד תל"ד), וכן יש הרבה נוהגים לא לומר חזק וברוך [יישר כח] לעולה לתורה, כי אם במנחה.
- ניחום אבלים, אם אומר רק תנוחמו מן השמים וכיוצא, [לכתחילה] אין לומר כן רק לאחר חצות, אבל אם אומר המקום ינחם אתכם בתוך שאר אבלי ציון וירושלים, מותר אפי' לפני חצות (אגרות משה או"ח חלק ה' סימן כ' אות כ"ב).
- י"א שאין לקרוא תהילים בתשעה באב (ש"ת אור לציון שם פרק כ"ט תשובה א'), וי"א שאמירת תהילים דרך בקשה ותחינה, שרי, אבל הקורא תהילים כסדר כהרגלו בכל יום י"א שאסור כמו לימוד תורה, ויש מתירים בשעת המנחה (עיין משנה ברורה סימן תקנ"ד ס"ק ז' וחזון עובדיה שם עמוד שי"א).
- יז יש נוהגים, שאותם אנשים שעלו לקריאת התורה בשחרית, הם עולים גם במנחה, משום שבשחרית קראו בתורה ובהפטרה דברי פורענות, לכן יעלו במנחה, שבה קוראים דברי נחמה, כפי שאמרו חז"ל (מסכת תענית דף ל' ע"ב) כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה (נהר מצרים הלכות תשעה באב סימן י"ז), וי"א שהטעם הוא מכיון שאין אומרים בשחרית מי שברך מפני האבלות כנ"ל, לכן מעלים אותם גם במנחה כדי לברכם במי שברך (אוצר דינים ומנהגים עמוד 451).

יז כשמתפללים מנחה [של תענית] בציבור, מחצי שעה לפני השקיעה עד השקיעה, הכהנים נושאים את כפם (ש"ע א"ח סימן קכ"ט סעיף א' ובן איש חי א' תצוה סעיף כ"ג), ואם הוא כהן שלא התענה, אפי' מחמת אונס, או ששגג ואכל, הרי זה לא ישא את כפיו [שמא יהא הכהן שיכור], ויש לו לצאת מבית הכנסת לפני רצה, (עוד יוסף חי פרשת ויקהל אות ז', כף החיים סימן קכ"ט ס"ק ה' ומנחת שאול הלכות פורים).

יח בתפילת מנחה הכהנים יטלו ידיהם עד הפרק כבכל יום, אולם הלויים היוצקים עליהם מים, לא יטלו ידיהם קודם (ש"ת אור לציון פרק כ"ט תשובה י"ב).

מוצאי תשעה באב:

יט סיום הצום הוא בצאת הכוכבים (ש"ע סימן תקנ"ג סעיף ב', ועיין ש"ע סימן תקס"ב סעיף א' ובהגהות מיימוניות הלכות תענית פרק א' הלכה י"ד) ואין להוסיף מיום חול על תשעה באב (משנה ברורה שם ס"ק ג' וכף החיים ס"ק ט'), ואף לנשים אין להקל בכל המצוות הנהוגות בתשעה באב עד צאת הכוכבים (חז"ע ד' תעניות עמוד שג').

כ יש מתחסדים ליטול ידיהם בנטילה גמורה אחר חשיכה במוצאי תשעה באב, בשביל שביום לא עשו נטילה גמורה אלא עד קשרי האצבעות, וכך אנחנו נוהגים, אך אין זה חיוב משורת הדין (בן איש חי שם אות כ"ח).

כא י"א שאין מקדשין את הלבנה במוצאי תשעה באב, משום שאז אין שרויים בשמחה (רמ"א סימן תכ"ו סעיף ב'), ויש שנהגו לברך ברכת הלבנה במוצאי תשעה באב, כדי לבשר שאף שנחרב הבית וגלו, עתידים להתחדש כמותה, אך אין לברך אלא כשהלבנה מכה באורה על הארץ, דהיינו כשהיא עושה צל, ואם אינו יכול לשער, אין לברך אלא אחר צאת הכוכבים (בן איש חי שם, ש"ת אור לציון שם תשובה כ"ה וחז"ע ד' תעניות עמוד תי'). י"א שיש לטעום איזה דבר מאכל לפני ברכת הלבנה (ש"ת שבות יעקב חלק ב' סימן י"א), וכן שינעל מנעליו לפני ברכת הלבנה, אלא דמ"מ ראוי לברך בציבור בלא טעימה ובלי מנעל, מאשר שיברך ביחיד בטעימה ומנעל (חז"ע שם ובעמוד תיא').

ובמקום שעננים מצויים, ויש לחוש שלא יוכלו לברך ברכת הלבנה אחר תשעה באב, יברכו קודם תשעה באב (חז"ע שם עמוד תיב').

כב כל דיני האבלות הנוהגים בבין המצרים, דינם במוצאי תשעה באב מוזכרים לעיל, ות"ה אם אינו ליל טבילה או בא ויוצא לדרך, שומר נפשו ירחק ממנו, ולפי דעת חכמי הרופאים בלא זה אין לשמש לאחר התענית, לפי שנחלש מחמת התענית, ורק בליל טבילה שהוא מצוה, אז שומר פתאים ה' (משנה ברורה סימן תקנ"ח ס"ק ב' וכף החיים שם ס"ק ז').

כג כל הצומות עתידין להבטל ולהיות ימים טובים וימי ששון ושמחה לימות המשיח (תוספתא תענית פרק ג' הלכה י"ג), ובמהרה יקויים בנו הפסוקים (ישעיהו פרק ס' פסוק כ' ופסוק כ"ב ופרק ס"ב פסוק ג') לא יבוא עוד שמשך וירחך לא יאסף, כי ה' יהיה לך לאור עולם ושלמו ימי אבלך, הקטון יהיה לאלף, והצעיר לגוי עצום, אני ה' בעתה אחישנה, והיית עטרת תפארת ביד ה' וצניף מלוכה בכף אלהיך, אמן ואמן.

דיני תשעה באב שחל בשבת

דין שבוע שחל בו:

נחלקו הפוסקים בדין תשעה באב שחל בשבת ונדחה ליום ראשון, האם נוהג שבוע שחל בו בשבוע שלפניו או לא, והעיקר להלכה שלא נוהגים דין שבוע שחל בו, ולכן דין שבוע שחל בו תשעה באב בשבת הוא כדין הימים שאחר ראש חודש אב, (שו"ע סימן תקנ"א סעיף ד', בן איש חי שנה א' פרשת דברים אות י"ב ושו"ת אור לציון חלק ג' פרק כ"ז תשובה ו'), ומ"מ ראוי להמנע מתספורת וגילוח בשבוע זה כדי שיכנס ליום התענית כשהוא מנוול (בן איש חי ואור לציון שם), וי"א דסגי להחמיר שלא להסתפר ולהתגלח בערב שבת חזון בלבד (חזו"ע ד' תעניות עמוד רכד), [ואם חל תשעה באב ביום ראשון, לכ"ע לא נוהג דין שבוע שחל בו בשבוע שלפניו (מגן אברהם שם ס"ק י"ז ומשנה ברורה שם ס"ק ל"ח)].

שבת תשעה באב:

- א. לדעת השו"ע (בסימן תקנ"ד סעיף י"ט) לא נוהגים בשבת אבלות בדברים שבצנעה, ומותר בת"ה, ואילו לדעת הרמ"א (שם) המנהג הוא לאסור דברים שבצנעה¹⁸, ומ"מ במקרים מסוימים, מותר (מגן אברהם שם ס"ק כ', משנה ברורה שם בשער הציון ס"ק מ"ו, כף החיים שם ס"ק פ"ח וס"ק פ"ט, חזו"ע ד' תעניות עמוד דש' ומנחת שאול הלכות נדה עמוד קסט' ועמוד קעג'), וי"א שאף שלבני ספרד מותר, מ"מ טוב להחמיר כשיטת הרמ"א (שו"ת אור לציון חלק ג' פרק כ"ט תשובה י"ז). ולענין נגיעה באשתו [לשיטת הרמ"א], י"א שאסור (מהרי"ל דסקין בקונטרס אחרון סימן ה' אות ס"ז) וי"א שמותר (מקור חיים סעיף י"ט).
- ב. לדעת השו"ע הנ"ל [דס"ל שלא נוהגים אבלות בשבת] מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין שהוחמו מערב שבת וכן מותר לרחוץ כל גופו במים צוננים, כמו בכל שבת, ואילו לדעת הרמ"א בשבת זו אין להתיר לרחוץ בחמין כלל, ואף בצוננים מותר רק פניו ידיו ורגליו (ט"ז סימן תקנ"ד ס"ק ט', מנחת חינוך מצוה שי"ג ס"ק י"א, ומשנה ברורה שם ס"ק ל"ט), ומ"מ מי שרגיל לטבול בכל שבת, מותר לו לטבול גם בשבת זו (גר"ש אלישיב בהלכות ומנהגי בין המצרים עמוד קמ"ו).
- ג. י"א שמותר ללמוד בשבת אפי' אחר חצות (בן איש חי שם סעיף י"ח), י"א שאין ללמוד אחר חצות כי אם בדברים המותרים בתשעה באב (רמ"א סימן תקנ"ג סעיף ב' ומשנה ברורה שם ס"ק ט'), והלומד אחר חצות לא הפסיד שכרו (ט"ז שם ס"ק ב' ומשנה ברורה שם ס"ק י'), ומאידך י"א שכל יום השבת אין ללמוד כי אם דברים המותרים ללמוד בתשעה באב (מגן אברהם סימן תקנ"ג ס"ק ז' ועיין ביאור הלכה שם ד"ה ולכן אם חל)¹⁹, ואף לדעת המחמירים, אם עבר ולא קרא שנים

¹⁸ והנה רבים קונים פרחים לכבוד שבת קודש, יש שעיקר כוונתם היא לכבוד שבת, ויש שעיקר כוונתם היא לשמח את האישה שמתענגת על יופיים, והנה יש לדון בשבת חזון שחל בתשעה באב, יש לדון בענין קניית פרחים, האם מי שרגיל בכך כל שבת, יכול לנהוג כן גם בשבת זו כדי שלא יהיה אבלות בפרהסיא, או שמכיוון שגם אם לא יקנה פרחים לא יהיה בזה זלזול בכבוד השבת, עדיף שלא לקנות. בקובץ וישמע משה כתוב כי הגר"נ קרליץ והגר"ח קניבסקי הורו להימנע מקניית פרחים בשבת זו, שאין לכבד שבת זו יותר מכפי ההכרח, וכן הסכימו הגר"י זילברשטיין וגרמ"ש קליין, מיהו, מו"ר מהרש"א שטרן פסק שתלוי, שאם קונה לכבוד אשתו, לא יקנה בשבת זו שחל בתשעה באב, ואם קונה מידי שבת לכבוד שבת, יכול לנהוג כן גם בשבת שחל בתשעה באב, ומאידך, הרה"ג נפתלי נוסבוים אמר כי מי שרגיל בקניית פרחים לכבוד שבת, אפילו שעושה כאן לכבוד אשתו, יכול לקנות גם בשבת זו, אבל מי שאינו רגיל בזה, לא יקנה פרחים בשבת זו דווקא.

¹⁹ ומ"מ לכ"ע מותר לאכול בשר בסעודה שלישית כסעודת שלמה המלך בשעתו וכדלהלן, והחילוק הוא, שבשבת יש ענין של עונג, והתענוג הוא לאכול בשר ולשתות יין, ולכן בזה שהוא אוכל הוא מענג את השבת, אך אין לו בזה שמחה, משא"כ לימוד התורה כתוב פיקודי ד' ישרים משמחי לב, ושמחת הלימוד שלומד בשבת נשאר עד למחרת, ולכן ס"ל להמגן אברהם שאין ללמוד בשבת.

מקרא ואחד תרגום לפני חצות, יכול לקרותה אח"כ אפי' אם תשעה באב חל בשבת עצמו (כף החיים סימן תקנ"ג ס"ק י"ט, ועיין להלן בדברי החזו"א).

ולימוד קבוע בציבור בשבת אחר הצהריים, [כגון בישיבות או שיעור קבוע בבתי הכנסת], ו"א שאף למאן דס"ל שאין ללמוד בשבת אחר חצות, מותר לקיים לימודים הללו, מפני שאם יבטלום הוי אבלות בפרהסיא שאסורה בשבת (שור"ת דברי יציב אר"ח סימן רמ"א), וי"א שבמידת האפשר ראוי לקבוע את הלימוד בהלכות היום (ספר נחמת ישראל עמוד קמ"ז בשם הגר"נ קרליץ), ומאיך ו"א איפכא, שאף למ"ד שמותר ללמוד בשבת אחר חצות, מ"מ אין לקיים לימודים הללו, כדי לא לעשות בפרהסיא שלא כדברי הרמ"א, חוץ ממקום שיש חשש ביטול תורה אם לא יקיימו לימודים הללו (תורת המועדים סימן תקנ"ג ס"ק ה' בשם הגר"ש אלישיב).

ו"א שאף למאן דס"ל שאסור ללמוד בשבת ערב תשעה באב, מ"מ יום שישי ח' אב מותר ללמוד, והטעם, כי הסיבה שבכל שנה אסור ללמוד תורה בערב תשעה באב אחר חצות היא, לפי שכל מה שאדם לומד מחצות היום ואילך דעתו עליו ומהרהר עליו בלילה ונמצא שנכנס לתשעה באב כשהוא שמח, לכן כאשר תשעה באב חל בשבת, שהתענית נדחה ליום ראשון, אין איסור ללמוד ביום שישי אחר חצות היום (לקט יושר אר"ח עמוד 110 ובשור"ת מלמד להועיל חלק א' סימן קי"א), וי"א שאף בערב תשעה באב שחל בשבת אין ללמוד אחר חצות אלא בדברים המותרים, וס"ל שיש ללמוד שנים מקרא ואחד תרגום לפני חצות, ורק אם לא הספיק קודם חצות, יקרא לאחר חצות (ארחות רבנו חלק ב' עמוד קלו' בשם החזו"א).

ד. תשעה באב שחל בשבת ונדחה ליום ראשון, לדעת השו"ע הנ"ל [דס"ל שלא נוהגים אבלות בשבת], מותר לטייל כל השבת (שור"ת אור לציון חלק ג' פרק כ"ט תשובה י"ח), וי"א שראוי לא לטייל כל השבת, כדי שלא יבוא לידי שחוק וקלות ראש (ברכי יוסף סימן תקנ"ג ס"ק ה' וחזו"ע ד' תעניות עמוד שלג), [ותשעה באב שחל ביום ראשון, אין לטייל בשבת אחר הצהריים (רמ"א סימן תקנ"ג סעיף ב')].

ה. אף שיש מתירים לברך שהחיינו בשבתות של ימי בין המצרים (משנה ברורה סימן תקנ"א ס"ק צ"ח), מ"מ ו"א שבשבת שחל בו תשעה באב, אין לברך שהחיינו (ברכי יוסף סימן תקנ"א ס"ק י'), וי"א שאף בשבת זו מותר לברך שהחיינו (יוסף אומץ סימן תתס"א).

ו. כל אוכלים ומשקים שהם מאכל בריאים מותר לאכול ולשתות בשבת, ואף אם אינו מאכל ומשקה בריאים, מותר למי שאין לו שום מיחוש לאוכלו ולשתותו (שו"ע סימן שכ"ח סעיף ל"ז), ולכן ו"א שמותר לקחת בשבת זה גולות להקלת הצום, כיון שהוא בריא והצום קשה לו, ופעולת הגלולה היא רק לאגור האנרגיה של הגוף שלא תתפוגג מהר, ואן בזה משום רפואה (שור"ת מגדנות אליהו חלק ב' סימן קל"ג), וי"א שמותר רק ע"י שיפורר היטב את הגלולה ויערבנה קודם השבת במאכל או במשקה [באופן שהתרופה אינה ניכרת כלל בתוך האוכל] (שלחן שלמה ענייני רפואה חלק ב' עמוד קעד', ארחות שבת פרק כ' אות קלא' ופרק כ"ב אות אות קפו' בשם הגר"ש אלישיב והגר"ש ואזנר). ואין בלקיחתה משום מכין משבת לחול, משום שרוצה עתה בפעולת גלולה זו, וכבר פועלת פעולתה בגופו של האדם בשבת עצמה, וגם, דכיון שאין באפשרותו לעשותו במוצ"ק, אינו בכלל איסור הכנה (ארחות שבת פרק כ"ב הערה רפד' וספר פסקי תשובות סימן שכ"ח ס"ק ס"ג הערה 510, ועיין ספר שלחן שלמה הלכות שבת סימן שכ"ח הערה 1).

ז. יש להקדים את זמן תפילת מנחה בשבת, כדי שיהיה זמן לסיים את סעודה שלישית לפני שקיעת החמה.
ח. במנחה של שבת, לא אומרים צדקתך, כיון שתשעה באב נקרא מועד (שו"ע סימן תקנ"ט סעיף א' ורמ"א סימן תקנ"ב סעיף י"ב).

ט. מותר לאכול בשר [ואפי' יותר מתבשיל אחד] ולשתות יין בסעודה שלישית (שו"ע סימן תקנ"ב סעיף י'), ואף מי שאינו רגיל לאכול בשר בסעודה שלישית, מותר לאכול בשבת זו (שו"ת אגרות משה חלק ד' סימן קי"ב), והנמנע מלאכול בשר בשבת משום אבלות, עבירה היא בידו, וכן יכול לאכול עם בני ביתו [או עם חבריו כשרגיל בכך] ולברך בזימון (משנה ברורה שם ס"ק כ"ג).

י. אסור לאכול אחרי שקיעת החמה (רמ"א סימן תקנ"ב סעיף י' ומשנה ברורה שם ס"ק כ"ד), מיהו כל עוד לא שקעה החמה מותר לו לאכול אף אם כבר בירך ברכת המזון (שער הציון בסימן תקנ"ג ס"ק ז'), אלא א"כ התפלל ערבית לפני השקיעה ואמר הבדלה בתפילה, דאז הוי כאילו קיבל עליו את הצום (מגן אברהם סימן רצ"ט ס"ק ט' ומשנה ברורה שם ס"ק ל"ב).

יא. מותר ליטול מים אחרונים אף לאחר השקיעה, דהוי נטילה של מצוה.

יב. אסור להכין משבת לחול, ולכן אסור להכין את בית הכנסת לתפילת ערבית, ויש מתירים לעשות כן בבין השמשות (חזו"ע ד' תעניות עמוד שלג), וי"א שגם כן אין להחליף בגדיו ונעליו עד לאחר צאת השבת אחרי שיאמר ברוך המבדיל בין קודש לחול (עיין רמ"א סימן תקנ"ג סעיף ב' וחזו"ע ד' תעניות עמוד שלד'), וי"א שמיד בשקיעת החמה יש לחלוץ נעלי עור ולהמתין עד אחרי צאת הכוכבים כדי לנעול נעלי תשעה באב, ויעשה באופן שלא נראה כחולץ מחמת התענית, וכגון שיחלוץ על מנת לנוח וכדומה. אבל אין צורך לפשוט את בגדי השבת בבין השמשות, אלא לאחר צאת הכוכבים (ספר שמירת שבת כהלכתה פרק כ"ח סעיף פ"ה הערה קפ"ט ושו"ת אור לציון חלק ג' פרק כ"ח תשובה ד').

יג. מי ששכח לקנות נעליים של בד מיוחדים לתשעה באב לפני ראש חודש אב, ונזכר ערב שבת שחל בו תשעה באב, נראה שעדיף להשתמש בהם פעם ראשונה ביום ראשון עשירי באב ולא ביום שבת תשעה באב, כי אם ישתמש בהם פעם ראשונה ביום שבת כדי לא לחדשם ביום ראשון, נמצא מכין משבת ליום חול, וכן גם דנראה אבילות בפרהסיא, ובפרט לדעת השו"ע (בסימן תקנ"ד סעיף י"ט), משא"כ אם יחדשם ביום ראשון, אין בזה משום שמחה, כיון שהוא לצורך היום, [ובנעליים לא שייך ללכלכם לפני השימוש כמו חולצה וכיוצא].

מוצאי שבת ליל עשירי באב, ויום עשירי באב:

א. מאחרים להתפלל ערבית כדי שיהיה זמן להחליף בגדי שבת, ויבואו לבית הכנסת בבגדי חול (חזו"ע ד' תעניות עמוד שלה').

ב. אומרים הבדלה בתפילה כמו בכל מוצש"ק, ואפי' שאינו יכול להבדיל על הכוס (רמ"א סימן תקנ"ט סעיף א'), ואם טעה ולא הבדיל, אין צריך לחזור, כיון שיבדיל על הכוס במוצאי תשעה באב (משנה ברורה סימן תקנ"ו ס"ק ב').

ג. ונשים שלא מתפללות ערבית, כיון שלא עושים הבדלה בתפילה, צריכות ליזהר לא לעשות מלאכה עד שיאמרו ברוך המבדיל בין קודש לחול (משנה ברורה סימן תקנ"ו ס"ק ב').

ד. לא אומרים ויהי נועם אחרי שמונה עשרה, כיון שויהי נועם נוסד על בנין בית המקדש, וכעת נחרב בית המקדש (שו"ע סימן תקנ"ט סעיף ב' ומשנה ברורה שם ס"ק ז').

- ה. המנהג שהגברים מברכים בורא מאורי האש בבית הכנסת לפני קריאת מגילת איכה [משום ברוב עם הדרת מלך, וגם כדי שיהנה מהאור כשקורין איכה²⁰] (משנה ברורה סימן תקנ"ו ס"ק א' וכף החיים שם ס"ק ג'), והנשים יברכו בעצמן בבית [ובפרט כשמבדילות] (כף החיים סימן רצ"ו ס"ק נ"ה, חזו"ע ד' תעניות עמוד שדמ' וש"ת שבט הלוי חלק ז' סימן ע"ז אות ב', ועיין ביאור הלכה סימן רצ"ו סעיף ח' ד"ה לא שמצדד לומר שפטורות מברכת בורא מאורי האש).
- ו. אסור במוצאי שבת לשטוף הכלים שהשתמשו בשבת, ורק כלים שצריכים להם כעת, כגון לצורך אכילת ילדים, מותר להדיחם במשך כל היום [ואם משתמש בכפפות גומי, עדיף טפיל], אבל כלים שאינם צריכים כעת, אין להדיחם אלא מחצות היום ואילך (ש"ת אור לציון חלק ג' פרק כ"ט תשובה י"ד).
- ז. דיני הבדלה: קטן שאינו מתענה ואוכל בתשעה באב, י"א שמותר לו לאכול במוצ"ש בלי הבדלה, וישמעו הבדלה במוצאי תשעה באב (שמירת שבת כהלכתה פרק ס"ב סעיף מ"ה), וי"א שיש לחנך את הקטנים שיעשו הבדלה במוצאי שבת (ש"ת דברי יציב אר"ח סימן רמ"ג, ש"ת אור לציון חלק ג' פרק כ"ט תשובה ח' וחזו"ע ד' תעניות עמוד שנב'), ולשיטתם, אם יש כמה קטנים בבית, הגדול שבהם מבדיל עבור כולם, ואף שאין דין ערבות בקטן, מ"מ כאן אינם חייבים אלא משום חינוך.
- ח. אשה [חולה או יולדת וכיוצא] שאינה מתענה, י"א שהיא תבדיל לעצמה (חזו"ע ד' תעניות עמוד שנב' וקרא עלי מועד פרק ז' הערה י"ט בשם הגר"נ קרליץ), וי"א דכיון שיש שיטות (בש"ע סימן רצ"ו סעיף ח') שנשים פטורות מהבדלה, א"כ עדיף שלא תבדיל בעצמה, אלא תבקש מאיש שתבדיל והיא תשתה את הכוס (ש"ת משנה הלכות חלק ז' סימן ל"ט ועיין ש"ת שבט הלוי חלק ח' סימן קכ"ט).
- ט. חולה שלא מתענה כלל בתשעה באב [כדלהלן], מבדיל במוצ"ש (ש"ת כנסת הגדולה סימן ע"א).
ואם מתענה עד חצי היום, י"א שאפ"ה יבדיל מיד במוצאי שבת קודש כדי להסמיק ההבדלה לשבת ככל האפשר, ואחר שישתה את כוס ההבדלה יתחיל את הצום עד כמה שיכול, [ואם מסתפק שמא ישלים את הצום, יבדיל רק למחרת] (ש"ת כנסת הגדולה שם בשם ש"ת בעי חיי סימן כ"א), וי"א שיבדיל רק למחרת בבוקר (כף החיים סימן תקנ"ו ס"ק ט', ועיין בש"ת מנחת יצחק חלק י' סימן ל"א ס"ק ט').
- י. חולה שמבדיל, יכול להוציא ידי חובה את בני ביתו (ברכי יוסף סימן תקנ"ו סעיף ג' ומועד לכל חי סימן י' סעיף מ"ט).
- יא. סדר הבדלה [למי שאוכל]: אין אומרים את הפסוקים שרגילים לומר לפני ההבדלה, משום שהם פסוקים של שמחה, אלא מתחילים ישר לברך בורא פרי הגפן (חזו"ע ד' תעניות עמוד שלח').
י"א שיבדיל רק על יין, משום דס"ל שהיום אין חמר מדינה (גר"י קניבסקי בארחות רבנו חלק ב' עמוד קמה'), י"א שיכול להבדיל על יין או מיץ ענבים [ומ"מ אם יש קטן, עדיף שהקטן ישתה (גר"נ קרליץ בקרא עלי מועד פרק ז' הערה י"ט)] או חמר מדינה [בירה וכיוצא] (ש"ת אור לציון חלק ג' פרק כ"ט תשובה ח'), וי"א שיבדיל רק על שכר ולא על יין או מיץ ענבים אלא א"כ נותן לתינוק (כף החיים סימן תקנ"ו ס"ק ט').
יברך ברכת בורא מאורי האש [כנ"ל], אך לא ברכת בשמים [משום תענוג] (ש"ע סימן תקנ"ו סעיף א').

²⁰ כלומר, שאם לא מברך בורא מאורי האש, י"א שאסור ליהנות מהאור, ולכן יש לברך קודם, ואף שבכל מוצאי שבת גם היה צריך להיות אסור לקרוא קודם ההבדלה, מ"מ במוצאי שבת רגילה אדם בקי בעל פה בתפילת עמידה ואומר אתה חוננתנו, אבל במוצאי שבת שהוא גם תשעה באב או יו"ט אדם רגיל לא זוכר את כל המגילה והתפילה בעל פה ונזקק לסיודור. ומ"מ למעשה, המנהג הוא להתפלל בליל יו"ט שחל במוצ"ש, מתוך המחזור אף שלא בירכו מאורי האש, לפי שאין זה הנאה גמורה דקצת שגורה בפיו, והמחמיר יחמיר לעצמו, אבל לא יורה לאחרים להחמיר (עיין ברכי יוסף סימן תקצ"ט אות ב', שערי תשובה שם אות א' ובסימן תרצ"ג ס"ק א', משנה ברורה סימן תקצ"ט ס"ק א', סימן תע"ג ס"ק ה', סימן רח"צ ס"ק ד' ושער הציון שם ס"ק ג', שער הציון סימן תרצ"ג ס"ק ה', כף החיים סימן תקצ"ט ס"ק ו', שמירת שבת כהלכתה פרק ס"א הערה מ"ז ומנחת שאול הלכות יום טוב, דיני ליל יו"ט שחל במוצ"ש).

יב. קטן שנעשה בר מצוה ביום ראשון, עשירי באב, ו"א שאינו חייב בתענית, דס"ל שתענית זה אינו אלא תשלומים ליום תשעה באב (ש"ת אבני נזר א"ח חלק ב' סימן תכ"ו וש"ת מהרש"ם חלק ג' סימן ס"ג), ו"א שחייב משום דס"ל שבשנה זו נקבע יום עשירי באב מלכתחילה ליום תענית (עיין ש"ת הרשב"א חלק א' סימן תק"כ וש"ת שבט הלוי חלק ד' סימן ע"ב וחלק ו' סימן ע"א) ובפרט שרובו של ההיכל נשרף בעשירי (ש"ת דברי מלכיאל חלק ה' סימן ק"ל), וכך היא דעת רוב הפוסקים (עיין הלכות חג בחג הלכות ומנהגי בין המצרים פרק ח' הערה 9 בשם הגר"ש אלישיב), ובפרט לשיטת השו"ע (בסימן תקנ"ד סעיף י"ט) דס"ל שאין אבלות בשבת כלל (עיין ש"ת ציץ אליעזר חלק ט' סימן ז"ך ועוד ובמה שכתבנו לעיל לענין י"ז בתמוז שחל בשבת).

יג. דין חולה: אפילו במקום שנוהגין להחמיר שחולה שאין בו סכנה מתענה, בתשעה באב שנדחה יש להקל שלא תתענה (מגן אברהם סימן תקנ"ד ס"ק ט' ומשנה ברורה שם ס"ק י"ד), וטעם הדבר הוא, משום שתשעה באב שנדחה אינו חייבים לצום אלא מדרבנן ולא מדברי קבלה (ש"ת אבני נזר א"ח סימן תכ"ז), ו"א שראוי שימעט קצת באכילה כדי להשתתף עם הציבור, [וכן אסור בנעילת הסנדל, רחיצה סיכה ותשמיש המיטה] (ש"ת חתם סופר א"ח סימן קנ"ז), [וגדר חולה ושאר הדינים, עיין מה שכתבנו בדין תשעה באב שחל בזמנו].

יד. דין מעוברת ומניקות: ו"א שמעוברת [גם בתחילת ההריון, ובפרט אחרי ארבעים יום או משמרגישה חולשה או סחרחורת] אינה חייבת לצום בתשעה באב שחל בשבת ונדחה ליום ראשון (ש"ת שבות יעקב חלק ג' סימן ל"ז, ביאור הלכה סימן תקנ"ט סעיף ט' ד"ה ואינו משלים וחזון עובדיה ד' תעניות עמוד ס'), וה"ה למינקת [בפועל] [חזו"ע שם ותורת היולדת פרק מ"ח סעיף ד'], אלא שמ"מ אם אפשר ראוי שיצומו עד הבוקר [חצות], להשתתף עם הציבור (הליכות שלמה פרק ט"ז, דבר הלכה אות ט' וש"ת יחווה דעת חלק ג' סימן מ'), ו"א שמעוברת ומניקות [לאחר שלשים יום מהלידה] חייבות להתענות אף בתשעה באב שנדחה ליום ראשון כדין תשעה באב בזמנו (ש"ת אור לציון חלק ג' פרק כ"ט תשובה ג', ועיין בקובץ אור התורה תמוז תשע"ו סימן קכ"ד בביאור מחלוקת השיטות).

טו. יולדת ומפלת: דינה כדין תשעה באב שחל בזמנו.

טז. ברית מילה: כשחל תשעה באב בשבת, ויש ברית מילה בזמנה ביום ראשון, עשירי באב, בעלי הברית [אבי הבן, מוהל וסנדק] יצומו עד חצות, יתפללו מנחה גדולה, יבדילו על הכוס [ביום ולא במוצאי שבת, ולא כמו חולה] (ש"ע סימן תקנ"ט סעיף ט' ומשנה ברורה ס"ק ל"ז), והמברך על כוס המילה, יש לו להקדים ולהבדיל על כוס אחר לפני הברית מילה, כי אין לו להבדיל על אותו כוס של הברית מילה, מפני שאין עושים מצוות חבילות חבילות (חזו"ע ד' תעניות עמוד שנא'), [ו"א שהמנהג הוא שהמוהל מבדיל בשעת המילה, ומוציא את כל הציבור ידי חובת הבדלה, ושוב אינם צריכים להבדיל במוצאי תשעה באב (ש"ת אור לציון שם)].

ואין כל האמור אלא כשהברית מילה הוא לאחר חצות היום, ואז משהגיע חצות מותר להם לאכול אף לפני הברית מילה, כי מעיקר הדין אינם חייב בתענית כלל משום שיו"ט שלהם הוא, ורק כדי להשתתף בצער הציבור מתענים עד חצות היום, אבל אם הברית מילה היה לפני חצות, יכולים לאכול מיד לאחר הברית מילה אף לפני חצות (ש"ת אור לציון שם), ולכתחילה יש למול את התינוק לאחר הקינות לפני חצות, משום דזריזין מקדימין למצוות (ש"ע סימן תקנ"ט סעיף ז' וחזו"ע ד' תעניות עמוד תד').

לאחר שהבדילו, אע"פ שמותר לבעלי הברית לאכול, מ"מ לא יעשו סעודה גדולה כמו שעושים בשאר הימים (משנה ברורה סימן תקנ"ט ס"ק ל"ו). לאחר שאכלו, ו"א שבברכת המזון יאמר נחם (רמ"א סימן תקנ"ז סעיף א'), ו"א

שלא יאמר נחם בברכת בונה ירושלים בברכת המזון, וטוב שיאמר נחם בלא חתימה בהרחמן במקום שמזכירים שאר מועדים (ש"ת אור לציון שם תשובה ז' וחזון עובדיה עמוד רפח' ועמוד רצ').

אם רוצים בעלי הברית להמשיך את התענית עד סוף היום, י"א שרשאים (ש"ת אור לציון חלק ג' פרק כ"ט תשובה ט'), וי"א שאינם רשאים להחמיר, לפי שיו"ט שלהם הוא (חז"ע ד' תעניות עמוד שצד)²¹.

ומותר לבעלי הברית לרחוץ קודם הברית מילה לכבוד המצווה (ש"ת שבט הלוי חלק ז' סימן ע"ז), וכן ה"ה שמותר לנעול נעלי עור לאחר חצות היום (ש"ת שבט הלוי שם), וי"א שאע"פ שמותר לנעול נעלי עור, מ"מ ראוי להחמיר משום מראית העין מאחרים שלא יודעים שהם בעלי ברית (אבן ישראל על משנה ברורה ס"ק ל"ח), ואף בשעת הברית מילה ראוי להחמיר לא לנעול נעלי עור, אף בתשעה באב דחוי (חז"ע ד' תעניות עמוד שצו').

ואם יש ברית מילה שלא בזמנה ביום ראשון, עשירי באב, י"א שצריך להשלים התענית (כף החיים סימן תקנ"ט ס"ק ס"ט), וי"א שאף ברית מילה שלא בזמנה הרי היא כיו"ט, ומפסיקים את התענית כדין תענית בזמנה (גרשז"א בספר שמירת שבת כהלכתה פרק ס"ב הערה קט"ז).

יש נהגו לקרוא לתינוק הנימול בתשעה באב, בשם מנחם, כמו שנוהגים שאם המילה ביום פורים קוראים לתינוק מרדכי (חז"ע ד' תעניות עמוד שצו').

[לענין אמירת מזל טוב לבעלי הברית, עיין מה שכתבנו לעיל בדין שאילת שלום בתשעה באב].

ז. **פדיון הבן:** פדיון הבן שחל בתשעה באב שנדחה, נקרא ג"כ אצלו יו"ט, והאב והכהן אינן צריכים להשלים התענית, [ומ"מ אינו מותר לעשות הסעודה שאין מצות הסעודה דוחה התענית וכנ"ל לענין בעל ברית מילה], ודוקא כשחל פדיון הבן בזמנו שחל יום ל"א שלו בו ביום, אבל שלא בזמנו, אפילו היה יום ל"א בשבת דאעפ"כ הוא שלא בזמנו, צריכין להשלים (משנה ברורה סימן תקנ"ט ס"ק ל"ח), ולמעשה, י"א שאין לדחות לא את הפדיון ולא את ברכת שהחיינו, אלא יפדה את הבכור ביום התענית סמוך לערב, ויברך שהחיינו, ויעשו את הסעודה בלילה (ש"ת שבט הלוי חלק ו' סימן ע' אות י"א), ויש נוהגים שאף בתשעה באב שנדחה ליום ראשון אין לעשות פדיון הבן בו [ביום י'], אלא יש להמתין עד לערב (הליכות שלמה בין המצרים פרק ט"ו סעיף ט"ו).

מוצאי התענית [ליל י"א אב]:

א. [כשחל תשעה באב בשבת, אז] ביום ראשון בלילה, ליל י"א אב, מבדיל על הכוס, ואינו מברך על הנר ולא על הבשמים (ש"ע סימן תקנ"ו סעיף א'), ומותר לשתות את כוס ההבדלה בעצמו ואין צורך ליתנו לתינוק (משנה ברורה שם ס"ק ג').

ב. אף אם שכח ולא הבדיל בתפילה במוצ"ש, אינו מבדיל בתפילה במוצאי התענית (משנה ברורה שם).

ג. תשעה באב שחל בשבת ונדחה ליום ראשון, למנהג הספרדים מותר לאכול בשר ולשתות יין מיד במוצאי התענית (ברכי יוסף סימן תקנ"ח ס"ק ב', כף החיים סימן תקנ"א ס"ק ר"ח וסימן תקנ"ח ס"ק י"ט, ש"ת אור לציון חלק ג' פרק כ"ט תשובה כ"ו וחז"ע ד' תעניות עמוד תיד'), ואילו למנהג האשכנזים אין לאכול בשר ולשתות יין בליל מוצאי התענית, מפני האבלות של יום, ורק למחרת בבוקר מותר לאכול בשר ולשתות יין (רמ"א סימן תקנ"ח סעיף א'), ויש שספרדים

²¹ ומספרים, שפעם הגר"ע יוסף היה בעל ברית בתשעה באב דחוי, ולא אכל, כי רצה להשתתף עם הציבור (הגר"י יוסף בשיעור במוצ"ש"ק פרשת מטות מסעי תשע"ח), וצ"ב.

שג"כ נוהגים כן (הגר"מ אליהו בספר ימים וזמנים, וכן הוא מנהג ק"ק יסוד הדת וק"ק שובה ישראל בארגנטינה), ולכו"ע מותר לשתות יין הבדלה (משנה ברורה סימן תקנ"ו ס"ק ג').

ד. תספורת מותר מיד בצאת התענית לכו"ע (משנה ברורה סימן תקנ"ח ס"ק ד'), וה"ה לרחיצה, כיבוס ולבישת בגדים מכובסים (שמירת שבת כהלכתה פרק ס"ב סעיף מ"ח וחז"ע ד' תעניות עמוד תטז'), וכן מותר לשמוע נגינה מכלי נגינה (עיין משנה ברורה בשער הציון סימן תקנ"ח ס"ק ד'), וכן מותר לברך שהחיינו (כף החיים סימן תקנ"א ס"ק ר"ח ושו"ת שבט הלוי חלק ו' סימן ע' ס"ק י').

ה. י"א שראוי למנוע תה"מ בליל י"א משום האבלות של יום כמו לענין בשר ויין²² (שיירי כנסת הגדולה בהגהות על הטור סימן ר"מ), ולפי דעת חכמי הרופאים בלאו הכי אין לשמש לאחר התענית, לפי שנחלש מחמת התענית, ורק בליל טבילה שהוא מצוה, אז שומר פתאים ה' (כף החיים סימן תקנ"ח ס"ק ז').

²² יש לדעת שלפי דעתו יש למנוע מת"ה אפילו מראש חודש אב וכמו שכתוב שם להדיא, ומאחר שלא מצאנו נוהגים כן, לכאורה גם זה בכלל, ויש לעיין בזה היטב, כי לא מצאנו ולא מסתבר שמוצאי תשעה באב ועל אחת כמה וכמה נדחה, יהיה חמור יותר משבוע שחל בו או מראש חודש אב, על כן כתבנו עוד טעם להימנע ע"פ דעת הרופאים.

מאמר זכר לחורבן

בדיני שיור אמה על אמה בלא סיד כנגד הפתח:

א. במסכת בבא בתרא (בדף ס' ע"ב) הובאו שלוש ברייתות:

הברייתא הראשונה: אין מסיידין ואין מכיירין ואין מפיחין בזמן הזה, [ופרש"י משום אבל בית המקדש], לקח חצר מסוידת, מכוירת, מפויחת, הרי זו בחזקתה, נפלה, אינו חוזר ובונה אותה. הברייתא השניה: תנו רבנן לא יסוד אדם את ביתו בסיד, ואם עירב בו חול או תבן מותר, [כיון שמכה לבנוניתו], רבי יהודה אומר, עירב בו חול, הרי זה טרכסיד [בנין חזק וטוב, ואע"פ שמשחיר קצת, אסור] ואסור, תבן, מותר.

הברייתא השלישית: ת"ר, כשחרב הבית בשניה, רבו פרושין בישראל שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין, נטפל להן רבי יהושע, אמר להן, בני, מפני מה אי אתם אוכלין בשר ואין אתם שותין יין, אמרו לו, נאכל בשר שממנו מקריבין על גבי מזבח, ועכשיו בטל, נשתה יין שמנסכין על גבי המזבח, ועכשיו בטל, אמר להם, א"כ, לחם לא נאכל, שכבר בטלו מנחות, [אמרו לו יפה אמרת, ונפרוש גם מן הלחם משום ש]אפשר בפירות, פירות לא נאכל, שכבר בטלו בכורים, [אמרו לו יפה אמרת שלא נאכל מז' המינים, שהרי] אפשר בפירות אחרים, מים לא נשתה, שכבר בטל ניסוך המים, שתקו, אמר להן, בני, בואו ואומר לכם, שלא להתאבל כל עיקר אי אפשר, שכבר נגזרה גזרה, ולהתאבל יותר מדאי אי אפשר, שאין גוזרין גזירה על הצבור אלא א"כ רוב ציבור יכולין לעמוד בה, דכתיב, במארה אתם נארים ואותי אתם קובעים הגוי כולו, אלא כך אמרו חכמים, סד אדם את ביתו בסיד, ומשייר בו דבר מועט, וכמה, אמר רב יוסף, אמה על אמה, אמר רב חסדא, כנגד הפתח.

עושה אדם כל צרכי סעודה, ומשייר דבר מועט, מאי היא, אמר רב פפא, כסא דהרסנא, עושה אשה כל תכשיטיה, ומשיירת דבר מועט, מאי היא, אמר רב, בת צדעא וכו' ע"כ.

וכתב התורת חיים במסכת בבא בתרא (שם ד"ה אלא כך אמרו חכמים סד אדם את ביתו בסיד ומשייר וכו') ואם תאמר אמאי נקט הנך תלת מילי [אמה על אמה, שיור בסעודה, ובתכשיטים] דוקא, וי"ל לפי שכל אדם מוכרח להנך תלת מילי, דהיינו לחם לאכול, ובגד ללבוש, ובית לדור בו, ואתי לאשמעיןן שחייב אדם לעשות זכר לירושלים בכל מיני צרכיו, ועושה אשה כל תכשיטיה דקאמר, כלומר כל מיני מלבושים ותכשיטים, דמלבושים בכלל תכשיטיה הן.

ועוד לפי שהעבודה צריכה ג' דברים, בית המקדש, ובגדי כהונה וגוף הקרבן, הצריכו חכמים לעשות זכר לשלשתן, כשבונה בית ועושה בגד וכשעושה צרכי סעודה, דגוף סעודת המזבח הוא, כלומר, שלפי שאבדנו בית המקדש, לכן ישייר בסיד ביתו, ולפי שאבדנו הקרבנות, שנאמר בהן את קרבני לחמי לאשי, ופרש"י שעיקר הסעודה על שם הלחם, לכן תקנו שישיר מצרכי סעודה, ולפי שאבדנו בגדי כהונה, לכן תקנו שישיר בתכשיטין.

ב. והנה החתם סופר במסכת בבא בתרא (דף ס' ע"ב) על דברי הגמרא שם שרבו פירושם בישראל שלא לאכול בשר וכו', הקשה דצ"ע מה עלה על דעת הפירושים בחורבן בית שני להתאבל יותר ממה שתקנו נביאים בחורבן בית ראשון לצום ד' צומות, ולמסקנא נמי תיקשי, דאסרו לסוד ביתו אלא א"כ משייר אמה, וכן בסעודה ותכשיטים מה שלא מצינו כן בבית ראשון, וכתב ליישב, דחורבן בית ראשון שנתגלה קצו ע' שנים ונתיאשו מלשוב עד סוף הזמן, ובין הזמן ההוא לא היה מקום להתאבל, אלא ביום שארעו בו מאורעות לישראל, היינו ד' צומות, אך בית שני שלא נתגלה קיצו וכל יומא ויומא זמניה הוא, וכל יום שלא נבנה בו כאילו נחרב בו, ותוחלת ממושכה מחלת לב, והוא גזרה קשה מאוד כליון עינים ודאבן נפש, ר"ל ראוי להתאבל בכל יום ושעה.

וזאת הגזרה נרמזת בפסוק ששו אתה משוב כל המתאבל עליה, והוה ליה למימר שישו אתה משוב כל אשר התאבלו לשעבר, או ה"ל למימר לעתיד לבוא ישישו אתה משוב כל המתאבלים עתה עליה, אבל השתא דקאמר בשניהם לשון הוה, שישו אתה משוב כל המתאבלים, זהו קשה, אלא ע"כ רמז האי גזירה שכל יום ויום הוא בין אבילות ובין ששון והאבילות והששון שניהם הווים, ע"כ אמר שלא להתאבל כלל א"א שכבר נגזרה גזירה שישו אתה משוב.

ואמנם הגאון מהר"מ אלמושנינו זצ"ל כתב, ששו אתה משוב בלשון דבשעת האיבול הוא שעת השמחה, דאילמלא דעתידה להבנות וזכרון ירושלים עולה לטובה למעלה לא היה אבל מתעורר בנפשותינו והיה נשכח כמת מלב, וא"כ בשעת האיבול שישו אתה, והיינו כל המתאבל על ירושלים זוכר ורואה עתה בשמחתה באיבול הזה.

וכיוצא בזה שמעתי בשם הגאון החסיד מחצית השקל זצ"ל זכור תזכור ותשוח עלי נפשי זאת אשיב אל לבי על כן אוחיל, פי' ע"י שאתה ה' זכור תזכור את ירושלים לטובה, ע"י זה תשוח עלי נפשי בהתעורר, אבל וזאת אשיב אל לבי ע"כ אוחיל כי בנה יבנה בב"א, ודפח"ח שפתיים יושק עכ"ל.

ועיין בסידור בית יעקב להגר"י עמדין (שער שלכת, שער הדלק, חלוץ ו' אות ט"ז) שכתב שאלמלא לא היה אלא עוון זה בידינו שאין מתאבלים על ירושלים כראוי, די בזה להאריך גלותנו, וזו הסיבה קרובה היותר גלויה עצומה, וחזקה לכל השמדות המופלגות הגדולות הנוראות המבהילות הרעיונים אשר מצאונו בגלות בכל מקום פזורנו וכו', לפי שיצא האבל הלז מלבנו בהיותנו שוקטים בארץ לא לנו, שכחנו את ירושלים ולא עלתה על לבבנו, על כן כמת מלב שכחנו, מדור לדור נוסף יגוננו ומכאובנו.

ובפרט בחו"ל יש להקפיד על זה, שהרי בשו"ת רבי עקיבא יוסף שליזנגר (או"ח חלק ב' סימן שס"ז עמוד שעח) הביא בשם מדרש תלפיות שנזכר שם כשבונה בחו"ל ישייר, ודווקא שם בכדי להזכירו לעלות לציון ולהזכיר את ירושלים על ראש שמחתו, אולם הדריים וגרים בארץ אינם צריכים זכר, ואין דין זה נוהג בארץ ע"ש, [ודעתו דעת יחיד, שלא הוזכר חילוק זה בשום פוסק].

מיהו אף לדבריו, תקנה זו שונה מחברותיה, שכן יתר התקנות עטרות חתנים וכלות וגזירת כלי שיר ולהחסיר דבר בסעודה לכו"ע נוהגות בכל מקום, רק תקנת לא לסייד אמה בביתו כנגד הפתח ס"ל שתוקנה ליושבי חו"ל בלבד.

ג. וכאמור לעיל, בענין לעשות זכר לחורבן בביתו של האדם, יש בגמרא (שם) שלוש ברייתות.

ברייתא הראשונה: אין מסידין ואין מכיירין ואין מפייחין בזמן הזה, ופרש"י משום אבל בית המקדש. ברייתא השניה: תנו רבנן לא יסוד אדם את ביתו בסיד, ואם עירב בו חול או תבן מותר, כיון שמכה לבנוניתו.

ברייתא השלישית: אמר רבי יהושע סד אדם את ביתו בסיד ומשייר בו דבר מועט, וכמה, אמר רב יוסף, אמה על אמה, אמר רב חסדא, כנגד הפתח, וכיוצא בזה ממש מצינו בגמרא במסכת בבא בתרא (דף נ"ג ע"ב) לגבי קנין בנכסי גר שמת בלי יורשים, אמר רב אלעזר המוצא פלטין בנכסי הגר וסד בהן סיד אחד או כיוור אחד קנאן, וכמה, אמר רב יוסף אמה [על אמה, רש"ש], אמר רב חסדא כנגד הפתח ע"ש, ומבואר משם, שיסוד ועיקר הבית הוא מקום זה אמה על אמה כנגד הפתח, וע"י קנין במקום זה קונה את כל הפלטין, וביאר בספר ילקוט דברי אסף (ערך בין המצרים) שזהו הטעם כאן ששייר בביתו ג"כ אמה על אמה כנגד הפתח, שכיון שזהו ראש ועיקר הבית, ראוי לעשות שם סימן לאבלות זכר לחורבן ביהמ"ק.

ד. דברי הגמרא בסוגיין, הובאו להלכה ברמב"ם (בהלכות תענית פרק ה' בלכה י"ב) ובשו"ע (בסימן תק"ס סעיף א') בזה"ל, משחרב בית המקדש תיקנו חכמים שהיו באותו הדור שאין בונים לעולם בנין מסוייד ומכוויר [פירוש מצוייר] כבנין המלכים, אלא טח ביתו בטיט וסד בסיד, ומשייר מקום אמה על אמה כנגד הפתח, בלא סיד. והנה הטור (בסימן תק"ס) כתב בזה"ל, משחרב הבית, תקנו שבכל דבר שמחה, שיהיה בה זכר לחורבן הבית, וע"כ אמרו סד אדם את ביתו בסיד ומניח בו אמה על אמה בלא סיד זכר לחורבן הבית, והרמב"ם ז"ל כתב אין בונין בניין מסיד כבנין המלכים, אלא טח ביתו בטיט וסד בסיד (ס"א בסיד ובטרכסיד) ומשייר בו אמה על אמה, ואינו משמע כן בגמרא, דבתר דמייתי הך ברייתא ת"ר לא יסוד אדם את ביתו בסיד ואם עירב בו חול או תבן מותר, רבי יהודה אומר חול הרי הוא טרכסיד ואסור, תבן מותר, ומסיק כך אמרו חכמים סד אדם את ביתו בסיד ומשייר בו אמה על אמה, אלמא ע"י שיור אמה על אמה מותר כל מיני סיד וכו' ע"כ. והכסף משנה על הרמב"ם שם, הביא דברי הטור, וכתב לתמוה עליו בזה"ל, ותמהני עליו כמה תימהי, חדא דהא דקתני כך אמרו חכמים סד אדם את ביתו בסיד ומשייר בו וכו', לאו מסקנא דשקלא וטריא על דין סד את ביתו בסיד היא, אלא הכי איתא ת"ר כשחרב הבית בראשונה רבו פרושים בישראל וכו' נטפל להם רבי יהושע אמר להן מפני מה אין אתם אוכלים בשר וכו' שלא להתאבל כל עיקר א"א וכו' להתאבל יותר מדאי א"א וכו' אלא כך אמרו חכמים סד אדם את ביתו בסיד ומשייר בו דבר מועט, וכיון דברייתא באפי נפשה היא לא שייך למימר דמסיק כך אמרו חכמים סד אדם את ביתו בסיד, דהא לאו מסקנא היא. ועוד, דאת"ל דפליגי ברייתות אהדדי, אפשר דתהוי הלכתא כקמייתא ולא כבתרייתא, דמשום דמרי דגמרא מייתי לה בבתרייתא לא מכרעא מילתא דתהוי הלכתא כוותה.

ועוד, דהא איכא למימר דלא פליגי, דבחדא מתרי גווני שרי, או שעירב בו חול או תבן, או ששייר בו אמה על אמה, וברייתא קמייתא תני תקנתא דחול ותבן, ואידך ברייתא קתני תקנתא דשיור אמה. ועוד, לפי דברי הטור, מאי ניהו סיד כבנין המלכים ומאי ניהו טח את ביתו בסיד, דתרוייהו סיד ניהו, ומה בין זה לזה שאסר רבינו בזה, והתיר בזה.

לכך נ"ל שהטור לא דק בדברי רבינו כלל, דרבינו לאו אמיני סיד קפיד, דכל מיני סיד שוים, ולא אתי למיסר אלא מיני ציור וכיור, וכך מפורש בדברי רבינו שכתב תקנו חכמים שהיו באותו הדור שאין בונין לעולם

בנין מסוייד ומכויר כבנין המלכים, וזה ברייתא מפורשת בסוף פרק חזקת הבתים שנויה בלא מחלוקת אין מסיידין ואין מכיירין ואין מפייחין בזמן הזה, ומשמע ליה דסיוד וכיור ופיוח מיני פיתוחים וציורים הם, ואפשר דאין מכיירין ואין מפייחין הם פיתוחים וציורים, ואין מסיידין אינו מיני ציור, אלא כמשמעו, והכי קאמר, אין מסיידין, ועל הסיוד יכיר ופיח, דאילו כיור ופיוח בלא סיוד תחלה, לא תואר לו ולא הדר הילכך לא מיתסר.

ואפשר עוד לומר, שדרך העולם כשרוצים לסוד בתיהם, טחים בטיט תחילה, ואח"כ סדים בסיד, אבל המלכים אין טחין בטיט תחילה, אלא הכל סיד, וקתני דאין מסיידין בענין זה שהוא דרך גדולה ומעלה, ובסיוד וכיור כזה שאין לו שום תקנה אפי' ע"י שיור אמה, והיינו דלא קתני בהאי מתניתא שום תקנתא, וזהו שכתב רבינו שאין בונין לעולם בנין מסוייד ומכויר כבנין המלכים, ומדקאמר לעולם משמע שאין לו שום תקנה, ובאין תרי ברייתות, סובר רבינו דלא פליגי אהדדי, אלא חדא ברייתא תנא תקנתא חדא, ואידך תני אידך תקנתא, ותקנתא דשיור אמה הרי כתב אותה בהדיא, ותקנתא דעירוב חול ותבן לא איצטריך למיתני, דאין בונין מסוייד לחודיה משמע בלא עירוב דבר אחר.

וכאמור, השו"ע העתיק לשון הרמב"ם, ועיין במשנה ברורה (שם ס"ק א') שכתב לבאר שיטת הרמב"ם כפי הביאור השני של הכסף משנה, שסיוד שעושים המלכים, שאינם טחין בטיט תחילה, הוא אסור לעולם ואין בו תקנה של שיור ד' אמות, אך ע"ש שסיים שהמנהג כדעת הטור, שגם אם סדים בסיד ומציירים, מהני שיור אמה על אמה.

ה. והנה בדברי הפוסקים האחרונים [קיצור שו"ע (סימן קכ"ו) וערוך השלחן (בסימן תק"ס) ובמשנה ברורה (שם ס"ק ב')] מבואר כי בזמננו רבים לא נוהגים לשייר אמה על אמה זכר לחורבן.

וכתבו הערוך השלחן (שם) והמשנה ברורה (שם) ללמד עליהם זכות על פי דברי הברייתא השניה הנ"ל, שאם עירב בו חול מותר, וז"ל ערוך השלחן, ולפי זה יש ללמד זכות על רוב ישראל שאין נזהרים עתה בדין זה לשייר אמה על אמה, לפי שידוע שעתה מערבין בהסיד הרבה חול, כמעט מחצה על מחצה, ואם כן מדינא אין צריך שיור כלל.

אולם המשנה ברורה תמה על זה, שהרי מלבנין הבתים בסיד לבד, ואפשר דדוקא במיני סיד הנקרא גופ"ש שהוא לבן ביותר אסור [ללא שיור אמה על אמה], משא"כ סיד שלנו, אך כל זה דוחק, [ובפרט שבזמננו אנו, הסיד הוא יפה, והכנסת חול ותבן, אינו פוגם יופי הבית, א"כ לכאורה אין לזה את ההיתר המוזכר בברייתא השניה שבגמרא במסכת בבא בתרא שם], וצ"ע על מה נוהגים היתר, [אם כי יעויין בדבריו שתמה מדוע השו"ע לא הזכיר דין זה להלכה]. ועיין בפסקי תשובות (שם אות א') עוד לימודי זכות, כי גרים בין האומות שמקפידים על שלימות הבתים, או שהסיד שלנו נוזלי ואינו דומה לסיד שהיה בימיהם, [וע"ש (באות ה') שכתב שאף בזמננו שנוהגים בעלי מלאכה לערבב סיד בטית, והטיח הוא כמעט לבן כמו הסיד, אעפ"כ אין צריך לגרר הטיח, ולא כמו שכתבנו לעיל בדברי המשנה ברורה], וכן ע"ש (באות א') במה שהביא בשם רבי עקיבא יוסף שלזינגר [המוזכר לעיל], שבמקומות בירושלים שרואים את החורבן בעיניים, אין צריך לשייר אמה על אמה, כנ"ל.

ועיין בכף החיים (שם ס"ק י"א) שכתב סגולה בדוקה שאותו הבית שמשיירים בו זכר לחורבן נכון עד עולם וכל הדרים בו.

וכן כתב הרה"ג בנימין מנדלסון אב"ד קוממיות, בזכרוני שאיתא בשם החתם סופר ותלמידיו שבכיה על חורבן בית המקדש סגולה לבנים טובים (אגרות הר"ב עמוד קמה').

ו. זכר לחורבן בצביעת אמה על אמה בצבע שחור או בציורים ותמונות:

הלבוש (בסימן תק"ס) והשל"ה (במסכת תענית פרק נר מצוה אות י"ב) צווחו נגד המנהג שכנראה היה רווח בימיהם לעשות צורות שחורות מרובעות אמה על אמה, וכותבים על גבה זכר לחורבן, שהוא מנהג שחוק והיתול, כי אדרבה, השיחור זה אינו מגנה את הבנין, אבל מייפתו ומשמח הלב כשאר הציורים הנאים, וחז"ל אמרו משייר בו אמה על אמה, כלומר שמניחו שם מקולקל ובלתי מתוקן, כדי לגנות הבנין ולשבר לבו, שמתוך כך יזכור החורבן בשברון לב, ולא שייפהו ויזכור מתוך שמחת לב עכ"ל הלבוש, וכדעתם הכריע לדינא החיי אדם (בכלל קל"ג).

אולם בכף החיים (שם ס"ק ח') רצה לפשר בין הדעות, וכתב בזה"ל, ואפשר דיש לחלק דצבע לחוד, ומראה שחור לחוד. דדווקא צבע הוי נוי, אבל מראה שחור הוה לכלוך בעלמא, שמלכלך הכותל במראה שחור, וזה לא הוי נוי.

ובשער הציון (שם ס"ק ח') הכריע שאף דהחיי אדם מחמיר גם בזה, מכל מקום נראה דאין למחות ביד המקילין, אחרי שהאליה רבא (בסימן תק"ס ס"ק ד') הביא בשם האגודה סמך להמקילין שעושין שחור המקום ההוא, ובערוך השלחן (בסימן תק"ס ס"ק ה') כתב בזה"ל, ואצלינו משחירים, וכיון דרגילים שזהו ההיכר לחורבן, מה לנו אם כה ואם כה.

ובשו"ת אגרות משה (או"ח חלק ג' סימן פ"ו) הוסיף כי יסודה של ההלכה להשאיר אמה על אמה אינו משום דמגרע היופי של הבית, אלא שהוא להיכר שיבינו שבשביל הזכר לחורבן נעשה זה, ולכן אף כשמשחירים ע"י צבע, כיון שהשחרות הוא סימן לאבלות, יש להקל.

ולענין תליית תמונות או ציורים הממחישים את חורבן ירושלים, או תליית תמונת הכותל המערבי, במקום לשייר אמה על אמה, או שתולה אותם בתוך האמה על אמה שייר, עיין בשו"ת אבני ישפה (או"ח חלק א' סימן קט"ז) שכתב לאסור, אולם יעויין בדבריו שכתב בשם המהרש"ם להביא סמך למנהג זה, וכן בפסקי תשובות (שם אות ד') שהביא מקורות למנהג זה.

ובספר ארחות רבנו הקהילות יעקב (חלק ב' בדיני זכר לחורבן) שכתב שמותר להסתיר את מקום האמה על אמה ברהיטים משום שהדין שהחדר צריך שיהיה לו אמה על אמה לא מסוייד, ולא אכפת לן שמטלטלים יסתירו אותו.

ולפי זה מסתבר שאין כל מניעה לשייר אמה על אמה, ולתלות בתוכה ציור או תמונה שיש בה מענייני החורבן [ולהלן יבוארו שורשי דינים אלו בסברא].

ז. דין הקונה בית בשיור אמה על אמה:

כאמור איתא בגמרא מסכת בבא בתרא (דף ס' ע"ב) לקח חצר מסויידת, מכויירת, מפויחת, הרי זו בחזקתה ע"ש, כלומר שרק הבונה בית יש לו חיוב לעשות זכר לחורבן, אך הקונה בית מגוי, או אפי' מיהודי, אינו

צריך להשאיר אמה על אמה, כי הבית בחזקתה, וכן נפסק להלכה בשו"ע (בסימן תק"ס סעיף ב') בזה"ל, והלוקח חצר מסוידת ומכירתה, הרי זו בחזקתה, ואין מחייבים אותו לקלוף בכתלים ע"כ. ומבאר המשנה ברורה (שם ס"ק ד') משום דתלינן שנעשה ביד עכו"ם ביד עכו"ם, ולקחה ישראל ממנו, ולכן אם ידוע שנעשה ביד ישראל באיסור, חייב לקלוף אמה על אמה. ואין כל האמור אלא כשהבית קיים, אבל אם נפל הבית, אפי' אם ידוע שבפעם הראשון הראשונה נבנה ע"י עכו"ם, כשחוזר ובונה אותה, צריך לשייר אמה על אמה (משנה ברורה שם ע"פ הגמרא שם). ומבואר שאם קנה בית שלא היה בו אמה על אמה, והבית עדיין קיים, לכו"ע אינו חייב לקלוף את הכתלים אף שעכשיו הוא מסוייד בסיד וצובע את הבית, כי רק בנפל הבית ובונה אותה מחדש חייב לשייר אמה על אמה, אבל לא כשהבית קיים, וכך נראה מסתימות כל הפוסקים, ודלא כמו שכתב הפרי מגדים (באשל אברהם שם ס"ק ד') שאף הדר בשכירות בבית עכו"ם, אי סד בכל שנה לעצמו או בגדי רקמה, י"ל שצריך לשייר, וצ"ב.

ח. דין השוכר בית בשיור אמה על אמה:

בשו"ע (בסימן תק"ס סעיף א') נפסקו להלכה דברי הגמרא בסוגיא במסכת בבא בתרא (דף ס' ע"ב), והלוקח חצר מסויידת ומכירתה [פירוש מצויירת], הרי זה בחזקתה, ואין מחייבים אותו לקלוף בכותלים. וכתב המשנה ברורה (שם ס"ק ד') בשם המגן אברהם, דתלינן שנעשה ביד עכו"ם ולקחה ישראל ממנו, ואם ידוע שנעשה ביד ישראל באיסור חייב לקלוף אמה על אמה. ודנו הפוסקים האם שוכר בית שבעליו מקפיד שלא ישיירו בו אמה על אמה, צריך לקלוף הסייד. דהנה ישנם חיובים שחלים רק על בעלי המקום וישנם חיובים שנוהגים על הדייר כדין מזוזה, ויש לדון בגדר תקנת חז"ל להותיר אמה שלא צבועה, האם הינה חיוב על הדייר או על בעלי המקום. בשו"ת מגדל השן (סימן ס"א) כתב שלא מוטל על השוכר דירה לקלף את הצבע, שחבירו עשה באיסור. והוסיף שהתקנה נועדה למשכיר בלבד כשדר בדירתו, ואין איסור על המשכיר כלל, שכן כצובע לא עושה לצורך עצמו, רק לצורך ריוח ממון, והוסיף שהשוכר רשאי לישוב בו כיון שלא נעשה באיסור, ובפרט, שיהיו הרבה יהודים שלא ירצו לדור בו אם יהיה בו זכר לחורבן ויכול להיות שישכירה איזה נכרי שזה ודאי נקרא עושה בהיתר.

וכן הקל האגרות משה (אור"ח חלק ג' סימן פ"ו) שרק בלוקח שהוא ביתו סובר המגן אברהם שחייב לקלוף בנעשה אצל המוכר לו באיסור, והוכיח זאת מכך שבלשון האיסור בשני הברייתות נאמר ביתו, לא יסוד אדם את ביתו בסיד, וסד אדם את ביתו ומשייר בו דבר מועט.

עוד הוסיף שאפשר להקל כשלא בנה בעצמו את הבית, שלא אסרו אף הדר בו אם לא בנאו בעצמו אלא לקח בית בנוי כמו שלא אסרו על הלוקח מעכו"ם, וממילא נמצא שהבונה למכור אף לישראל פטור מלהשאיר האמה בין המוכר הבונה בין הלוקח הדר בו ובין השוכר.

אך לא הסכים עם הסברא שכיון שקנה את הבית לצורך השכרתו והוא לצורך ריוח ממון והוא ענין משא ומתן רשאי להותירו כך ללא קילוף, כדי שיקפצו עליו קונים, איני רואה זה לטעם, דמה לנו אם היפוי הוא כדי שימכור בנקל וביוקר, או שהוא יפוי להנאתו מיפוי הבית שדירה נאה מרחיבה דעתו של אדם שהוא

עדיף להאדם מהנאת הממון, וגם אפשר שאדרבה כשישאר האמה יקפצו יותר קונים מאלו שירצו לחוש להאיסור.

אולם בשו"ת משנה הלכות (חלק ה' סימן ע"א) חלק על כך וסבר שאף אם משכיר את דירתו מחוייב להותיר אמה לא צבועה, והביא את דברי הריטב"א במסכת בבא בתרא (שם) שביאר את הדין שפטור לוקח מלקלף את הצבע בזה"ל, הרי זו בחזקתה היינו מפני שתולין שנבנית בהיתר, ואפילו ידענו ודאי שעשאו ישראל לאחר החורבן דאמרינן שמא עירב בו חול או תבן, ואפ"ה קתני סיפא שאינו חוזר ובונה אותה מאותו סיד עצמו, מבואר מדברי הריטב"א שתולים שהישראל בנאו באופן של צד היתר, היינו שעירב בו חול או תבן, אבל בלאו הכי הוא בחזקת איסור, וחייב לקלף.

ותמה על סברת מגדל השן, שכן מדוע לא אמרו שהמשכיר פטור מלהשאיר אמה משום שהוא נועד להשכרה ולא למגורים בביתו, על כרחך, שאין יסוד להיתר זה, שכן השכרת הנכס לא מבטלת את בעלותו עליו, והוא חייב לעשות זכר לחורבן, ופשוט דבשביל ריוח ממון אין להתיר לעבור על איסור אפילו בשב ואל תעשה ולגרום איסור להקונה שיצטרך ג"כ לקלף ולא יקלף, ואדרבה אם יהיו יהודים שלא ידורו בו כשיהיה זכר לחורבן לא ישכיר להם.

והביא מהרדב"ז (חלק א' סימן קמ"ה) שמי שהוא בין הגויים ואינו מוצא לאכול, ולא מוצא מזון כשר אלא ביוקר רב, מחויב ליתן כל ממונו ואפילו היכא דאיכא איסורין דרבנן.

וכן הוא בחות יאיר (בסימן קפ"ג) שאפילו באיסור דרבנן צריך לפזר כל ממונו, (ועיין בשו"ע באו"ח סימן תרנ"ו ברמ"א ובמגן אברהם ובשו"ע יו"ד סימן קנ"ז וסימן רל"ב).

אולם לימד זכות על שנהגו להקל בדין זה, שסמכו על כך שהבתים שלנו נעשים מעורבים עם חול ותבן, וכמעט ליכא מי שמצייר רק בסיד לבן, אבל נקט שהירא לדבר ה' יש לו לעשות זכר לחורבן.

מצאנו א"כ מחלוקת בגדר התקנה אם חייבו בעל הבית לעשות זכר כשמבקש להשכיר את ביתו.

וכן בשו"ת אבני ישפה (שם או"ח חלק א' סימן קט"ז) נקט, שמכיון והמשכיר עבר על איסור שלא שייר אמה על אמה, על כן צריך השוכר לקלף הסיד, כדין הלוקח בית חדש שצריך לקלף, אך אם המשכיר מקפיד על כך, נראה שפטור, כי אין לקלקל בית שאינו שלו, וגם אם המשכיר מרשה לו אלא שמחייבו לצבוע המקום כשיצא מהדירה, יש מקום להקל ולפטור, יעו"ש, וכן עיין סיכום דינים אלו בספר פסקי תשובות (שם אות ג). ואולי י"ל שאם שוכר תקופה ארוכה, ומתנהג כבעלי הדירה בכל הקשור לתחזוקה ואף קולף וצובע כרצונו, יהא חייב להשאיר אמה על אמה ולעשות זכר לחורבן, ולגלות שביתו אינו שלם, אולם הדר לפרק זמן קצוב וקצר, ולא נוהג במקום כביתו שלו, הוי לי ככל אורח שפטור מלעשות זכר לחורבן.

ט. מקומות המחוייבים בשירור אמה על אמה:

וכן מצאנו שנחלקו הפוסקים בדין מקומות המחוייבים שירור אמה על אמה, דהנה הביאור הלכה (סימן תק"ס סעיף א' ד"ה שאין) פסק כדברי המגן אברהם והפרי מגדים שאין חיוב שירור אמה על אמה בבתי כנסת ובתי מדרש.

ובשו"ת נהרות איתן (להגר"א רובין, חלק א' סימן נ"ג) הביא את דברי המנחת אלעזר, שביאר את כוונת המגן אברהם, שחיוב זכר לחורבן הוא רק בבנין של חול ולא בבית כנסת ובית מדרש שהוא בנין של מצוה.

ולפי זה יוצא כי במבנים ציבוריים שאינם בנין של מצוה, [כגון בתי ספר, אולמי שמחות] יש חיוב לשייר אמה על אמה, לעומת ישיבות ותלמודי תורה, שהם בנין של מצוה, שאין חיוב לשייר זכר לחורבן. ברם לדעת הרב רובין, עיקר טעמו של המגן אברהם, לחייב באמה על אמה רק ביתו שדרך לדור בו, ולאפוקי בית הכנסת שאין דרים בו, [ולפי זה בכל מבנה שדרים בו יש חיוב, לרבות מבני ציבור כפנימיות וכי"ב], והיכן שלא דרים, אין חיוב שיור אמה על אמה [ולפי הגדרה זו יוצא כי במחסנים, חנויות ומשרדים שאין דרים בהם, אין חיוב שיור זכר לחורבן, [ועיין במה שכתב בפסקי תשובות (שם אות ז' ובהערה 37), וכן עיין בספר נהרות איתן (שם) במה שכתב בנידון חיוב זכר לחורבן בבתי מלון].

י. גדר חיוב השיור זכר לחורבן:

ובביאור כל המחלוקות דלעיל, י"ל שתלוי בעיקר חיוב השיור זכר לחורבן, דהנה יש לחקור, האם גדר התקנה לשייר אמה על אמה בזמן הבניה בשעת הסיוד, כדי שלא תהיה שמחתו שלמה, דמסתבר, שהחיוב הינו על בעלי הדירה שלא יהיה משכנם מושלם וגמור כל עוד בית התלפיות אינו עומד בתפארתו, כפי שבהמשך הברייתא בבבא בתרא (שם) כתבו שאין לעשות סעודה מושלמת, ולפי זה לא מוטל על האורח במלון או בבית חבירו לקלוף, או שגדר החיוב שתהיה בביתו מזכרת תמידית לחורבן בית המקדש.

ואפשר שבזה יש לתלות את ארבעה מחלוקות הפוסקים בדינים שנתבארו לעיל, וכדלהלן:

[א] לדעת המקילים בצביעה בצבע שחור, אין חיוב לפגום בבית, אלא צריך שתהיה בביתו מזכרת תמידית לחורבן, ולכן די במזכרת בצבע שחור זכר לחורבן, ברם אם החיוב הוא לעשות פגם בבית בזמן הבניה כדי שלא תהיה שמחתו שלמה, זהו רק כשלא סד את ביתו בסיד, ולא כשמשייר צבע שחור, [אלא אם כן שייר צבע שחור שפוגם ממש בבית].

וכן הסתרת אמה על אמה ברהיטים מותרת רק אם החיוב הוא לפגום בבנין, ולא אם צריך שתהיה מזכרת תמידית.

[ב] הקונה בית ומסייד אותה בסיד, לדעת רוב הפוסקים פטור מלשייר אמה על אמה, כי רק בבונה בית, תקנו חז"ל לשייר אמה על אמה בשעת הסיוד, כדי שלא תהיה שמחתו שלמה, משא"כ היכא שקונה בית. [ג] שוכר חייב רק אם התקנה שתהיה בביתו מזכרת תמידית לחורבן, אך אם החיוב בזמן הבניה בשעת הסיוד כדי שלא תהיה שמחתו שלמה, רק המשכיר חייב בזה.

[ד] אם התקנה היא שלא תהיה שמחתו שלמה בזמן הבנין, זה שייך רק בנין פרטי ולא בבתי כנסת ושאר מבני ציבור.

יא. אופן עשיית זכר לחורבן למעשה:

מקום החיוב בבית: בשערי תשובה (בריש סימן תק"ס) הביא בשם ליקוטי מהרי"ל שצריך זכר לחורבן בכל חדר מחדרי הדירה, ברם השאילת יעבץ (חלק א' סימן ס"ט) כתב שאינו צריך אלא בחדר אחד, ומ"מ כתב כי כשהוסף עוד חדר, שייר בו חלק מהקיר ללא סיוד, אך לא בשיעור אמה על אמה.

מקום השיור כנגד הפתח: המשנה ברורה (שם ס"ק ג') הביא מדברי השערי תשובה (שם) שישיר נוכח הפתח כדי שיראה מיד שיכנס בפתח, מיהו עיין בדברי כף החיים (שם ס"ק י') ובפסקי תשובות (שם אות ב') מה יעשה כשאינו יכול לשייר נוכח הפתח.

השיעור בריבוע בדווקא או גם בצורת מלבן: בשערי תשובה (שם) הביא בשם הפנים מאירות שצריך לשייר מרובע, אך כשאין די מקום נוכח הפתח, כתב בפסקי תשובות (שם אות ב') שעדיף לשייר בצורת מלבן מאשר שלא כנגד הפתח.

שיעור אמה על אמה למעשה לפי מידות זמנינו: עיין בפסקי תשובות (שם אות ב') שכתב שלפי החזו"א הוא נ"ח ס"מ על נ"ח ס"מ, ואילו לפי הגר"ח נאה השיעור הוא מ"ח ס"מ על מ"ח ס"מ.

דין טפטים לענין זכר לחורבן: בשו"ת אבנה ישפה (אר"ח חלק א' סימן קט"ז ענף ג') כתב להוכיח מדברי הפרי מגדים (אשל אברהם סימן תק"ס ס"ק ד') שגם בטפטים צריך להניח אמה על אמה מול הפתח, מול הפתח, דהוי כציור או סיד, וכמו שכתב המגן אברהם (בס"ק ג') שגם התולה בגדי רקמה סביב הכתלים, ישיר אמה על אמה. אלא שהוסיף, דהיינו דוקא אם כל המקום שכנגד הפתח מכוסה בטפטים, אך אם רק חלק ממנו מכוסה בטפטים, וחלק ממנו מכוסה בסיד, הרי יכול להניח את האמה על אמה במקום הסיד, ולא יצטרך דוקא להניח במקום הטפטים.

ועיין בספר פסי תשובות (שם אות ה') שכתב שלא די בזה להשאיר אמה על אמה בלי להדביק הטפט, אלא חייבים לקלוף גם הסיד שבאותו מקום.

וכן ה"ה אלו שצובעים בצבע מיני דוגמאות שונות על הסיד, שאין די שמשאירים אמה על אמה ללא דוגמא, אלא חייבים לקלוף הסיד.

דין שיור בסעודה:

א. ע"פ הגמרא במסכת בבא בתרא (דף ס' ע"ב) הנ"ל, פסק השו"ע (בסימן תק"ס סעיף ב') בזה"ל, וכן התקינו שהעורך שלחן לעשות סעודה לאורחים, מחסר ממנו מעט ומניח מקום פנוי בלא קערה מן הקערות הראויות לתת שם עכ"ל.

ועיין במשנה ברורה (בסימן תע"ב ס"ק ו') שכתב שבכל השנה יש למעט גם מלהשתמש בכלים נאים זכר לחורבן ביהמ"ק, מלבד ליל פסח שיש להרבות בכלים נאים דרך חירות.

ומבואר שאף בשבת ויו"ט רגיל, שאינו פסח, יש למעט בכלים נאים, מיהו לגבי להחסיר מעט מהתבשיל, כתב המשנה ברורה (בסימן תק"ס ס"ק ה') שאף שבסעודת מצוה כגון מילה וחתונה יש להחסיר, מ"מ בסעודת שבת ויו"ט אין להחסיר שום דבר.

ועיין בשו"ת שבט הלוי (חלק י' סימן פ"ה) שאף בסעודה רגילה שבימת החול, אין צריך להחסיר תבשיל זכר לחורבן, משום שכל הלכה הזאת נאמרה רק על סעודות גדולות שדרך העולם להרבות במינים של מאכלים בכל מה שאפשר, ודייק זאת מלשון השו"ע (שם) שכתב כשעושה סעודה לאורחים, שזו סעודה לרבים לכבוד ולשמחה, ולכן סעודה שעושה אדם לבניו הסמוכים על שולחנו, אינה בכלל דין זה.

ב. ועיין במשנה ברורה (בסימן תק"ס ס"ק ז') שהביא מחלוקת הפוסקים בדין שיור בסעודה, האם צריך להניח מקום גם פנוי בשלחן להיכר, או דסגי במה שמחסר תבשיל אחד מהשלחן, אף אם לא מניח מקום ריק בשלחן.

וכתב הביאור הלכה (שם ד"ה וכן התקינו) וצ"ע שכל זה אין נוהגים כלל עכ"ל, וכתב הכף החיים (שם ס"ק י"ח) שהטעם שהיום לא מקפידים, משום שרק בזמניהם שהיה להם סדר בתבשילים שמביאים לפני האורחים, א"כ כשהיה חסר תבשיל אחד, היה ניכר שהוא זכר לחורבן, אבל בזמננו שאין סדר קבוע, אלא כל אחד מביא כפי יכולתו, א"כ כשמחסר תבשיל אחד, אין בזה זכר לחורבן, ולכן לא נהגו. וכתב הכף החיים (שם) שמ"מ נראה שיניח מקום פנוי על השלחן בלי קערה, כדי שיהיה היכר קצת, ויכון עליו שהוא זכר לחורבן.

ג. וכאמור לעיל, אף שבשו"ת רבי עקיבא יוסף שליזנר (אר"ח חלק ב' סימן שס"ז עמוד שעח') הביא בשם מדרש תלפיות שנזכר שם כשבונה בחו"ל ישייר, ודווקא שם בכדי להזכירו לעלות לציון ולהזכיר את ירושלים על ראש שמחתו, אולם הדרים וגרים בארץ אינם צריכים זכר, ואין דין זה נוהג בארץ ע"ש, מ"מ גזירה זו להחסיר דבר בסעודה, לכו"ע נוהגות בכל מקום, רק תקנת לא לסייד אמה בביתו כנגד הפתח ס"ל שתוקנה ליושבי חו"ל בלבד.

דין שיור בתכשיטי הנשים:

א. ע"פ הגמרא במסכת בבא בתרא (דף ס' ע"ב) הנ"ל, פסק השו"ע (בסימן תק"ס סעיף ב') בזה"ל, כשהאשה עושה תכשיטי הכסף והזהב, משיירה מין ממיני התכשיט שנוהגת בהם, כדי שלא יהיה תכשיט שלם עכ"ל. ועיין בשל"ה (במסכת תענית פרק נר מצוה אות י"ג) שכתב כמה קשה לו בראותו הנשים במלבושיהן ותכשיטיהן שמתקשטות במילוי, כאילו היה בית המקדש קיים, ועברי אדרבנן, וגם גורמים הרבה רעות מהאומות המתקנאים, והחרדים והצנועים, מושכים את ידיהם ע"כ. וכתב הכף החיים (שם ס"ק כ') לבאר כוונתו מה שכתב שהחרדים מושכים ידיהם, דהיינו שאין נראים בפני העכו"ם בתכשיטי זהב, ואפשר שזה נרמז בפסוק כל כבודה בת מלך פנימה, ממשבצות זהב לבושה, ר"ל, כבוד בת מלך, אשה הצנועה פנימה, ושם תלבש משבצות זהב ולבושים מכובדים.

ב. וכתב התורת חיים במסכת בבא בתרא (דף ס' ע"ב ד"ה אלא כך אמרו חכמים סד אדם את ביתו בסיד ומשייר וכו') דהא דקתני בגמרא עושה אשה כל תכשיטיה, כלומר כל מיני מלבושים ותכשיטים, דמלבושים בכלל תכשיטיה הן, ולפי שאין דרך האנשים להרבות בקישוטי בגדים כמו נשים, לכך נקט עושה אשה, לרבותא דאפילו אשה שדרכה להרבות בקישוטי בגדים יכולה לעשות הכל, רק שתשייר דבר מועט. והמגן אברהם (בסימן תק"ס ס"ק ו') ביאר דין זה, שעל האשה ליזהר לא להתקשט בכל התכשיטים שיש לה בפעם אחת, אלא תחסיר אחד מהם ע"ש, וכתב הלבושי שרד, שבכל פעם תשייר תכשיט אחד, שיהיה ניכר דמשום זכר לחורבן עושה זאת, דאל"כ יאמרו שאלו הם כל תכשיטיה.

ועיין בכף החיים (שם ס"ק ט"ז) שנחלקו הפוסקים האם דין זה של שיור בתכשיטי הנשים הוא גם בשבת ויו"ט או לא, דעת המור וקציעה שאף בשבת ויו"ט צריך לשייר, ואילו דעת החיד"א שבשבת ויו"ט אין לעשות שום היכר זכר לחורבן.

ג. וכאמור לעיל, אף שבשו"ת רבי עקיבא יוסף שליזנגר (אר"ח חלק ב' סימן שס"ז עמוד שעח') הביא בשם מדרש תלפיות שנזכר שם כשבונה בחו"ל ישייר, ודווקא שם בכדי להזכירו לעלות לציון ולהזכיר את ירושלים על ראש שמחתו, אולם הדרים וגרים בארץ אינם צריכים זכר, ואין דין זה נוהג בארץ ע"ש, מ"מ גזירה זו להחסיר בתכשיטים, לכו"ע נוהגות בכל מקום, רק תקנת לא לסייד אמה בביתו כנגד הפתח ס"ל שתוקנה ליושבי חו"ל בלבד.

דין שירה בזמן הזה:

א. תנן במסכת סוטה (בדף מ"ח ע"א) משבטלה סנהדרין בטל השיר מבית המשתאות, שנאמר (ישעיהו פרק כ"ד פסוק ט') בְּשִׁיר לֹא יִשְׁתּוּ יַיִן, יִמַר שֹׁכֵר לְשִׁתּוֹ.

ובגמרא (שם) אמר רב, אודנא דשמעא זימרא [אוזן ששמעה קול זמר בזמן הזה], תעקר. אמר רבא, זמרא בביתא, חורבא בסיפא, [סופו להחרב], שנאמר קול ישורר בחלון, חרב בסף, [יהיה החורבן ניכר בסף הבית], כי ארזה ערה, [ומבארין] מאי כי ארזה ערה, אמר רב יצחק, [וכי] בית המסובך [המסוכך] בארזים, עיר הוא, [וכי הוא חזק כעיר שלא יוכל להחרב], אלא, אפילו בית המסובך בארזים מתרועע, [ואף הוא יחרב].

אמר רב הונא, זמרא דנגדי, [ששרים מושכי הספינות בחבלים, ועושים כן כדי לזרזם במלאכתם הקשה, וזמרא] דבקר [שמזמרים האיכרים בשעה שחורשים, כדי לכוון את השוורים לתלמיהם, שהולכים לעבר קול השיר הערב עליהם, ולכן זמר מסוג זה] שרי, [אבל זמר] דגרדאי, [אורגי בגדים ששרים במלאכתם] אסיר [שמטרתו לשחוק בלבד].

ובמסכת גיטין (דף ז' ע"א) איתא, דשלחו ליה מכתב למר עוקבא, [ושאלו] זמרא, [שנוהגים לשורר בבתי המשתאות] מנא לן דאסור [מאז חורבן בית המקדש], שרטט [מר עוקבא על הנייר], וכתב להם [פסוק בהושע פרק ט' פסוק א'] אֶל תִּשְׁמַח יִשְׂרָאֵל אֶל גֵּיל כְּעַמִּים. [ושואלת הגמרא] ולישלח להו מהכא, [מפסוק זה] בשיר לא ישתו יין, ימר [יהיה מר] שכר לשותיו, [ומשיבה הגמרא] אי מההוא, הוה אמינא הני מילי זימרא דמנא [נגינה בכלי, כגון כינור] אסורה, אבל דפומא, [שירה בפה] שרי, קא משמע לן, [לכן שלח את הפסוק, אל תשמח ישראל וכו', להשמיענו, שכל זימרה שאינה של מצוה נאסרה, ואפילו בפה].

וכן איתא בירושלמי במסכת סוטה (פרק ט' הלכה י"ב) אמר רב חסדא, בראשונה היתה אימת סנהדרין עליהם, ולא היו אומרים דברי נבלה בשיר, אבל עכשיו שאין אימת סנהדרין עליהם, הם אומרים דברי נבלה בשיר, בראשונה לא היו נפרעים אלא מאותו האיש בלבד, אבל עכשיו נפרעים ממנו וממשפחתו.

נראה מדברי הירושלמי כי האיסור לשיר נובע מחמת החשש לשירת דברי נבלה בעקבות ביטול הסנהדרין, ולפי זה, יש לאסור גם שירה בפה, ואפילו שלא בבתי המשתאות.

ובגמרא במסכת חגיגה (דף י"ד ע"ב) איתא שאחר [אלישע בן אבויה רבו של רבי מאיר] קיצץ בנטיעות, [קלקל ועיות כשנכנס לפרדס ומקצץ הנטיעות, ולפי שדימה אותן בתחילת הדברים לנכנס לפרדס, נקט הלשון קיצץ בנטיעות], ולהלן (בדף ט"ו ע"ב) מפרשת הגמרא, אחר מאי, [מה טינא היתה בלבו שבא לידי כך ולא הגינה תורתו עליו, ומשני], זמר יווני

לא פסק מפומיה ע"כ, ופרש"י (שם ד"ה זמר יונו) והיה לו להניח מלשיר בשל חורבן הבית כדכתיב, בשיר אל ישתו יין ע"כ.

ב. ולכאורה קשה, דהרי איסור זה דשירה, זה משנה מפורשת במסכת סוטה כנ"ל, וא"כ למה במסכת גיטין שאלו את מר עוקבא זמרא מנ"ל, ועוד יש להבין, שהרי במשנה במסכת סוטה ובירושלמי, מבואר דהטעם דבטל השיר, הוא משום דבטלה הסנהדרין, והתחילו לומר דברי נבלה בשיר, ולא היה אימת סנהדרין עליהם, ואילו במסכת עבודה זרה (דף ח' ע"ב) איתא ארבעים שנה עד שלא חרב הבית, גלתה סנהדרין [ממקומה בלשכת הגזית בבית המקדש], וישבה לה בחנות [בהר הבית], ובגמרא במסכת ראש השנה (דף ל"א ע"א) איתא דגלתה סנהדרין עשר מסעות, מלשכת הגזית לחנות, מחנות לירושלים [חוץ להר הבית], מירושלים ליבנה, מיבנה לאושא וכו', ומבית שערים לציפורי, מציפורי לטבריה וכו' ע"ש, ופרש"י (שם ע"ב ד"ה בית שערים) כולן בימי רבי הו, כדאמרינן (סנהדרין דף ל"ב ע"ב) אחרי רבי לבית שערים, ושוב כשחלה הוליכוהו לציפורי, כדאמרינן בכתובות (דף ק"ג ע"ב) ובטבריה היה בימי אנטונינוס ע"כ.

וקשה, שהרי רבי נולד הרבה זמן [נב' שנה] לאחר החורבן, ולפי זה קשה, שהרי בגמרא במסכת גיטין ובמסכת חגיגה הנ"ל מבואר דהטעם דבטל השיר, הוא משום חורבן הבית, וא"כ קשה ממה נפשך, אם נאמר דמשלגתה סנהדרין חשוב כאילו בטלה סנהדרין, א"כ מ' שנה קודם החורבן כבר היה אסור לשמוע שיר, דהרי הגלות התחיל מ' שנה קודם החורבן, ואם נאמר דהגלות לא הוי כבטלה סנהדרין, א"כ עד נ"ב שנה אחר החורבן לא נאסר לשמוע כלי שיר, ונמצא ששני הסברות סותרות זו את זו.

ואפשר לומר שהיה ב' גזירות, אחד על כלי שיר, ואחד על שירה בפה, והיינו, דמשבטלה הסנהדרין, דהיינו משהתחיל הגלות, שכבר לא היה אימת הסנהדרין עליהם, והתחילו לומר דברי נבלה שיר, בטלה כלי שיר, ואילו בחורבן הבית היה הגזירה על השירה בפה, וזה מה ששאלו את מר עוקבא, זמרה בפה מנא לך, וענה להם אל תשמח ישראל אל גיל כעמים, ולא רצה להביא את הפסוק בשיר אל ישתו יין, שהרי זה הביא התנא על כלי שיר כשבטלה הסנהדרין, ואתי שפיר דשאלו את מר עוקבא, כיון דהם שאלו על שירה בפה, ואילו במשנה במסכת סוטה מיירי על כלי שיר.

אלא דלפי זה קשה מה שפרש"י במסכת חגיגה (דף ט"ו ע"ב ד"ה זמר), בזה"ל, והיה לו [לאחר] להניח מפני חורבן הבית, דכתיב בשיר לא ישתו יין ע"כ, ולכאורה להאמור, היה לו להביא את הפסוק אל תשמח ישראל, שזה הפסוק נאמר על שירה בפה, דאסרו מחורבן הבית, ולא הפסוק בשיר אל ישתו יין, דפסוק זה קאי על כלי שיר, ומאז שגלתה הסנהדרין.

ג. עכ"פ מבואר מהגמרא במסכת גיטין, דאיסור זמרא [שירה], הוא לא רק בכלי נגינה, אלא גם בפה בלבד, ודנו הפוסקים האם שירה בפה אסורה גם שלא בבתי המשתאות.

לדעת רש"י במסכת גיטין (שם ד"ה זמרא) איסור זה הוא רק בבתי המשתאות, כלומר בלי יין מותר, ובתוספות שם (ד"ה זמרא) הביאו לכך ראיה, אך הוסיפו כי בשירה הגורמת לתענוג רב, כמבואר בירושלמי שכאשר הריש גלותא היה שוכב לישון וקם מהשינה היו מזמרים לפניו, יש להחמיר גם שלא בבתי המשתאות.

אך רבינו האי גאון, כתב בתשובה (תשובות הגאונים, הרכבי סימן ס', מובא בשו"ת יחיה דעת חלק א' סימן מ"ה) כתב בזה"ל, מנהג כל ישראל בבתי משתאות סתם, וכל שכן בית חתן וכלה, שמשמחין בקולות שלשמחה ואומרים דברי שירות ותושבחות לפני הקדוש ברוך הוא וזוכרין אותותיו וחסדיו עם ישראל מקדם, וקיווי גלוי מלכותו והבטחותיו הטובים ובשורות נחמות שבישרו הנביאים את ישראל ופיוטין הרבה על אילו הדברים וכיוצא בהן בקול נגינות, ובבתי חתנים וכלות שמחות וזכר חופות וברכות להצליחם ולהכשירם, ואין אדם בעולם מישראל נמנע מכל אלה. אבל זמרא דאסר מר עוקבא דברים שאינן כסדר הזה, אלא נגינות שלאהבת אדם לחברו ולשבח יפה ביפיו ולקלס גיבור בגבורתו וכיוצא בזאת, כגון שלישמעאלים הללו שנקראין אשעאר אלגזל, לא מיבעיא במנא דאסיר, אלא אפילו בפומא בלחוד אסיר וכו', ודאמרינן במסכת סוטה (דף מ"ח ע"א) רב הונא אסר ומארא רב חסדא זלזיל ביה, לא על שירות של ישראל אמרו, אלא על דברי הגוים, ואמרינן (שם) אמר רב הונא זמר ניגדי ובקרי שרי זמר גילדאיי אסיר, וזה הזמר שאומרים מושכי הספינות שהן ניגדי זמר רועי בקר דאינון בקרי אינון אינון משירות שלישראל, ואף על פי כן התירו רב הונא, שחקר וראה כי לא היו בו דברי גידופין ולא דברים מכוערין, ויש בו עזרה ומסעד למושכין ולרועין, אבל זמר שלבורסיים, חקר כי היו בו דברים מכוערין ואסרו וכו' ע"כ.

וכן כתבו הר"ף במסכת ברכות (דף כ"א ע"ב מדפי הר"ף) והרא"ש במסכת ברכות (פרק אין עומדין סימן א') בשם רב האי גאון.

וכן כתב המאירי במסכת גיטין (דף ז' ע"א ד"ה כל מיני) וז"ל, כל מיני זמר העשוין לשמחת הוללות ושלא לכוין בהם לשבח הבורא יתברך או לצד מצוה אלא דרך קלות ראש ותענוג במיני מאכל ומשתה, אסור לשמעו ולהשתעשע בו, בין שנעשה הזמר בכלי בין שירה על פה, וכל שכן במקום שהנשים מצויות שם והדבר בא לידי הרגל עבירה, ומכל מקום כל שיש בו שבח ותהלה לשם, כגון מיני פיוטים ומזמורים מותר אף בבית חתנים ומשתאות, וכן הדין לשמח חתן וכלה שכל שאין בו צד פריצות, מותר, ואין לו לדיין באלו אלא מה שעניו רואות לפי מקומם ושעתם, ואף המקראות מלמדים, שלא נאמר אלא דרך פריצות, והוא שאמר כעמים כלומר, כמנהג העמים, וכן בשיר לא ישתו יין, שכל אלו דרך פריצות וקלות ראש, ובמסכת סוטה (דף מ"ח ע"א) נראה כן בהדיא ע"כ.

וכן הר"ן במסכת גיטין (שם ד"ה זמרא מנא לן) מביא שיטת רש"י ותוס', וכתב בזה"ל, ומ"מ כתבו הגאונים שאינו אסור אלא כגון נגינות של אהבת אדם לחבירו ולשבח יפה ביפיו, אבל שירות ותשבחות וזכרון חסדיו של הקדוש ברוך הוא, שרי, ומשמע נמי בשיר של מצוה שרי כשיר של חופה הנעשה לשמח חתן וכלה. מבואר מכל האמור, דס"ל להני רבוותא דבמקום שיש שבח לקב"ה, מותר לשיר אף בכלי שיר, ולא שייך לזה הטעם דנבלה, ואפשר דרש"י ותוס' דסתמו ולא חילקו בין שירים ותשבחות לקב"ה לבין שירי אהבה בין אדם לחבירו, משמע דפליגי על הגאונים, וס"ל דאסור אף לשיר שירים ותשבחות על היין.

ד. והנה בדברי הרמב"ם בהלכות תעניות (פרק ה' הלכה י"ד) משמע כי איסור השירה אינו תלוי בהכרח בחשש להוללות ופריצות, אלא זהו איסור הנובע מהנהגות האבלות על חורבן בית המקדש, שכתב בזה"ל, וכן גזרו שלא לנגן בכלי שיר וכל מיני זמר, וכל משמיעי קול של שיר אסור לשמוח בהן, ואסור לשמען מפני החורבן, ואפילו שירה בפה על היין אסורה.

מבואר דס"ל לרמב"ם דשירה בפה אסור רק על היין, ואילו בכלי שיר אסור אף בלי יין, וכאמור הטעם הוא משום אבלות על חורבן ביהמ"ק.

אלא שיש לעיין, שהרי הרמב"ם בתשובה (סימן רכ"ד) בתשובה לשאלה שנשאל מארם צובא, האם מותר לשמוע שירה עם שירי האזור הערביים וזמר, השיב בזה"ל, שעצם הזמר והניגונים כלם אסורים, אפילו אין אומרים עליהם מילים כלל, לאומרם ז"ל אודנא דשמעא זמרא תעקר, וכבר ביאר התלמוד שאין הבדל בין שמיעת הזמר או ניגון על מיתרים או השמעת הנעימות בלא [מילים], אלא כל מה שמביא לידי שמחת הנפש והתרגשותה, הוא אסור, כמו שאמרו, וסמכו דבריהם אל איסור הנביא, [שאמר] אל תשמח ישראל אל גיל כעמים, וטעם זה [הדבר] ברור מאד, לפי שכוח תאוה זה צריך לכובשו ולמונעו ולמשוך ברסנו, ולא שיפעל ויחיה מתו ואין משגיחים באחד היוצא מן הכלל שמעטים כמותו, אשר [זה] מביאו לידי שמירת הנפש ומהירות התפעלות להשגת מושכל או כניעה לדברים האלהיים, לפי שדיני התורה לא נכתבו אלא לפי הרוב והרגיל, שדברו חכמים בהווה וכבר בארו לנו הנביאים זאת ואמרו בגנותם השימוש בכלי השיר על דרך הפולחן ע"י שמיעתם, וזה אומרם הפורטים על פי הנבל כדוד חשבו להם כלי שיר, וכבר ביארנו בפירוש אבות שאין הבדל בין הדיבורים העבריים לדיבורים הערביים, ואין זה אסור או מותר אלא לפי העניין הכלול באותם הדיבורים, ואליבא דאמת אסור לשמוע דבר טפשות, אפילו נאמר שלא בשירה, ואם מנגנים אותו על כלים, יש כאן שלשה איסורים, איסור שמיעת דבר טפשות ונבלות הפה, איסור שמיעת שירה, ר"ל זמרא בפומא, ואיסור שמיעת [כלי] מיתרים, ואם זה במקום שתיית יין, יש איסור רביעי וכו' ע"כ, מבואר מדבריו בתשובה שהאיסור הוא מחמת חשש שיבוא לידי נבלות, ולכן אף בלי כלי שירה אסור, וא"כ נמצאו דבריו סתרי אהדדי.

ועיין בטור (או"ח סימן תק"ס) שמביא שיטת רש"י ותוס', ומביא שיטת הרמב"ם, ואחרי שהביא שיטת הרמב"ם כתב בזה"ל, אבל הוא ביאר בתשובה שאלה, שאפי' בפה אסור, אף בלא משתה ע"כ, ונראה שנתכוון בזה לסתירת הרמב"ם.

ועיין בשדי חמד (בכללי הפוסקים סימן ה' אות י"ד) שמביא לשון הרדב"ז, וכתב שיש לסמוך על התשובה, שזה הוא הלכה למעשה וכו', ומסיים, ואם ידוע שבתשובה חזר בו ממה שכתב בחיבורו, נראה דנקטינן כמו שכתב בתשובה, כמו שכתב הרב כנסת הגדולה (בח"מ סימן ע"ב).

מיהו הב"ח על הטור (באו"ח שם), כתב לפרש את דברי הטור, שלא נתכוון לומר שהרמב"ם סותר את עצמו, אלא שמה שכתב הרמב"ם בתשובה הוא ביאור למה שכתב בחיבורו, ומה שכתוב במקרא בשיר לא ישתו יין, לאו דוקא, אלא אורחא דמילתא לשורר על היין, וכן מה שכתוב במשנה במסכת סוטה בטל שיר מבית המשתאות, לאו דוקא, אלא אפי' בלא משתה אסור, דעיקר קפידא הוא על השיר.

וכן כתב הרוקח (בהלכות תענית פרק ה' הלכה י"ד) שדעת הרמב"ם היא דאף שירה בפה שלא על היין, אסור, ומה שכתב ואפי' שירה בפה על היין, ר"ל דס"ד שעל היין יש להתיר יותר משום שכן דרך לשורר ולברך חברים, קמ"ל שאפ"ה אסור, וצ"ב.

ובכנסת הגדולה (סימן ת"ס) כתב ליישב סתירת הרמב"ם, שהרמב"ם הולך לסברת התוס' לגבי רגיל ושאינו רגיל, דבחיבורו דנקט דבפה מותר, מיירי במי שאינו רגיל בכך, ואילו בתשובה שכתב שאפי' בפה אסור, מיירי במי שהוא רגיל בכך.

ה. נמצא שיש לנו ד' שיטות:

שיטת הגאונים דמותר שירות ותשבחות להקב"ה אפי' על היין.

שיטת רש"י שרק בבית המשתה אסור, אבל בלא יין מותר שירה בפה.

שיטת התוס' שרק מי שרגיל בהם אסור, דהיינו לשכב ולקום בשירה אסור, אבל באופן אחר מותר שירה בפה.

שיטת הרמב"ם דבכל אופן אסור, בין בכלי ובין בפה, חוץ משירות ותשבחות שמותר אפי' על היין.

ו. למעשה, מצינו בדברי הפוסקים שלוש שיטות עיקריות באיסור שירה בזמן הזה.

[א] שיטת השו"ע (בסימן תק"ס סעיף ג') כשיטת הרמב"ם בחיבורו (שם): שירה בפה אסורה רק על היין, דהיינו שירה מתוך שמחה של שתיית יין, אך שירה בכלי זמר, אסורה אפילו שלא על היין. והאיסור הוא מפני חורבן בית המקדש.

[ב] שיטת הב"ח (שם) כהרמב"ם בתשובה (שם): החמיר יותר ממה שכתב בחיבורו, ואסר כל סוג של זמר, בין בפה ובין בכלי, בין על היין, בין שלא על היין, לרבות ניגון ללא מילים.

וכתב המשנה ברורה (בסימן תק"ס ס"ק י"ג) שהב"ח פסק כהרמב"ם בתשובה, דאפילו בלא יין גם כן אסור, דאמרינן בגמרא דוקא זמרא של מושכי הספינות או מושכי הבקרים שרי, שאינו אלא לזרזם במלאכתם, אבל דגרדאי אסור שהוא לשחוק בעלמא.

ומסיים המשנה ברורה, ועל כן נשים המזמרות בפה בעת מלאכתן יש למחות להן, ואם אינן שומעות מוטב שיהיו שוגגין, אמנם בשער הציון (שם ס"ק כ"ה) הוסיף, שאם מזמרות כדי לישן התינוק, שרי²³.

והמגן אברהם (שם ס"ק י') הוסיף, דנראה דאף שירות ותשבחות, לא שרי אלא אותם שירים שנתקנו על הסעודה, כגון בשבת, אבל פיוטים אחרים, אסור ע"ש, ומבואר דס"ל שאפי' אם יש בהם שבח להקב"ה, אסור.

ועיין באשל אברהם (שם) שכתב שהמגן אברהם אוסר אינו אלא מידת חסידות, כי מצד הדין מותר לשיר שירות ותשבחות אפי' על היין, ולא אסרו רק בקלות ראש.

[ג] שיטת הטור והרמ"א כשיטת רש"י והתוס': שירה בכלי זמר, שלא על היין, אסורה רק למי שרגיל בכך, ואילו שירה על היין אסורה לכל אדם ובכל מצב, בין בכלי זמר ובין בפה, ומוסיף הרמ"א, וי"א דווקא מי שרגיל בהם, כגון המלכים שעומדים ושוכבים בכלי שיר או בבית המשתה.

וביאר המשנה ברורה (שם ס"ק י"ב) רצונו לומר, לפי שהוא על היין אסרו בזה [בבית המשתה] ואפילו למי שאינו רגיל בזה, ודע דאפילו בפה אסור על היין לכולי עלמא, ועל כן יש למחות באותם שיושבים לאכול סעודתם, ובחוץ עומדים ומנגנים, ובכל יום עושין כן, דזהו ודאי איסור גמור.

²³ וראוי להוסיף כאן דברי השער הציון (שם) שכתב בזה"ל, כבר הזהיר השל"ה ושאר ספרי מוסר שלא לזמר שירי עגבים לתינוק, שזה מוליד לתינוק טבע רע, ובלאו הכי נמי איכא איסורא בשירי עגבים ודברי נבלות, דקא מגרי יצר הרע בנפשיה, ושומר נפשו ירחק מזה ויזהיר לבני ביתו על זה.

ז. גם בהוראה למעשה, נחלקו הפוסקים, וכדלהלן.

בשו"ת אגרות משה (אור"ח חלק א' סימן קס"ו) כתב, שאף שמעיקר הדין מותר, מ"מ מן הראוי לבעל נפש להחמיר כדעת הרמב"ם בתשובתו, לאסור זמר בפה אפילו שלא בבית המשתה.

אולם בשו"ת יחווה דעת (חלק א' סימן מ"ה) כתוב שאף בכלי נגינה יש להקל, כל שאין בו חשש פריצות והוללות אלא שירי קודש, וכן המנהג להקל, והביא את מה שכתב בשו"ת כפי אהרון (סימן נ"ב) בזה"ל, הנוהגים להקל לנגן בכלי שיר, סומכים על דברי הטור והרמ"א (סימן תק"ס) שלא גזרו חכמים אלא רק במשתה, או למי שרגיל בכך כדרך המלכים ששוכבים ועומדים בכלי שיר.

ח. בדין שמיעת כלי זמר בטייפ, דיסק וכיוצא:

ההתפתחות הרבה בעולם המוזיקה ברבות השנים, הביאה לפתחם של פוסקי ההלכה שאלות רבות בנדון שמיעת מוזיקה בזמן הזה.

[א] האם שמיעת כלי זמר ברדיו או בטייפ ודיסק נכללו באיסור זה:

בשו"ת חלקת יעקב (אור"ח סימן ס"ד) חידש כי שמיעת מוזיקה ברדיו לא נכללה בגזירת האיסור לשמוע שירה בזמן הזה, וז"ל, הגזירה היתה כל מיני כלי זמר, והסברא נותנת דאף כל זה שיתחדשו בכלל, אבל הרדיו שאין רואים כלל המנגן ובא ממרחק רב על פי חדשות הטבע, מיקרי פנים חדשות ואינו בכלל הגזירה. ואף שהיא רק סברא בעלמא, ומי שירצה יכול לדחותה, מכל מקום סניף יש ע"ש, ובשו"ת יחווה דעת (שם) צירף סברא זו להתיר לשמוע שירים ברדיו.

לעומתם, הגר"ש ואזנר בשו"ת שבט הלוי (חלק ב' סימן נ"ז) כתב בענין שמיעת שיר הפאטאפאן [תקליט], כי הרמב"ם סגר עלינו את השער, ואסר כל משמיע קול שיר שבעולם, אפילו אינו כלי שיר מיוחד לכך, ואע"פ דכלי הנ"ל לא היה בימיהם, אבל נכנס לפי דעתו בגדר כל משמיע קול של שיר.

[ב] שמיעת מוזיקה לשם הפגת העצבות ולא מטעמי שמחה:

בשו"ת מהרש"ג (להרה"ג שמעון גרינפלד, תלמידו של המהר"ם שיק, חלק ב' סימן קכ"ה) כתב מקור לסברא שבשמיעת מוזיקה לשם הפגת העצבות, נהגו העולם להקל בזה, ובתוך דבריו בנדון שמיעת שירים מתקליט כתב בזה"ל, דבאמת מבואר בספר שער הקדושה למהר"ו ז"ל, די ש' ד' מידות אשר הם כמעט כל היסוד של עבודת ה', ואחד מהם הוא עצבות, וכן נראה בחוש שהעצבות הוא מדה רעה מאד ומביא לידי כמה עבירות, ואם כן מי שהוא עלול בטבעו לבוא לידי עצבות ח"ו, בוודאי אין עליו חטא אם שומע קול פאנאגראף [תקליטים] להפיג צערו, ואדם שהוא בטבע אינו בעל עצבות, בוודאי יש עליו איסור לשמוע קול פאנאגראף, ושייך בו יותר האיסור של עשאוני בניך ככינור, ולכן שפיר אמרתי שזה הוא נשתנה לפי האדם והמקום והזמן, ואי אפשר בו לומר שום כלל, דאין אדם יודע מטמונותיו של חברו.

וכדבריו כתב בספר פסקי תשובות (סימן תק"ס אות י"א), וז"ל, ובזמנינו נתפשט המנהג בין ההמונים לשמוע נגינה ושירה מהכלים הנ"ל, וכבר כתבו גדולי הפוסקים ללמד זכות על זה עקב חולשת הדורות והעצבים הרופפים, ושמיעת הניגונים מחזק הנפש, ובפרט לאנשים שטבעם נוטה לעצבות ומרה שחורה, שהיא להם רפואה ממש.

ג] לימוד נגינה לצורך פרנסה או לפיתוח הכישרונות ולתענוג בעלמא:

בשו"ת אגרות משה (שם) כתב להתיר לימוד נגינה לצורך פרנסה, אך להנאתו אסור, וכן מבואר בשו"ת בצל החכמה (חלק ו' סימן ס"א) שהוכיח כן מדברי המהר"ם שיק (שם).
ובתשובות והנהגות (חלק א' סימן של"ג) כתב שלימוד נגינה לבנות מותר אם כוונתם לרכוש מקצוע כדי לפרנס הבעל כדי שיוכל ללמוד תורה, ואילו לימוד שלא לצורך זה, צריך שאלת חכם שיורה לפי מצב המשפחה ומצב הבת.

ד] כלי זמר בשמחות של מצוה:

הרמ"א (בסימן תק"ס סעיף ג') פסק להלכה את דברי התוספות במסכת גיטין (דף ז' ע"א ד"ה זמרא) שכל שהוא לצורך מצוה, כגון, בבית חתן וכלה, הכל שרי, וביאר המשנה ברורה (שם ס"ק ט"ז) שבין בפה, בין בכלי ועל היין מותר, רק שלא יהא בה ניבול פה.
וכתב האגרות משה (שם) חתן וכלה שנקטו, הוא רק לציור, והוא הדין לכל דבר מצוה, וכפי שפסקו בשו"ת יחווה דעת (שם) ובספר פסקי תשובות (שם) שכן הוא בסעודות ברית מילה ובר מצוה, נישואין ושבע ברכות, סיומי מסכת והכנסת ספר תורה.
ובנדון נגינה בדינר לאיסוף צדקה, הסתפק באגרות משה (שם) האם נכלל בגדר דבר מצוה, מאחר שהסעודה והשמחה אינה מצוה בעצם, אך מצד שני הסעודה נערכת לכבוד מקיימי מצות הצדקה.

ה] לחן פסוקים למילים מהתנ"ך ומאמרי חז"ל:

איתא בגמרא במסכת סנהדרין (דף ק"א ע"א) ת"ר, הקורא פסוק של שיר השירים ועושה אותו כמין זמר, מביא רעה לעולם, מפני שהתורה חוגרת שק ועומדת לפני הקב"ה ואומרת לפניו רבונו של עולם עשאוני בניך ככינור שמנגנין בו לצים.

והביא המשנה ברורה (שם ס"ק י"ד) את דברי המהר"ל, שלא כדין הוא שמשוררין במשתה אודך כי עניתני וכהאי גוונא לשמחת מריעות, כי אז התורה חוגרת שק ואומרת עשאוני בניך כמין זמר, אך בבית הכנסת לרגלים מצוה לזמר.

ועל כן מסיק המגן אברהם (שם) דלא שרי בשבת לזמר אלא אותן שירים שנתקנו על הסעודה אבל פיוטים אחרים אסור, אמנם בפסקי תשובות (שם אות י"ד) הביא מדברי השדי חמד, שדייק מדברי רש"י בסנהדרין, שהאיסור האמור הוא רק באופן שעושים כן דרך שחוק והיתול, אבל אם כוונתו לשם שמים לתת שבח והודאה להש"ת, אין בזה איסור, ע"ש.

